

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАШПЕРСЬКИЙ РОМАН ВІКТОРОВИЧ

УДК 347.94+ 347.919.3

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДОКАЗИ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Бичкова Світлана Сергіївна,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Кашиперський Р. В. Докази у справах окремого провадження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням інституту доказів у справах окремого провадження.

Визначено теоретико-правові та методологічні засади дослідження інституту доказів у справах окремого провадження. У відповідному контексті визначено стан наукової розробки проблематики доказів у справах окремого провадження, наведено методологію проведення дослідження, простежено еволюцію правового регулювання інституту доказів у справах окремого провадження.

Встановлено, що проблематика доказів і доказування у справах окремого провадження комплексно не досліджувалася у науці цивільного процесуального права України. Наявні наукові праці вчених-процесуалістів присвячені, здебільшого, загальним положенням інститутів окремого провадження, а також доказів і доказування. З огляду на це, розроблення проблем доказів і доказування у справах окремого провадження є актуальним і перспективним напрямом наукового пошуку.

Обґрунтовано, що етапами еволюції правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження є: 1) зародження правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, під час якого судочинство здійснювалося у формі спрощених судових процедур і не передбачало доказування учасниками справи своїх вимог або заперечень (XIV ст. – 1924 р.); 2) становлення правового

регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, характерною особливістю якого стала правова регламентація права суду у справах окремого провадження з метою з'ясування обставин справи за власною ініціативою витребувати необхідні докази (1924 р. – 2017 р.); 3) розвиток правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження у сучасному цивільному процесуальному законодавстві України, що характеризується розширенням повноважень суду щодо збирання доказів з власної ініціативи, зокрема у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (2017 р. – до теперішнього часу).

Надано правову характеристику доказам у справах окремого провадження.

Визначено, що доказами у справах окремого провадження є будь-які дані, на підставі яких суд підтверджує наявність або відсутність юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Проведено класифікацію доказів у справах окремого провадження за критерієм правової регламентації вимоги достатності на: а) докази у справах окремого провадження, щодо яких вимога достатності знайшла свою законодавчу регламентацію (наприклад, докази у справах про усиновлення, про визнання фізичної особи недієздатною тощо); б) докази у справах окремого провадження, щодо яких вимога достатності не знайшла свою законодавчу регламентацію (наприклад, докази у справах надання повної цивільної дієздатності, про встановлення режиму окремого проживання подружжя тощо).

Дістало подальшого розвитку наукове положення про те, що докази у

справах окремого провадження характеризуються єдністю змісту, процесуальної форми, а також процесуального порядку одержання, дослідження та оцінки їх змісту і процесуальної форми. Кожен із зазначених елементів має визначені процесуальним законом особливості, зумовлені юридичною природою конкретної цивільної справи, а також особливим об'єктом судового захисту.

Удосконалено наукове судження, що допустимість кожного конкретного доказу залежить від дотримання процесуального порядку отримання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказу. Порушення вимог закону, що пред'являються до порядку формування засобів доказування як процесуальної форми судових доказів, тягне недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, для встановлення істини у справі.

Обґрунтовано, що у деяких категоріях справ окремого провадження (наприклад, у справах про усиновлення, про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність тощо), на відміну від позовного, цивільний процесуальний закон регламентує процесуальну форму доказів.

Виокремлено особливості доказування у справах окремого провадження.

Доказування у справах окремого провадження запропоновано розглядати як процесуально-пізнавальну діяльність суду та учасників відповідних справ, що спрямована на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Аргументовано, що доказування у справах окремого провадження характеризується спеціальною ознакою – спрямованістю на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для

охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав;

Сформульовано висновок про те, що особливості предмету доказування у справах окремого провадження пов'язані з тим, що: а) предмет доказування у більшості таких справ окреслено нормами матеріального права; б) встановлення обставин, які складають предмет доказування у таких справах, забезпечено додаткової процесуальною гарантією – правом суду з метою з'ясування обставин справи витребувати необхідні докази за власною ініціативою.

Дістало подальшого розвитку наукове судження про те, що предмет доказування у справах окремого провадження формують обставини процесуального та матеріально-правового характеру, що підтверджують заявлені вимоги, і які мають значення для охорони прав, свобод і інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Обставини, які формують предмет доказування у справах окремого провадження, класифіковано: 1) за юридичною природою на: а) обставини матеріально-правового характеру, якими заявник та інші учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення; б) обставини процесуально-правового характеру, які мають інше значення для вирішення справи (наприклад, причини пропущення строку подання доказів та ін.); 2) за колом цивільних справ, у межах предмету доказування по яким необхідним є встановлення таких обставин: а) обставини, які формують загальний предмет доказування у певних категоріях справ окремого провадження (наприклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у справах про розірвання шлюбу, у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання її недієздатною тощо); б) обставини, які

формують спеціальний предмет доказування у кожній конкретній справі окремого провадження з урахуванням специфіки матеріально-правової природи відповідних правовідносин.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків: у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових досліджень у галузі цивільного процесуального права; у законотворчій діяльності – в процесі удосконалення цивільного процесуального законодавства України; у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ, а також у процесі підготовки науково-практичних коментарів до ЦПК України; у навчально-методичній роботі – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес», а також відповідних спецкурсів; при підготовці навчально-методичних і дидактичних матеріалів з указаних дисциплін.

Ключові слова: докази, доказування, окреме провадження, показання свідків, письмові докази, речові докази, електронні докази, висновок експерта, забезпечення доказів, предмет доказування.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кашперський Р. В. Предмет доказування у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів / Р. В. Кашперський, Т. Ц. Кашперська // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4 (97). С. 86–95.

2. Кашперський Р. В. Забезпечення доказів у справах окремого провадження // Право і суспільство. 2019. № 2. С. 58–63.

3. Кашперський Р. В. Докази в справах окремого провадження // Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 26–29.

4. Кашперский Р. В. Предмет доказывания по делам особого производства // Закон и жизнь. 2019. № 4–2. С. 80–83.

5. Кашперський Р. В. Еволюція правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Право». 2019. № 37. С. 95–98.

6. Кашперський Р. В. Докази у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей / Р. В. Кашперський, С. С. Бичкова // Цивілістична процесуальна думка : наук.-практ. журнал. 2015. № 1. С. 19–23.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кашперський Р. В. Окремі питання доказування в справах про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей / Р. В. Кашперський, С. С. Бичкова // Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства: матеріали IV Всеукр. наук.-

практ. конф. (м. Кіровоград, 4 грудня 2015 р.). Кіровоград : КОД, 2015. С. 88–91.

2. Кашперський Р. В. Предмет доказування у справах окремого провадження // Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти: тези VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, у рамках відзначення Всеукраїнського тижня права, присвяченого річниці проголошення Загальної декларації прав людини та Дню прав людини (Київ, 24 грудня 2015 р.). К., Національна академія внутрішніх справ. 2015. С. 192–193.

3. Кашперський Р. В. Вимоги до доказів у справах окремого провадження // Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Одеса, 28 лютого 2019 р.). Одеса, ОДУВС. С. 38–39.

4. Кашперський Р. В. Щодо забезпечення доказів у справах окремого провадження // Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О. Г. Мурашина)» : зб. матеріалів круг. столу (м. Київ, 21 берез. 2019 р.) / Редкол. : А. М. Завальний, Ю. В. Кривицький, Н. В. Лазнюк. Київ : НАВС, 2019. С. 50–54.

SUMMARY

Kashpersky R. V. Evidences in cases of separate proceedings. – Qualifying paper published as manuscript.

The Thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences (PhD) with a specialization in 12.00.03 «Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The dissertation is a complex scientific research of the institute of evidences in cases of separate proceedings.

The theoretical-legal and methodological foundations of the research of institute of evidences in cases of separate proceedings are determined. In the relevant context, the state of scientific development of the problems of evidences in cases of separate proceedings is determined, the methodology of conducting the research is given, the evolution of the legal regulation of the institute of evidences in cases of separate proceedings is traced.

It was established that the problems of evidences and proof in separate proceedings were not explored in the civil law proceedings of Ukraine. The available scientific works of scholar-processualists are devoted, for the most part, to the general provisions of institutes of separate proceedings, as well as evidences and proof. With this in mind, the development of evidences problems and proof in separate proceedings is a relevant and promising area of scientific research.

It is substantiated that the stages of the evolution of the legal regulation of the institute of evidences and proof in cases of separate proceedings are: 1) the origin of the legal regulation of the institute of evidences and proof in separate proceedings, during which the proceedings were carried out in the form of simplified judicial procedures and did not provide evidences of the parties to their claims or objections (XIV century – 1924); 2) the formation of legal regulation of the institute of evidences and proof in cases of separate proceedings, the

characteristic feature of which was the legal regulation of the court's right in separate proceedings in order to clarify the circumstances of the case on its own initiative to request the necessary evidence (1924 – 2017); 3) development of legal regulation of the institute of evidences and proof in cases of separate proceedings in modern civil procedural legislation of Ukraine, characterized by the extension of the powers of the court to collect evidences on its own initiative, in particular in cases where it is necessary for the protection of minors or minors or persons recognized a court incapacitated or whose capacity is limited (2017 – to date).

The legal characteristic of evidences in cases of separate proceedings is given.

It has been determined that evidences in cases of separate proceedings contains any data on the basis of which the court confirms the presence or absence of legal facts of importance for the protection of the rights and interests of the person or the creation of conditions for the exercise of her personal non-property rights or property rights or confirmation of the presence or absence uncontested rights, and other circumstances relevant to the resolution of the case.

The classification of evidences in cases of separate proceedings according to the criterion of legal regulation of the requirement of sufficiency for: a) evidences in cases of separate proceedings, concerning which the requirement of adequacy has found its legal regulation (for example, evidences in cases of adoption, recognition of a physical person incapable, etc.), has been conducted; b) evidences in cases of separate proceedings, for which the requirement of adequacy has not found its legal regulation (for example, evidence in cases of full civilian capacity, the establishment of a separate residence regime of the spouses, etc.).

There was further development of the scientific statement that the evidences in the cases of separate proceedings is characterized by the unity of the content, procedural form, as well as procedural order of obtaining, studying and evaluating their content and procedural form. Each of these elements has certain procedural

law features, determined by the legal nature of a particular civil case, as well as a special object of judicial protection.

The scientific judgment has improved that the admissibility of each concrete evidences depends on observance of the procedural procedure for obtaining, studying and evaluating the content and procedural form of evidence. Violation of the requirements of the law, imposed on the order of formation of means of proof as a procedural form of judicial evidence, leads to the inadmissibility of these means of proof, the inability to use the factual data contained in them, to establish the truth in the case.

It is substantiated that in some categories of cases of separate proceedings (for example, in cases of adoption, the transfer of ownerless immovable property to communal property, etc.), unlike the lawsuit, the civil procedural law regulates the procedural form of evidences.

The peculiarities of proof in cases of separate proceedings are singled out.

Proof in separate proceedings is proposed to be considered as a procedural and cognitive activity of the court and participants in relevant cases, aimed at confirming the presence or absence of legal facts relevant to the protection of the rights, freedoms and interests of the individual, or the creation of conditions for the exercise of her personal non-property rights or property rights, or confirmation of presence or absence of uncontested rights.

It is argued that proof in cases of separate proceedings is characterized by a special feature – aimed at confirmation of the presence or absence of legal facts of importance for the protection of the rights, freedoms and interests of a person or the creation of conditions for the exercise of her personal non-property rights or property rights or confirmation of the presence or absence of uncontested rights.

The conclusion is drawn that the peculiarities of the subject of proof in cases of separate proceedings are connected with the fact that: a) the subject of proof in most of such cases is specified by the rules of substantive law; b) the establishment of the circumstances, which constitute the subject of proof in such cases, is

provided with an additional procedural guarantee – the court's right to seek the necessary evidence on its own initiative in order to clarify the circumstances of the case.

There has been further development of the scientific judgment that the subject of proof in cases of separate proceedings forms the circumstances of procedural and substantive nature, confirming the claimed requirements, and which are important for the protection of the rights, freedoms and interests of the individual, or the creation of conditions for the realization of her personal non-property or property rights or confirmation of the presence or absence of uncontested rights and subject to the establishment of a court decision.

The circumstances forming the subject of proof in cases of separate proceedings are classified: 1) by the legal nature of: a) circumstances of a substantive nature, which the applicant and other participants in the case substantiate their claims or objections; b) the circumstances of the procedural legal nature, which have a different meaning for the decision of the case (for example, reasons for omitting the time for submission of evidence, etc.); 2) within the scope of civil cases, within the scope of proof which requires the establishment of such circumstances: a) circumstances that form the general subject of proof in certain categories of cases of separate proceedings (for example, in matters of establishing facts of legal significance in cases on dissolution of a marriage, in cases concerning restriction of civil capacity of an individual or recognition of her incapacity, etc.); b) circumstances that form a special subject of proof in each particular case of a separate proceedings, taking into account the specific nature of the legal nature of the relevant legal relationship.

The practical significance of the results obtained is the use and feasibility of using the developed proposals and conclusions: in research work – during further research in the field of civil procedural law; in law-making activity – in the process of improving the civil procedural legislation of Ukraine; in law enforcement activities – during the consideration and resolution of civil cases, as well as in the

process of preparation of scientific and practical comments to the Criminal Code of Ukraine; in teaching-methodical work – in the teaching of the discipline "Civil process", as well as the corresponding special courses; at preparation of educational, methodical and didactic materials on the indicated disciplines.

Keywords: evidences, proof, separate proceedings, witness testimony, written evidence, evidence, electronic evidence, expert opinion, provision of evidence, subject of proof.

LIST OF PUBLICATIONS OF THE APPLICANT ASSOCIATED WITH THE TOPIC OF THE THESIS

Research papers where main research results of the Thesis have been published:

1. Кашперський Р. В. Предмет доказування у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів / Р. В. Кашперський, Т. Ц. Кашперська // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4 (97). С. 86–95.

2. Кашперський Р. В. Забезпечення доказів у справах окремого провадження // Право і суспільство. 2019. № 2. С. 58–63.

3. Кашперський Р. В. Докази в справах окремого провадження // Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 26–29.

4. Кашперский Р. В. Предмет доказывания по делам особого производства // Закон и жизнь. 2019. № 4–2. С. 80–83.

5. Кашперський Р. В. Еволюція правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Право». 2019. № 37. С. 95–98.

6. Кашперський Р. В. Докази у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей / Р. В. Кашперський, С. С. Бичкова // Цивілістична процесуальна думка : наук.-практ. журнал. 2015. № 1. С. 19–23.

Research papers certifying the approbation of the results of the Thesis:

1. Кашперський Р. В. Окремі питання доказування в справах про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей / Р. В. Кашперський, С. С. Бичкова // Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період

реформування демократичного суспільства: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 4 грудня 2015 р.). Кіровоград : КОД, 2015. С. 88–91.

2. Кашперський Р. В. Предмет доказування у справах окремого провадження // Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти: тези VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, у рамках відзначення Всеукраїнського тижня права, присвяченого річниці проголошення Загальної декларації прав людини та Дню прав людини (Київ, 24 грудня 2015 р.). К., Національна академія внутрішніх справ. 2015. С. 192–193.

3. Кашперський Р. В. Вимоги до доказів у справах окремого провадження // Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Одеса, 28 лютого 2019 р.). Одеса, ОДУВС. С. 38–39.

4. Кашперський Р. В. Щодо забезпечення доказів у справах окремого провадження // Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О.Г. Мурашина)» : зб. матеріалів круг. столу (м. Київ, 21 берез. 2019 р.) / Редкол. : А. М. Завальний, Ю. В. Кривицький, Н. В. Лазнюк. Київ : НАВС, 2019. С. 50–54.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	 29
1.1. Стан наукової розробки проблеми та методологія дослідження інституту доказів у справах окремого провадження	29
1.2. Еволюція правового регулювання інституту доказів у справах окремого провадження	40
Висновки до розділу 1	53
 РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	 56
2.1. Поняття та види доказів у справах окремого провадження	56
2.2. Характеристика окремих засобів доказування в справах окремого провадження	73
2.3. Забезпечення доказів у справах окремого провадження	88
Висновки до розділу 2	98
 РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	 106
3.1. Поняття та сутність доказування в справах окремого провадження	106
3.2. Предмет доказування в справах окремого провадження.....	123
3.3. Етапи доказування в справах окремого провадження	139
Висновки до розділу 3	156

ВИСНОВКИ	163
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	169
ДОДАТКИ.....	193

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КпШС	Кодекс про шлюб та сім'ю
ООН	Організація Об'єднаних Націй
органи ДРАЦС	органи державної реєстрації актів цивільного стану
органи ЗАГС	органи запису актів громадянського стану
РБ	Республіка Білорусь
РРФСР	Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
РФ	Російська Федерація
СК	Сімейний кодекс
СНД	Співдружність Незалежних Держав
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЦК	Цивільний кодекс
ЦПК	Цивільний процесуальний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Як визначено у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006, завданням дальшого розвитку правосуддя є реальне утвердження верховенства права у суспільстві і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд у незалежному та неупередженому суді.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 ЦПК України одним із видів цивільного судочинства є окреме провадження, яке призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. На відміну від загального позовного провадження, окреме провадження характеризується певною специфікою процесуальної форми, що виявляється, зокрема, у: відсутності сторін, неможливості передання справ окремого провадження на розгляд третейського суду та закриття провадження у справі у зв'язку із укладенням мирової угоди, наявності додаткової підстави залишення заяви без розгляду, відсутності обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом, тощо.

Серед інших проблем окремого провадження як виду непозовного цивільного судочинства, особливий науковий і практичний інтерес становить інститут доказів. Юридична природа доказів зумовлює специфіку процесуальної форми доказування у справах окремого провадження, що, у свою чергу, впливає на вибір як способів судового захисту, так і зумовлює

особливості правового регулювання прав та обов'язків учасників відповідних справ.

Слід звернути увагу на те, що проблематика доказів та доказування завжди привертала увагу науковців. У контексті загальної теорії цивільного процесу інститут доказів і доказування досліджували: С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, К. В. Гусаров, Н. О. Кіреєва, В. В. Комаров, В. А. Кройтор, Г. П. Тимченко, В. І. Тертишніков, Ю. Д. Притика, С. Я. Фурса, Ю. С. Червоний, Г. В. Чурпіта, М. Й. Штефан та ін.

На монографічному рівні проблемам доказування присвятили свої праці В. Д. Андрійцьо «Теоретичні проблеми доказування в цивільному судочинстві України» (Ужгород, 2014 р.) та О. О. Грабовська «Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України» (Київ, 2018 р.).

Крім того, за часів незалежності України була захищена низка дисертаційних досліджень, присвячених окремим аспектам доказового права, серед яких роботи: І. В. Верещинської, М. О. Гетманцева, К. Б. Дрогозюка, О. Ф. Дорошенко, О. С. Захарової, П. С. Захарової, Е. С. Зеленька, А. Ю. Каламайко, О. М. Лазько, Т. В. Руди, Я. М. Садикової, О. І. Сліпченко, Т. С. Супрун, Р. В. Тертишнікова, Н. Б. Фартушка, В. П. Феннича, Т. С. Цюри, Д. В. Шкребця та ін.

Наукове переосмислення доробків перелічених вище науковців є невід'ємною передумовою подальших наукових розвідок з відповідної проблематики, необхідність яких актуалізується через відсутність монографічних робіт, присвячених комплексному дослідженню інституту доказів у справах окремого провадження. Серед проблем, які потребують розв'язання, найважливішою є з'ясування цілої низки загальнотеоретичних та практичних питань, пов'язаних із розумінням поняття та юридичної природи доказів у справах окремого провадження, а також із необхідністю

виокремлення особливостей процесу доказування у зазначеному виді непозовного цивільного судочинства.

Беручи до уваги указане, визначення особливостей процесуальної форми доказів у справах окремого провадження, а також вироблення на цій підставі науково-обґрунтованих пропозицій, спрямованих на оптимізацію цивільного процесуального законодавства України, є актуальним і перспективним напрямом наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження ґрунтується на основних положеннях Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015, виконано відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2015 – 2019 рр.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є визначення особливостей процесуальної форми доказів у справах окремого провадження.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми та визначити методологію дослідження інституту доказів у справах окремого провадження;
- простежити еволюцію правового регулювання інституту доказів у справах окремого провадження;

- сформулювати поняття та провести класифікацію доказів у справах окремого провадження;
- охарактеризувати окремі засоби доказування в справах окремого провадження;
- визначити особливості забезпечення доказів у справах окремого провадження;
- сформулювати поняття та встановити сутність доказування в справах окремого провадження;
- охарактеризувати предмет доказування у справах окремого провадження;
- виокремити етапи доказування в справах окремого провадження;
- розробити пропозиції, спрямовані на оптимізацію цивільного процесуального законодавства України у контексті правового регулювання інституту доказів у справах окремого провадження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі збиранням, дослідженням та оцінкою доказів у справах окремого провадження.

Предметом дослідження є докази у справах окремого провадження.

Методи дослідження. Відповідно до поставлених мети і задач основою методології дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. Зокрема, використання методу аналогії дозволило проаналізувати співвідношення правового регулювання інституту доказів і доказування у справах позовного та непозовного цивільного судочинства. (підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.3). Порівняльно-правовий метод застосовувався для виявлення загального та особливого в правовому регулюванні даного інституту у вітчизняному та зарубіжному цивільному процесуальному законодавстві, а також при порівнянні наукових поглядів з окресленої проблематики (підрозділи 1.1–1.2, 2.2–2.3., 3.1–3.3). Метод індукції та дедукції дозволив класифікувати докази у справах окремого провадження, а

також виокремити особливості процесу доказування у відповідних справах (*підрозділи 2.1, 3.3*). Метод системного аналізу надав можливість проаналізувати еволюцію правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, а також виокремити її етапи (*підрозділ 1.2*). Формально-догматичний метод застосовувався при тлумаченні правових категорій, в результаті чого поглиблено та уточнено понятійно-категоріальний апарат відповідного процесуального інституту (*підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.3*).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим у науці цивільного процесуального права комплексним дослідженням інституту доказів у справах окремого провадження. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

– виокремлено етапи еволюції правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, як-от: а) зародження правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, під час якого судочинство здійснювалося у формі спрощених судових процедур і не передбачало доказування учасниками справи своїх вимог або заперечень (XIV ст. – 1924 р.); б) становлення правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, характерною особливістю якого стала правова регламентація права суду у справах окремого провадження з метою з'ясування обставин справи за власною ініціативою витребувати необхідні докази (1924 р. – 2017 р.); в) розвиток правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження у сучасному цивільному процесуальному законодавстві України, що характеризується розширенням повноважень суду щодо збирання доказів з власної ініціативи, зокрема у випадках, коли це

необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (2017 р. – до теперішнього часу);

– визначено, що доказами у справах окремого провадження є будь-які дані, на підставі яких суд підтверджує наявність або відсутність юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи;

– аргументовано, що доказування у справах окремого провадження характеризується спеціальною ознакою – спрямованістю на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав;

– докази у справах окремого провадження класифіковано за критерієм правової регламентації вимоги достатності на: а) докази у справах окремого провадження, щодо яких вимога достатності знайшла свою законодавчу регламентацію (наприклад, докази у справах про усиновлення, про визнання фізичної особи недієздатною тощо); б) докази у справах окремого провадження, щодо яких вимога достатності не знайшла свою законодавчу регламентацію (наприклад, докази у справах надання повної цивільної дієздатності, про встановлення режиму окремого проживання подружжя тощо);

удосконалено:

– висновок про те, що особливості предмету доказування у справах окремого провадження пов'язані з тим, що: а) предмет доказування у більшості таких справ окреслено нормами матеріального права; б) встановлення обставин, які складають предмет доказування у таких справах,

забезпечено додатковою процесуальною гарантією – правом суду з метою з'ясування обставин справи витребувати необхідні докази за власною ініціативою;

– положення, що доказування у справах окремого провадження слід розглядати як процесуально-пізнавальну діяльність суду та учасників відповідних справ, що спрямована на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав;

– наукове судження про те, що допустимість кожного конкретного доказу залежить від дотримання процесуального порядку отримання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказу. Порушення вимог закону, що пред'являються до порядку формування засобів доказування як процесуальної форми судових доказів, тягне недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, для встановлення істини у справі;

– класифікацію обставин, які формують предмет доказування у справах окремого провадження, які пропонується диференціювати: 1) за юридичною природою на: а) обставини матеріально-правового характеру, якими заявник та інші учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення; б) обставини процесуально-правового характеру, які мають інше значення для вирішення справи (наприклад, причини пропущення строку подання доказів та ін.); 2) за колом цивільних справ, у межах предмету доказування по яким необхідним є встановлення таких обставин: а) обставини, які формують загальний предмет доказування у певних категоріях справ окремого провадження (наприклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у справах про розірвання шлюбу, у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання її

недієздатною тощо); б) обставини, які формують спеціальний предмет доказування у кожній конкретній справі окремого провадження з урахуванням специфіки матеріально-правової природи відповідних правовідносин;

дістало подальший розвиток:

– наукове положення, що докази у справах окремого провадження характеризуються єдністю змісту, процесуальної форми, а також процесуального порядку одержання, дослідження та оцінки їх змісту і процесуальної форми. Кожен із зазначених елементів має визначені процесуальним законом особливості, зумовлені юридичною природою конкретної цивільної справи, а також особливим об'єктом судового захисту;

– наукове судження про те, що предмет доказування у справах окремого провадження формують обставини процесуального та матеріально-правового характеру, що підтверджують заявлені вимоги, і які мають значення для охорони прав, свобод і інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення;

– обґрунтування того, що у деяких категоріях справ окремого провадження, на відміну від позовного, цивільний процесуальний закон регламентує процесуальну форму доказів (наприклад, у справах про усиновлення, про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність тощо);

– висновок про те, що органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, як суб'єкти доказування у справах окремого провадження зобов'язані обґрунтувати наявність обставин, якими вони підтверджують свої вимоги, викладені у заяві, а також обставин, що підтверджують наявність передбачених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб.

На підставі наведених положень розроблено низку пропозицій щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України, зокрема пропонується викласти у новій редакції ч. 3 ст. 42, п. 4 ч. 1 ст. 161, п. 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків у:

- *науково-дослідній роботі* – під час проведення подальших наукових досліджень у галузі цивільного процесуального права;
- *законотворчій діяльності* – в процесі удосконалення цивільного процесуального законодавства України;
- *правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення цивільних справ, а також у процесі підготовки науково-практичних коментарів до ЦПК України (акт впровадження Київського апеляційного суду від 10 травня 2019 р.);
- *освітньому процесі* – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес», а також відповідних спецкурсів; при підготовці навчально-методичних і дидактичних матеріалів з указаних дисциплін (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19 квітня 2019 року).

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертації положення та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях здобувача. Ідеї та розробки, що належать співавторам публікацій за темою дисертації, в роботі не використовувалися.

У співавторстві опубліковано 2 наукові статті і 1 тези доповіді на науково-практичній конференції, в яких особистий науковий доробок здобувача становить не менш як 50% і полягає у визначенні кола обставин, які становлять предмет доказування у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та

інтересів, а також визначенням засобів доказування у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на трьох науково-практичних конференціях та круглому столі: IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства» (м. Кіровоград, 4 грудня 2015 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції, у рамках відзначення Всеукраїнського тижня права, присвяченого річниці проголошення Загальної декларації прав людини та Дню прав людини «Стандотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти» (м. Київ, 24 грудня 2015 р.); міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права» (м. Одеса, 28 лютого 2019 р.); круглому столі «Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О. Г. Мурашина)» (м. Київ, 21 березня 2019 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (219 найменувань на 23 сторінках) та трьох додатків (на п'яти сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок, із них основного тексту – 171 сторінка.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1 Стан наукової розробки проблеми та методологія дослідження інституту доказів у справах окремого провадження

Проблематика судового доказування була предметом наукового пошуку в різні часи розвитку процесуальних галузей права, що зумовлено значенням доказування для сфери судової діяльності, впливом на реалізацію права на судовий захист тощо. Останніми роками інтенсифікація наукових досліджень у даній сфері цивільної процесуальної діяльності викликана системними змінами у цивільному процесуальному законодавстві [27, с. 5].

Слід зазначити, що дослідники цивільного процесуального права дореволюційної Російської імперії здебільшого взагалі не приділяли доказам значної уваги (наприклад, у працях М. А. Малініна «Теория гражданского процесса» [112] (1881 р.) та Є. А. Нефед'єва «К учению о сущности гражданского процесса» (1891 р.) [119] судові докази не згадуються зовсім [22, с. 10].

«Прогалина» у наукових дослідженнях інституту доказів і доказування тривала фактично до середини ХХ ст., яке ознаменувалося активізацією та зростанням наукових досліджень усіх теоретичних положень доктрини цивільного процесуального права. Саме в цей період більшість радянських вчених-процесуалістів зробили свої перші кроки на шляху розвитку науки цивільного процесуального права, початком якого стали праці, присвячені саме доказам і доказуванню [22, с. 13–14].

Зокрема, у 1940 році друком вийшов перший радянський підручник з цивільного процесуального права [83], автор якого А. Ф. Клейнман і в подальшому не полишав досліджень питань теорії доказового права.

З 1947 року свої наукові праці з питань доказів і доказування починає публікувати К. С. Юдельсон [213; 214; 215]. У 1952 році С. В. Курильов захистив дисертацію на здобуття наукового степеню кандидата юридичних наук «Пояснення сторін та третіх осіб як доказ у радянському цивільному процесі» [98] і після цього також продовжив науковий аналіз зазначеної проблематики [99]. У 1954 році дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Непрямі докази у радянському цивільному процесі» [127] захистив Ю. К. Осипов, що поклало початок багатьом його наступним дослідженням інституту доказів у цивільному процесі [28; 29; 126]. Чимало цікавих положень містили і праці інших вчених-процесуалістів того періоду [1; 64; 67] [22, с. 14].

Наступний період розвитку наукової думки, предметом якої був інститут доказів і доказування, слід пов'язувати із відповідними дослідженнями українських правників. Слід зазначити, що у контексті загальної теорії цивільного процесу інститут доказів і доказування досліджували: С. С. Бичкова [189], Ю. В. Білоусов [190; 10], К. В. Гусаров [97], В. В. Комаров [97], Г. В. Чурпіта [203], С. Я. Фурса [182] та ін.

На монографічному рівні проблемам доказування присвятили свої праці В. Д. Андрійцьо «Теоретичні проблеми доказування в цивільному судочинстві України» (Ужгород, 2014 р.) [3] та О. О. Грабовська «Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України» (Київ, 2018 р.) [27].

Крім того, за часів незалежності України була захищена низка дисертаційних досліджень, присвячених окремим аспектам доказового права, серед яких роботи: О. С. Захарової «Докази та доказування в справах, що виникають з шлюбно-сімейних правовідносин» (Київ, 1994 р.) [62],

Т. С. Цюри «Суб'єкти доказування та оцінки доказів у цивільному процесі» (Київ, 2004 р.) [200], О. Ф. Дорошенко «Судова експертиза як засіб доказування при розгляді цивільних справ щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності» (Київ, 2007 р.) [41], В. П. Феннича «Доказові презумпції в цивільному судочинстві» (Київ, 2009 р.) [179], О. І. Сліпченко «Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» (Харків, 2010) [161], Т. В. Руди «Докази і доказування в цивільному процесі України і США: порівняльно-правовий аналіз» (Київ, 2012 р.) [154], О. М. Лазько «Засоби доказування у цивільному процесі» (Київ, 2013 р.) [103], Е. С. Зеленька «Інститут оцінки доказів у цивільному процесі» (Київ, 2014 р.) [65], Я. М. Садикової «Предмет доказування у справах про захист авторських та суміжних прав» (Київ, 2014 р.) [156], М. О. Гетманцева «Речові докази в цивільному процесі» (Київ, 2014 р.) [21], Д. В. Шкребця «Стадії процесу доказування в цивільному процесі України» (Київ, 2014 р.) [206], Р. В. Тертишнікова «Докази та доказування у цивільному судочинстві України» (Харків, 2015) [174], І. В. Верещинської «Предмет доказування у справах щодо спадкування» (Київ, 2015 р.) [17], А. Ю. Каламайко «Електронні засоби доказування в цивільному процесі» (Харків, 2016 р.) [71], Н. Б. Фартушка «Тягар доказування в цивільному судочинстві: порівняльно-правове дослідження» (Київ, 2016 р.) [178], Т. С. Супрун «Докази та доказування в справах про встановлення та оспорування батьківства (материнства)» (Харків, 2017 р.) [169], К. Б. Дрогозюка «Предмет та суб'єкти доказування у цивільному процесі України та Франції» (Одеса, 2018 р.) [42], П. С. Захарової «Доказування у справах про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, у цивільному процесі України» (Київ, 2019 р.) [61].

Аналіз наведених наукових праць дає підстави стверджувати, що зазначені процесуалісти досліджували, здебільшого, проблемні аспекти інституту доказів і доказування у контексті або загальної теорії цивільного

процесуального права, або процесуальної форми розгляду і вирішення певних категорій цивільних справ у порядку позовного провадження.

Поряд із указаними вище працями, слід відзначити наявність у доктрині цивільного процесуального права цілої низки наукових досліджень, предметом яких виступив інститут окремого провадження.

Серед них: дисертація М. М. Ясинка «Особенности отдельного производства в гражданском процессуальном праве Украины: теория та практика» (Одеса, 2011 р.) [218]; монографія за редакцією В. В. Комарова «Окреме провадження» (Харків, 2011 р.) [88]; навчальний посібник С. Я. Фурси «Окреме провадження в гражданском процессе Украины» (Київ, 1999 р.) [183] і навчальний посібник за редакцією Р. М. Мінченко «Окреме провадження в гражданском процессе Украины» (Одеса, 2010 р.) [125].

Крім того, процесуальні особливості розгляду в порядку окремого провадження деяких категорій цивільних справ були розглянуті у межах дисертаційних робіт та навчальних посібників: С. Н. Абрамова «Судебное установление юридических фактов» (Москва, 1948 р.) [2]; Р. Ф. Каллістратової «Установление юридических фактов судом в порядке особого производства» (Москва, 1958 р.) [72]; О. Д. Дукельського «Судебное установление юридических фактов» (Москва, 1970 р.) [45]; П. Ф. Єлісейкіна «Судебное установление факторов, имеющих юридическое значение» (Москва, 1973 р.) [46]; С. Я. Фурси «Провадження в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у порядку цивільного судочинства» (Київ, 1997 р.) [184]; Т. А. Стоянової «Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення громадянами України» (Одеса, 2009 р.) [167]; М. О. Німак «Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин» (Львів, 2012 р.) [122]; Р. С. Нікітенка «Окреме провадження у справах про розірвання шлюбу» (Київ, 2014 р.) [120]; О. М. Ганкевич «Судочинство у справах про визнання батьківства, материнства та його оспорування» (Київ, 2015 р.) [20]; Т. Ц. Кашперської

«Окреме провадження у справах про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів» (Київ, 2015 р.) [74].

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що проблематика доказів і доказування у справах окремого провадження комплексно не досліджувалася у науці цивільного процесуального права України. Наявні наукові праці вчених-процесуалістів присвячені, здебільшого, загальним положенням інститутів окремого провадження, а також доказів і доказування. З огляду на це, розроблення проблем доказів і доказування у справах окремого провадження є актуальним і перспективним напрямом наукового пошуку.

Другий аспект, на яких ми звернемо увагу у межах даного підрозділу дисертаційної роботи – методологія проведення відповідного дослідження.

Для проведення наукового дослідження дуже важливо мати уявлення про процес наукового дослідження взагалі, методологію та методи наукової роботи. Передусім бракує досвіду у використанні методів наукового пізнання, застосуванні логічних законів і правил, нових засобів і технологій. Тому є сенс розглянути ці питання докладніше [63, с. 63].

Термін «методологія» в буквальному розумінні означає вчення про методи пізнання (від грец. *μωδολογία*) – вчення про методи, методики і засоби пізнання. Методологія – це схема, план розв’язку поставленого науково-дослідного завдання [63, с. 71].

Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Також методологію тлумачать як теорію методів дослідження,

створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження [63, с. 71].

Методологія науки (від грецьк. *μεθοδολογία* – вчення про способи) – це система методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання [63, с. 72].

Методологія науки виконує наступні функції: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки у вигляд нових понять, категорій, законів, гіпотез, ідей, теорій; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання; організує використання нових знань у практичній діяльності [63, с. 72].

Процес пізнання, як основа будь-якого наукового дослідження, є складним і вимагає спеціальних підходу та застосування певних методів.

Слово «метод» походить від грецької – *metodos*, у широкому розумінні воно означає – «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач [63, с. 74].

Отже, метод – система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення, це спосіб досягнення певних результатів у науковому пізнанні й практичній діяльності.

В процесі дослідження інституту доказів і доказування у справах окремого провадження ми будемо використовувати наступні методи наукового пізнання: метод системного аналізу, формально-догматичний метод, методи індукції та дедукції, порівняльно-правовий метод, метод аналогії.

Метод системного аналізу використовується для характеристики процедури проведення системного дослідження, що полягає в розчленуванні проблеми на її складові, які доступніші для вирішення, у використанні адекватних спеціальних методів для розв'язання окремих підпроблем і, зрештою, в об'єднанні часткових рішень таким чином, щоб проблема була вирішена загалом [129, с. 36].

Системний аналіз базується на таких методологічних засадах: органічна єдність об'єктивного та суб'єктивного в процесі наукового дослідження; урахування структурності системи, що визначає цілісність і стійкість її характеристик; урахування динамізму системи; міждисциплінарний характер системних досліджень; органічна єдність формального та неформального при проведенні аналізу [129, с. 37].

У сучасних умовах системний аналіз базується на реалізації певної сукупності системних принципів, до яких належать такі:

- 1) принцип оптимальності – це знаходження варіанта рішення, який є найкращим за комплексом показників для заданих умов;
- 2) принцип емерджентності виражає таку властивість системи: чим більша система і чим більша різниця між розмірами частини та цілого, тим вищою є імовірність, що властивості цілого дуже відрізняються від властивостей частин;
- 3) принцип системності передбачає підхід до об'єкта як до комплексного утворення, системи, що представлена сукупністю взаємозв'язаних часткових елементів (функцій), реалізація яких забезпечує досягнення певного ефекту в мінімальні терміни, з мінімальними витратами ресурсів тощо;
- 4) принцип ієрархії – це тип структурних відносин у складних багаторівневих системах, які характеризуються впорядкованістю, організованістю взаємодії між окремими рівнями по вертикалі;

5) принцип інтеграції передбачає, що дослідження спрямовуються на вивчення інтегративних властивостей і закономірностей. Інтегративні властивості проявляються в результаті сполучення елементів з утворенням цілого, а також сполучення функцій у часі та просторі;

6) принцип формалізації спрямований на отримання кількісних і комплексних характеристик об'єкта і його елементів [129, с. 38].

Таким чином, метод системного аналізу є науковим методом пізнання, що являє собою послідовність дій з установлення структурних зв'язків між змінними або елементами досліджуваної системи. Спирається на комплекс загальнонаукових, експериментальних, природничих, статистичних, математичних методів [74, с. 21].

За допомогою методу системного аналізу ми проаналізуємо еволюцію правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, а також виокремимо відповідні етапи еволюції правового регулювання.

Наступним методом наукового пізнання, який ми будемо використовувати у межах нашого дисертаційного дослідження, є формально-догматичний метод.

Формально-догматичний метод передусім використовується для вивчення та пояснення самого права в різних його проявах. При цьому розглядаються і зовнішня, і внутрішня форми права (або ж сама його «догма»). Формальна логіка при застосуванні в контексті права набуває рис одного зі спеціальних методів вивчення державно-правової дійсності. Праву властиві такі риси, як формальна визначеність, логічна послідовність викладу приписів і норм [16, с. 6].

Визначальне значення догми права та її складових (правових норм і принципів, суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, правовідносин, законів та інших джерел права, різноманітних нормативних та індивідуальних актів) для існування всієї правової сфери забезпечує

формально-догматичному методу провідну роль у наборі методологічного інструментарію [171, с. 132].

За допомогою формально-догматичного методу у межах дослідження інституту доказів у справах окремого провадження ми будемо здійснювати тлумачення правових категорій, в результаті чого здобуде свого поглиблення понятійно-категоріальний апарат цивільного процесуального права у межах досліджуваного контексту.

Індукція – логічний прийом дослідження, що пов'язаний з узагальненням результатів спостереження та експерименту і рухом думки від одиничного до загального. Оскільки досвід завжди є нескінченним, тому індуктивні узагальнення носять проблематичний (вірогіднісний) характер. Індуктивні узагальнення розглядаються як дослідні істини чи емпіричні закони. Серед індуктивних узагальнень важлива роль належить науковій індукції, яка, крім формального обґрунтування, узагальнення, яке отримане індуктивним шляхом, дає додаткове змістовне обґрунтування його істинності, – у тому числі за допомогою дедукції (теорій, законів). Наукова індукція дає достовірний висновок завдяки тому, що акцент робиться на необхідних, закономірних і причинних зв'язках [128, с. 32].

Існує кілька варіантів установлення наслідкового зв'язку методами наукової індукції:

а) метод єдиної подібності. Якщо два чи більше випадків досліджуваного явища мають лише одну загальну обставину, а всі інші обставини різні, то саме ця подібна обставина є причиною явища, яке розглядається;

б) метод єдиної розбіжності. Якщо випадок, у якому досліджуване явище наступає, і випадок, в якому воно не наступає, у всьому подібні та відрізняються тільки однією обставиною, то саме ця обставина, наявна в одному випадку і відсутня у іншому, є причиною явища, котре досліджується;

в) об'єднаний метод подібності та розбіжності – комбінація двох перших методів;

г) метод супутніх змін. Коли виникнення або зміна одного явища викликає певну зміну іншого явища, то обидва вони перебувають у причиновому зв'язку один з іншим;

д) метод решт. Якщо складне явище викликане складною причиною, котра являє собою сукупність певних обставин, і відомо, що деякі з них є причиною частини явища, то решта цього явища викликається обставинами, що залишилися [145, с. 33].

Водночас, дедукція – це метод дослідження, який дає можливість за допомогою аналізу загальних положень і фактів перейти до часткових і поодиноких висновків [63, с. 84].

Вбачається, методи індукції та дедукції дозволять нам класифікувати докази у справах окремого провадження, а також виокремити особливості процесу доказування у відповідних справах.

Порівняльно-правовий метод є основним методом у системі методології порівняльно-правових досліджень, який виступає як сукупність способів і прийомів виявлення, на основі порівняльного вивчення загальних і специфічних закономірностей, виникнення, розвитку, функціонування різних правових систем [132, с. 15].

На думку К. Цвайгerta і Х. Кьотца, при проведенні порівняльних досліджень на макрорівні акцент робиться не на конкретних проблемах та їх вирішенні, а на дослідженні методів поводження з правовим матеріалом, процедурах вирішення суперечок або ролі окремих елементів права. Наприклад, на макрорівні можна порівнювати різну законодавчу техніку, стиль кодифікації, способи тлумачення різних законодавчих актів, а також обговорювати правову роль прецедентів, значення методології для розвитку права, методику підготовки судових рішень. На цьому ж рівні увага може бути сконцентрована на загальних питаннях судочинства в різних країнах, на

питаннях правотворчості, на проблемах законності й конституційності, на питаннях правозастосування. На відміну від макрорівня, порівняльне правознавство на мікрорівні має справу не із загальними проблемами, а зі спеціальними, тобто з правилами, використовуваними для вирішення конкретних проблем (наприклад порівняння конкретних правил, направлених на регулювання аналогічних ситуацій, у рамках різних правових систем) [185, с. 12].

Під час дослідження інституту доказів і доказування у справах окремого провадження порівняльно-правовий метод застосовуватиметься для виявлення загального та особливого в правовому регулюванні даного інституту у вітчизняному та зарубіжному цивільному процесуальному законодавстві, а також при порівнянні наукових поглядів з окресленої проблематики.

Аналогія – метод дослідження, завдяки якому знання про відомі вже об'єкти, предмети та явища переносяться на інші, ще невідомі, але схожі із відомими і вже раніше вивченими. При цьому висновок робиться за аналогією [63, с. 85].

Оскільки ізольовано взята аналогія не має показової сили, то її треба використовувати разом з іншими методами пізнання, додержуючи таких вимог: 1) аналогія має ґрунтуватись на істотних ознаках і більшому числі загальних властивостей; 2) зв'язки між порівнюваними ознаками повинні бути тісними; 3) аналогія як метод має показати не лише схожість об'єктів, а й різницю між ними [63, с. 85].

За допомогою методу аналогії під час дослідження інституту доказів і доказування у справах окремого провадження ми проаналізуємо співвідношення правового регулювання зазначеного інституту у справах позовного та непозовного цивільного судочинства.

1.2 Еволюція правового регулювання інституту доказів у справах окремого провадження

У цивільному процесі доказування становить важливий аспект процесуальної діяльності та є елементом процесуальних проваджень. Тому завдання цивільного судочинства щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду й вирішення цивільних справ і захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів суб'єктів права можуть бути досягнуті за умов одержання фактичних даних, які становлять юридико-фактичну основу для вирішення цивільної справи [97, с. 474].

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 12, ч. 2 ст. 13 ЦПК України учасники справи мають рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом. Кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом. Збирання доказів у цивільних справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених ЦПК України Суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, а також в інших випадках, передбачених законом.

Як зазначається в юридичній літературі, ці норми є центральними для з'ясування поняття судового доказування, оскільки визначають обов'язки вказаних у ній суб'єктів щодо подання доказів та їх участь у доказовій діяльності [97, с. 474].

За загальним правилом, цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими законом, у порядку: 1) наказного провадження; 2) позовного провадження (загального або спрощеного); 3) окремого провадження. Останнє призначене для розгляду справ про підтвердження

наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Необхідно звернути увагу на те, що саме в окремому провадженні, на відміну від інших видів цивільного судочинства, суд з метою з'ясування обставин справи може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (ч. 2 ст. 294 ЦПК України).

Чи є ця норма новелою цивільного процесуального законодавства України? Для відповіді на ці питання простежимо еволюцію правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження.

Одразу слід звернути увагу на те, що спрощені способи вирішення цивільних правових колізій як прототипу сучасного окремого провадження були розроблені в результаті тривалого історичного розвитку. Ще в Стародавньому Римі поряд із звичайними цивільними процесуальними процедурами застосовувалися особливі форми судового захисту порушеного права. Однією із таких форм були інтердикти – консульські або преторські накази, за допомогою яких державна влада втручалася в цивільні правовідносини. Консул (претор) проводив спеціальне розслідування (*causae cognitio*) і, якщо визнавав, що існує будь-яке порушення, наказував порушнику виконати імперативний безумовний припис, наприклад, повернути річ. Проте поступово внаслідок збільшення кількості справ претори припинили проводити розслідування щодо встановлення фактичного складу, й інтердикти стали видаватися без перевірки конкретних обставин у вигляді умовного розпорядження. Це значно збільшило ефективність захисту цивільних прав, що в окремих випадках зумовило заміну позовів інтердиктами [4, с. 324].

Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що на початковому етапі підтвердження обставин справи доказами у спрощеному провадженні було відсутнє, адже інтердикти (як прототипи сучасних судових рішень) видавалися у вигляді умовних розпоряджень без перевірки конкретних обставин.

На території України зародження інституту доказування пов'язано з давньоруським правом, основним законодавчим джерелом якого з XI століття була «Руська правда» [115, с. 4].

Слід зазначити, що у «Руській правді» зафіксований класичний змагальний процес із процесуальною рівністю сторін та пасивністю суду. Судочинство було гласним, відкритим для народу, мало усний характер. Процес доказування відрізнявся обрядовістю [65, с. 6]. Суд порушував провадження у справі тільки за наявності позову. У «Руській Правді» не було поняття «відповідач», оскільки у цьому законодавчому джерелі була визнана процесуальна рівність сторін, ототожнювалося поняття кожної із сторін, називаючи й ту й іншу «позивачем». Сторони зобов'язані були самостійно встановлювати фактичний склад обставин у справі, визначати предмет доказування, а також збирати й надавати докази, а суд лише здійснював оцінку зібраних і наданих сторонами доказів і ухвалював рішення [141].

Доказування здійснювалося за допомогою таких засобів: показання свідків, очна ставка, судовий поєдинок, випробування залізом і водою, присяга. Пріоритетне значення в системі засобів доказування періоду, що розглядається, надавалося показанням свідків, хоча з цього правила також були винятки, зокрема, показання холопа не вважались свідченнями свідка [115, с. 5].

Засоби доказування були умовно поділені на повні та часткові. До повних (беззаперечних) належали: визнання вини обвинуваченим, показання свідків, присяга або якщо обвинувачений спійманий «на гарячому». До часткових віднесені: плітки, випробування вогнем та водою [19, с. 29–30].

Докази надавалися суддям, записувалися дяками і повідомлялися протилежній стороні. Пасивність сторін розглядалася як відмова від здійснення процесуальної дії. Відтак чинним того часу законодавством передбачалося, що якщо сторона у встановлений термін не викликає на очну ставку свідків або іншу сторону, то спір підлягає вирішенню на користь другої сторони [115, с. 5].

Щодо спрощених судових процедур, то їх історія на території України бере початок з XIV–XV ст. У цей період в московському царстві, до складу якого входила частина східних українських земель, застосовувалися так звані безсудні грамоти. Найповніші відомості про значення і порядок видачі безсудних грамот, як і будь-яких інших судових документів, містяться в Царському Судебнику 1550 р. Відповідно до нього безсудні грамоти видавалися як доказ або задля охорони прав тієї сторони, яка з'явилась до суду, за умови неявки іншої сторони. Дяк, який видавав безсудну грамоту, мав переконатися в тому, що призначений термін розгляду справи вже минув і, щонайпізніше на сьомий день після його настання, він наказував піддячому написати безсудну грамоту, в якій вказувалося, що сторона, яка не з'явилася в обумовлений термін до суду, втратила своє право (для позивача) або обвинувачується (для відповідача) [118, с. 12].

Вже у XV–XVII ст.ст. судочинство на українських землях в складі Російської імперії набувало розшукового (інквізиційного) характеру. Розшуковий процес застосовувався у політичних і кримінальних справах, а змагальний – зазвичай у цивільних [5, с. 14]. Роль суду в процесі доказування була активною. До повноважень суду належало право не тільки оцінки доказів, але й право вимоги від сторін доказів, вказаних судом, відбирання пояснень у кожної зі сторін стосовно юридично значущих фактів [115, с. 7].

На західних українських землях, що у XIV–XVIII ст.ст. перебували під владою Великого князівства Литовського і Польщі, а після їх об'єднання в 1569 р. – під владою Речі Посполитої, спрощене судочинство також

відбувалось у тих випадках, коли відповідач не з'являвся до суду, що давало підставу для вирішення справи на користь позивача. Положення про це закріплювалися у Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 рр. [87, с. 31–32, 85, 199].

Система судових доказів у цивільних справах Польського королівства виглядала наступною: 1) пояснення сторін, яке давалося у двох формах – власного зізнання (*confessio*) та присяги (*juramentum*); 2) покази свідків (*testes*); 3) висновок судового виконавця (*visio*); 4) письмові докази (офіційні і приватні) [107, с. 149]. Речові докази як засоби доказування окремо не виділялися, але норми, наприклад, Повного зводу статутів Казимира Великого містили у собі посилення на численні цивільні справи, де чітко можна простежити використання речових доказів [108, с. 314].

Оцінка як письмових доказів, так і судових взагалі у Польському королівстві була формальною. Письмові докази розглядалися як докази «другого сорту», оскільки їх самостійне використання було неможливим. Зокрема, як пише І. Й. Бойко, аналізуючи ст. 39 Віслицького статуту 1347 р., міщанин, який звертався до суду з позовом проти шляхтича про стягнення із нього грошового боргу, зобов'язаний був ще з допомогою свідків довести, що це грошове зобов'язання було між ними укладено [11, с. 531]. Але така тенденція зберігалася тільки у спорі представника привілейованої та непривілейованої верстви [108, с. 315].

Судочинство Великого князівства Литовського на ранніх етапах було схоже до судочинства Київської Русі, оскільки дане політико-правове утворення переймало правові звичаї та писані норми східних слов'ян, що закріплювалися у «Руській Правді» [108, с. 315].

Одною із ранніх нормативних пам'яток, що регламентувала процес розгляду цивільних справ був Судебник Казимира Ягеловича 1468 року, який зосереджував норми земельного судочинства (ст. 20–22): «А тако ж кому будеть до кого какое дело, будеть земное де ло, ино ездоки побрати; а будуть

иные которые дела, ино судьи побрати, а искати правом; а порубов и наездов не набобе никомуже чинити – ст. 20» [85, с. 47]. Так як цей кодекс був виданий у першу чергу для землевласників, то законодавець обрав ефективний спосіб оприлюднення правил вирішення земельних спорів [108, с. 315].

Судді, що вирішували земельну справу (князь, воєвода тощо), посилали судових слідчих (їздців), які мали збирати докази, опитувати свідків, оглядати місце події, складати протокол з подальшим передачею його суддям [109, с. 648–649]. Правда, деякі науковці зауважують, що їздці мали право виконувати функції суддів [114, с. 25]. На основі цих матеріалів суддя вирішував правовий конфлікт. Доказами у таких земельних справах були письмові документи, межові знаки, про які говорилося у цих документах, а також свідчення «людей добрих, віри гідних». Вигравала справу та із сторін, чий межові знаки були чіткішими, а свідки – поважнішими [131, с. 78].

Як вже відмічалось, важливим джерелом процесуального права у Литві були універсальні феодальні кодекси права – Литовські статuti 1529, 1566 1588 років. Литовський статут 1588 року на українських землях не діяв, так як після Люблінської унії 1569 року українські землі (Руське, Волинське, Подільське, Брацлавське і Київське воєводство) були включені у провінцію, яку називали Малою Польщею (Prowincja Małopolska). З часом без будь-яких вказівок польського уряду норми третього Статуту поступово витісняють норми Статуту 1566 року. Ось чому Литовський статут 1588 року діяв у Лівобережній та Правобережній Україні аж до XIX ст. Зокрема, 25.06.1840 року указом Сенату Російської імперії було скасовано дію Статуту 1588 року на території Київської, Подільської та Волинської губерній [165, с. 14].

До засобів доказування судового процесу Литовського князівства періоду Литовських статутів можна віднести: пояснення сторін, покази свідків, речові докази, письмові докази і присягу. Характерним для цього періоду стало те, що поряд із свідками, до важливих засобів доказування, які

стоять над іншими, починають долучатися письмові докази. Зокрема, ст. 52 розділу 4 зазначає: «А докази і спростування доказів супротивної сторони мають бути через письмові документи, через свідків, і то є найпевніші і найгрунтовніші докази...» [166, с. 319].

Із XVII ст. набула поширення система формальних доказів. Докази у цей період розглядались як система констант. Кожен доказ мав законом визначену вагу, суддям заборонено було оцінювати докази, їх обов'язком було механічно приміряти законом визначену мірку до різних видів доказів [19, с. 70]. Законодавство встановлювало також і ступінь достовірності доказів, поділяючи їх на недосконалі та досконалі, тобто такі, які давали підстави для остаточного рішення у справі. За допомогою формального закріплення системи доказів влада намагалася обмежити свавілля та зловживання суддями своїх повноважень. Судді зобов'язувалися ухвалювати рішення не на особистому й довільному баченні, а на підставі об'єктивних доказів, які визначені законом. Отже, сторони були лише об'єктом діяльності суду. За справою складався короткий витяг (резюме показань свідків, огляд речових доказів тощо), на підставі якого судді й керівники судового органу вирішували справу. У зв'язку з тим, що процес став письмовим, підвищилося значення письмових доказів [115, с. 10].

Особливе значення для розвитку українського права мало формування звичаєвого права в житті тих українських селян, які втікали від панського гніту на віддалені від властей простори середнього і нижнього Подніпров'я, Лівобережжя, і називали себе козаками. «Козацьке право» – це сукупність правових звичаїв, більшість з яких сформувалась в Запорізькій Січі. Запорізька Січ, постійно перебуваючи в умовах ворожого оточення (Річ Посполита, Кримське ханство і Оттоманська Порта, а пізніше – царська Росія), могла вижити тільки за умов внутрішньої злагодженості. Правові норми, вироблені запорожцями, були спрямовані на встановлення певного компромісу між різними представниками козацького товариства. Козаки не

з змогли б проіснувати довго без особистої волі, соціальної рівності й озброєння членів свого товариства, без широкого демократизму у вирішенні загальних справ і одночасно дисципліни та суворого єдиноначальства під час воєнних дій [115, с. 8].

Таким чином, протягом XIV–XVIII ст.ст. правове регулювання цивільного судочинства, у тому числі інституту доказів у спрощеному провадженні, здійснювалося нормативно-правовими актами інших країн – Царським Судебником 1550 р., Статутами Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 рр., Віслицьким статутом 1347 р. Як особливість даного періоду можна виокремити те, що підтвердження обставин справи, які становили предмет доказування, не було обов'язком сторін. Справа вирішувалася на користь заявника автоматично у випадку неявки протилежної сторони.

У подальшому в результаті судової реформи 1864 р. в Російській імперії був прийнятий Статут цивільного судочинства, який спочатку передбачав лише позовний порядок здійснення правосуддя у цивільних справах. Разом із тим, уже через короткий час були зроблені протилежні кроки: Статут був доповнений книгою IV «Судочинство охоронне». Таке рішення мотивувалося тим, що необхідно визначити, крім спірного (позовного) порядку судочинства, і правила неспірного, або охоронного, порядку [168, с. 669].

У первісній редакції Статут цивільного судочинства послідовно провів принцип змагальності в процесуальних правилах доказування. Це виражалося в покладанні на сторони обов'язку доказувати свої вимоги й заперечення. Обов'язок доказування покладалася на позивача, що виникало з тієї ролі, яка належала йому в процесі. Обов'язок доказування переходив від нього до відповідача тільки після того, як позивач підтвердив свої доводи, оскільки відповідачу в цьому разі необхідно було робити заперечення, які підлягали доказуванню. Суду надавалося право брати за основу рішення,

доводи, які, хоча і не були наведені сторонами, але виникали із наданих сторонами доказів та документів [66, с. 35].

Змагальний процес передбачав взаємну інформованість сторін про доказовий матеріал. З метою забезпечення рівноправної боротьби сторін до початку судового засідання кожна зі сторін повинна була знати всі докази, на підставі яких протилежна сторона висуває свої вимоги. Для надання додаткових доказів закон передбачав право вимагати відтермінування засідання [115, с. 11].

Сторони не були обмежені й у наданні доказів у апеляційному провадженні. Право надавати нові докази належало обом сторонам, незалежно від оцінки його судом першого ступеню. Будь-які докази, які могли бути, але не були надані за якихось обставин у процесі пер-винного розгляду справи, допускалися до розгляду судом другого ступеня. Закон передбачав право сторін надавати докази щодо обставин, які виникали вже після першого розгляду справи. Суд мав право заслуховувати свідків, призначити огляд доказів у місці знаходження, призначити експертизу тощо [115, с. 11].

Спільними діями сторін та суду проводилися дослідження доказів. Відтак голова суду, з його дозволу члени суду і сторони мали право задавати свідку питання не тільки з тих обставин, для підтвердження яких він був викликаний, але й щодо всіх інших питань, які кожна зі сторін вважає за необхідне з'ясувати. Крім того, сторони мали право бути присутніми під час огляду доказів безпосередньо на місці їх знаходження, робити зауваження і давати вказівки [115, с. 12].

Таким чином, аналіз джерел права, які застосовувались при здійсненні судочинства на українських землях з найдавніших часів і до 1917 р., дозволяє зробити висновок, що протягом багатьох століть усі джерела цивільного процесуального права, незважаючи на різне походження (польське, литовське, руське, власне українське тощо), регулювали види доказів, а

законодавчі акти більш пізнього періоду, – й порядок перевірки, дослідження, оцінки тощо [24, с. 17].

За української державності 1917–1918 рр. цивільне судочинство здійснювалося у формах, що передбачались процесуальним законодавством попередніх режимів. Однак відповідні законодавчі акти діяли з урахуванням нових політичних умов і обставин державного устрою. У зв'язку із цим в ті часи спрощені судові процедури у цивільних справах могли застосовуватись в УНР на підставі російського процесуального законодавства, а на західних українських землях – австрійського Статуту цивільного судочинства 1895 р. [118, с. 24–25].

У 1924 р. непозовне цивільне судочинство у вигляді такого правового інституту, як «окремі провадження», що включав видачу судових наказів, дістало правову регламентацію на рівні кодифікованого закону – ЦПК УРСР 1924 р., який був підготовлений за зразком ЦПК РРФСР 1923 р.

Частина 3 ЦПК УРСР 1924 р. «Окремі провадження» регулювала порядок розгляду таких справ, у яких відсутній спір про право цивільне між сторонами і є одноосібне звернення до суду за встановленням певних правовідносин або визнанням наявності тих чи інших прав. При цьому до окремого провадження були віднесені справи про: видачу судових наказів; депозит; розпорядження судом майном померлих; видачу дозволу на звернення в безспірному порядку стягнень на поточні рахунки і вклади у кредитних установах; встановлення обставин, від яких залежить виникнення публічних прав громадян; звільнення від військової служби за релігійними переконаннями; за скаргами на дії нотаріусів [202, с. 16].

У контексті правового регулювання доказів і доказування ЦПК УРСР 1924 р. регламентував надання сторонам однакових прав і можливостей наводити докази для обґрунтування своїх тверджень і вимог. Водночас ЦПК УРСР 1924 р. відображав тенденцію розширення втручання держави та її органів у справи особи. Так, у кодексі зазначалося, що суд у цивільному

процесі відіграє активну роль, не задовольняється доказами, які навели сторони, а вживає всіх заходів для з'ясування істотних для справи обставин і в разі необхідності сам витребовує їх. При цьому ЦПК УРСР 1924 р. встановлював, що за відсутності нормативно-правових актів для вирішення будь-якої справи суд має робити це, керуючись загальними принципами радянського законодавства і загальною політикою робітничо-селянського уряду.

У Радянському Союзі 8 грудня 1961 р. було прийнято Основи цивільного судочинства Союзу РСР та союзних республік, які регламентували три види цивільного судочинства – позовне провадження, окреме провадження та провадження у справах, що виникають з адміністративно-правових відносин (ч. 2 ст. 1). Відповідно до ч. 4 ст. 4 Основ цивільного судочинства Союзу РСР та союзних республік 1961 р. в порядку окремого провадження передбачався розгляд таких категорій цивільних справ: про встановлення фактів, що мають юридичне значення, якщо законом не передбачено іншого порядку їх встановлення; про визнання громадянина безвісно відсутнім чи оголошення його померлим; про визнання громадянина недієздатним внаслідок душевної хвороби чи слабоумства.

Щодо правового регулювання інституту доказів і доказування Основи цивільного судочинства Союзу РСР та союзних республік 1961 р. у правовій нормі, що її містила стаття 18, встановлювали: кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Докази подаються сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі. Якщо представлені докази недостатні, суд пропонує сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, подати додаткові докази або збирає їх за своєю ініціативою.

Таким чином, у перших нормативно-правових актах СРСР суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин наділявся правом збирати

докази за власною ініціативою з метою з'ясування обставин справи у всіх видах цивільного судочинства.

Подальша еволюція цивільного процесуального законодавства України ознаменувалася прийняттям 18 липня 1963 р. ЦПК УРСР. Цей Кодекс, як і його «правопередник», також передбачав розгляд цивільних справ у порядку трьох видів цивільного судочинства: позовного провадження; провадження у справах, що виникають із адміністративно-правових відносин, та окремого провадження (ч. 2 ст. 1). Специфікою процесуальної форми розгляду справ окремого провадження, як єдиного регламентованого на той час виду непозовного цивільного судочинства, законодавець називав: особливий суб'єктний склад осіб, які беруть участь у справі (ч. 2 ст. 255 ЦПК УРСР 1963 р.), відсутність спору про право (ч. 3 ст. 255 ЦПК УРСР 1963 р.), розгляд більшості таких справ суддею одноособово (ч. 4 ст. 255 ЦПК УРСР 1963 р.) [202, с. 19].

Щодо обов'язку доказування і подання доказів ЦПК УРСР 1963 р. у статті 30 встановлював, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Докази подаються сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі. У випадках, коли щодо витребування доказів для сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, є труднощі, суд за їх клопотаннями сприяє у витребуванні таких доказів.

Правонаступником ЦПК УРСР 1963 р. став ЦПК України 2004 року, у ч. 2 ст. 235 якого знову з'явилася правова норма, що зникла у ЦПК УРСР 1963 р. Її зміст був таким: з метою з'ясування обставин справи суд у справах окремого провадження може за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

І, нарешті, остання новелізація цивільного процесуального законодавства України датована прийняттям 03 жовтня 2017 року Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу

України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК України 2004 року було викладено у новій редакції.

ЦПК України у редакції 03 жовтня 2017 року у контексті правового регулювання інституту доказів і доказування:

1) успадкував правову норму, відповідно до якої у справах окремого провадження з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (ч. 2 ст. 294);

2) у правовій нормі, що її містить ч. 2 ст. 13 ЦПК України, встановив нове правило, відповідно до якого суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена;

3) у правових нормах ч. 7 ст. 81, ч. 7 ст. 85, ч. 6 ст. 95, ч. 5 ст. 100 ЦПК України регламентував право суду при дотриманні визначених законом умов ініціювати збирання доказів.

Підсумовуючи викладене вище, слід погодитися з висловленою в юридичній літературі думкою про те, що зародження та розвиток цивільного процесуального законодавства України у контексті правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, співвідносяться із науково обґрунтованою хронологією періодизації становлення державності України, а також з етапами кодифікації відповідного законодавства [202, с. 22].

Виходячи з викладеного, можна виокремити такі етапи еволюції правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження:

1) зародження правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, під час якого судочинство здійснювалося у формі спрощених судових процедур і не передбачало

доказування учасниками справи своїх вимог або заперечень (XIV ст. – 1924 р.);

2) становлення правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, характерною особливістю якого стала правова регламентація права суду у справах окремого провадження з метою з'ясування обставин справи за власною ініціативою витребувати необхідні докази (1924 р. – 2017 р.);

3) розвиток правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження у сучасному цивільному процесуальному законодавстві України, що характеризується розширенням повноважень суду щодо збирання доказів з власної ініціативи, зокрема у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (2017 р. – до теперішнього часу).

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретико-правових та методологічних засад інституту доказів у справах окремого провадження дозволило нам дійти таких висновків:

1. Проблематика доказів і доказування у справах окремого провадження комплексно не досліджувалася у науці цивільного процесуального права України. Наявні наукові праці вчених-процесуалістів присвячені, здебільшого, загальним положенням інститутів окремого провадження, а також доказів і доказування. З огляду на це, розроблення проблем доказів і доказування у справах окремого провадження є актуальним і перспективним напрямом наукового пошуку.

2. Методологія науки (від грецьк. *μεθοδολογία* – вчення про способи) – це система методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання

3. Методологія науки виконує наступні функції: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки у вигляд нових понять, категорій, законів, гіпотез, ідей, теорій; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання; організує використання нових знань у практичній діяльності

4. В процесі дослідження інституту доказів і доказування у справах окремого провадження використовуватимуться наступні методи наукового пізнання: метод системного аналізу, формально-догматичний метод, методи індукції та дедукції, порівняльно-правовий метод, метод аналогії.

5. За допомогою методу системного аналізу ми проаналізуємо еволюцію правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, а також виокремимо відповідні етапи еволюції правового регулювання. За допомогою формально-догматичного методу у межах дослідження інституту доказів у справах окремого провадження здійснюватиметься тлумачення правових категорій, в результаті чого здобуде свого поглиблення понятійно-категоріальний апарат цивільного процесуального права у межах досліджуваного контексту. Методи індукції та дедукції дозволять нам класифікувати докази у справах окремого провадження, а також виокремити особливості процесу доказування у відповідних справах. Під час дослідження інституту доказів і доказування у справах окремого провадження порівняльно-правовий метод

застосовуватиметься для виявлення загального та особливого в правовому регулюванні даного інституту у вітчизняному та зарубіжному цивільному процесуальному законодавстві, а також при порівнянні наукових поглядів з окресленої проблематики. За допомогою методу аналогії під час дослідження інституту доказів і доказування у справах окремого провадження буде здійснюватися аналіз співвідношення правового регулювання зазначеного інституту у справах позовного та непозовного цивільного судочинства.

6. Етапами еволюції правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження є:

1) зародження правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, під час якого судочинство здійснювалося у формі спрощених судових процедур і не передбачало доказування учасниками справи своїх вимог або заперечень (XIV ст. – 1924 р.);

2) становлення правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, характерною особливістю якого стала правова регламентація права суду у справах окремого провадження з метою з'ясування обставин справи за власною ініціативою витребувати необхідні докази (1924 р. – 2017 р.);

3) розвиток правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження у сучасному цивільному процесуальному законодавстві України, що характеризується розширенням повноважень суду щодо збирання доказів з власної ініціативи, зокрема у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (2017 р. – до теперішнього часу).

РОЗДІЛ 2.

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1 Поняття та види доказів у справах окремого провадження

Інститут доказів і доказування є невід’ємною складовою внутрішньої системи будь-якої процесуальної галузі права, адже регламентує суспільні відносини, що опосередковують порядок встановлення наявності або відсутності обставин, які мають значення для вирішення справи. За допомогою правового механізму цього інституту забезпечується чітка стадійність доказової діяльності, а також відповідність процесуальної форми доказів встановленим у законі вимогам [203, с. 38].

Відповідно до ч. 2 ст. 19 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими законом, у порядку: 1) наказного провадження; 2) позовного провадження (загального або спрощеного); 3) окремого провадження.

Окреме провадження призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 7 ст. 19 ЦПК України).

Окреме провадження як вид цивільного судочинства характеризується певною специфікою процесуальної форми, що зумовлена:

- 1) відсутністю спору про право, який водночас не виключає спору про факт, що полягає в неочевидності його існування;

2) особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом (законний) інтерес як потреба та прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що може як опосередковуватися, так і не опосередковуватися певним суб'єктивним правом. Охоронюваний законом (законний) інтерес, навіть перебуваючи під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права, не має такої правової можливості, як останнє, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком іншої сторони. Захист охоронюваного законом (законного) інтересу у справах окремого провадження здійснюється шляхом підтвердження судом наявності чи відсутності певного юридичного факту як підстави виникнення, зміни чи припинення неоспорюваних суб'єктивних прав;

3) спеціальною метою – підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав [205, с. 148–149].

На сьогодні у ч. 2, 3 ст. 293 ЦПК України перелічено деякі категорії справ, які розглядаються у порядку окремого провадження. Такими є справи про: обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; визнання спадщини відумерлою; надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю,

щодо юридичних та фізичних осіб; про видачу і продовження обмежувального припису; надання права на шлюб; розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей; розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі; встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та інші справи у випадках, встановлених законом.

Крім того, нормами матеріального права, зокрема нормативними положеннями СК України та ЦК України, передбачені інші категорії справ, які розглядаються в порядку зазначеного виду цивільного судочинства. Такими є справи про: встановлення факту батьківства (материнства) (статті 130–132 СК України); визнання шлюбу неукладеним (ст. 48 СК України); визнання розірвання шлюбу фіктивним (ст. 108 СК України); надання права на побачення з дитиною матері, батькові, які позбавлені батьківських прав (ст. 168 СК України); повернення дитини батькам чи іншим особам (ч. 3 ст. 170 СК України); визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі (ст. 184 СК України); звільнення опікуна або піклувальника (ст. 251 СК України, ст. 75 ЦК України) тощо .

Особлива правова природа об'єкта судового захисту в порядку окремого провадження, яким є охоронюваний законом (законний) інтерес, зумовлює специфіку процесуальної форми розгляду відповідних справ, що виявляється у: 1) правовій регламентації обов'язку суду вживати заходів щодо всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема з метою з'ясування обставин справи суд має право за власною ініціативою витребувати необхідні докази (частини 1, 2 ст. 294 ЦПК України); 2) додержанні під час розгляду справ окремого провадження загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду (ч. 3 ст. 294 ЦПК України); 3) відсутності сторін: справи окремого провадження розглядаються за участю заявника і заінтересованих осіб (ч. 4 ст. 294 ЦПК України); 4) неможливості

передання справи окремого провадження на розгляд третейського суду та закриття провадження у справі у зв'язку із укладенням мирової угоди (ч. 5 ст. 294 ЦПК України); 5) у наявності додаткової підстави залишення заяви без розгляду – у разі виникнення під час розгляду справи у порядку окремого провадження спору про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд має залишити заяву без розгляду і роз'яснити заінтересованим особам, що вони мають право пред'явити позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 294 ЦПК України); 6) відсутності обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом (ч. 7 ст. 294 ЦПК України) [177, с. 64–65].

Водночас, не можна забувати про те, що поряд із загальними положеннями розгляду справ в порядку окремого провадження, для деяких категорій цивільних справ, що розглядаються в порядку зазначеного виду цивільного судочинства, встановлено специфіку цивільної процесуальної форми, яка виявляється у: 1) виключній територіальній підсудності заяви, яка є підставою для відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 295 ЦПК України); 2) розгляді справ у складі одного судді і двох присяжних (ч. 4 ст. 293 ЦПК України); 3) переліку осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заявника (ст. 296 ЦПК України); 4) спеціальних строках розгляду (ч. 1 ст. 341 ЦПК України); 5) обов'язковості проведення судового розгляду у закритому судовому засіданні (ч. 3 ст. 313 ЦПК України); 6) можливості скасування рішення судом, який його ухвалив тощо (ст. 309 ЦПК України); 7) строковості дії законної сили судового рішення (ч. 6–9 ст. 300 ЦПК України) [205, с. 155].

Слід погодитися з висловленою в юридичній літературі думкою про те, що у справах непозовного цивільного судочинства, у тому числі окремого провадження, діють загальні правила інституту доказів і доказування, за певними винятками, встановленими законом [202, с. 169].

Отже, почнемо аналізувати інститут доказів у справах окремого провадження з поняття доказів, яке міститься у ч. 1 ст. 76 ЦПК України.

Як визначено у цій нормі права, доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Враховуючи той факт, що у справах окремого провадження відсутній спір про право і предмет їх розгляду є підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, можна запропонувати наступне визначення доказів у відповідних справах.

Докази у справах окремого провадження – це будь-які дані, на підставі яких суд підтверджує наявність або відсутність юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Докази в цивільному процесі характеризуються єдністю таких елементів: 1) змісту доказів; 2) процесуальної форми доказів; 3) процесуального порядку одержання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказів [189, с. 215].

Зміст доказів становлять будь-які фактичні дані, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи. Так, наприклад, у справі за спільною заявою подружжя про розірвання шлюбу, змістом наданого заявниками доказу, встановленого на підставі показань свідка, є фактичні дані про суттєве погіршення відносин між подружжям [76, с. 26].

Процесуальною формою доказів є визначені цивільним процесуальним законом засоби доказування, в яких закріплюються фактичні дані, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи [187, с. 215].

Відповідно до ч. 2 ст. 76 ЦПК України процесуальною формою доказів, тобто засобами доказування, є: 1) письмові, речові і електронні докази; 2) висновки експертів; 3) показання свідків.

Необхідно зауважити, що у більшості країни Європейського Союзу перелік засобів доказування є більш широким. Так, наприклад, в розділі VII «Судова адміністрація доказів» Цивільного процесуального кодексу Франції закріплені такі види доказів: 1) пояснення сторін і третіх осіб (*la comparution personnelle des parties: les declarations tiers*); 2) письмові свідчення сторін та свідків (*les attestations*); 3) показання свідків (*les prevue testimoniale*); 4) участь спеціаліста в трьох формах: огляді (*les constatations*), консультації (*laconsultation*) та експертизі (*l'expertise*); 5) письмові докази (*les preuves litterales*); 6) присяга (*le serment judiciaire*) [33, с. 129; 43, с. 21].

Слід погодитися з висловленою Г. В. Чурпітою думкою про те, що відповідно до загального порядку розгляду справ окремого провадження, закріпленого у ст. 294 ЦПК України, у таких справах суд може брати до уваги всі передбачені законом засоби доказування [202, с. 170].

Так, наприклад, у справі про визнання фізичної особи недієздатною заявник має обґрунтувати свої вимоги фактичними даними про те, що особа, щодо якої вирішується питання про визнання її недієздатною, не усвідомлює значення своїх дій та не може керувати ними через стійкий хронічний психічний розлад. І процесуальною формою цих доказів має бути висновок судово-психіатричної експертизи.

У деяких категоріях справ окремого провадження цивільний процесуальний закон чітко визначає процесуальну форму доказів.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 311 ЦПК України у справах про усиновлення здатність заявника бути усиновлювачем дитини має підтверджуватися фактичними даними у процесуальній формі таких письмових доказів, як-от: 1) копія свідоцтва про шлюб, а також письмова згода на це другого з подружжя, засвідчена нотаріально, - при усиновленні дитини одним із подружжя; 2) медичний висновок про стан здоров'я заявника; 3) довідка з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копія декларації про доходи; 4) документ, що підтверджує право власності або користування жилим приміщенням; 5) інші документи, визначені законом.

Правило щодо процесуальної форми доказів міститься і у правовій нормі статті 330 ЦПК України, відповідно до якої у справах про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність обставини, що входять до предмету доказування, мають бути підтверджені фактичними даними у процесуальній формі таких письмових доказів, як-от: документи про взяття безхазяйної нерухомої речі на облік органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, друковані засоби масової інформації, в яких було зроблено оголошення про взяття відповідної нерухомої речі на облік.

Як зазначалося вище, третім елементом доказів у справах окремого провадження є процесуальний порядок одержання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказів.

Процесуальний порядок одержання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказів – це встановлена цивільним процесуальним законом послідовність отримання, дослідження та оцінки змісту доказів і засобів доказування.

Зокрема, особливою процесуальною процедурою характеризується порядок отримання фактичних даних на підставі показань свідків, які мають дипломатичний імунітет. Відповідно до ч. 2 ст. 70 ЦПК України особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їх

згоди, а представники дипломатичних представництв – без згоди дипломатичного представника [202, с. 216].

Таким чином, докази у справах окремого провадження характеризуються єдністю змісту, процесуальної форми, а також процесуального порядку одержання, дослідження та оцінки їх змісту і процесуальної форми. Кожен із зазначених елементів має визначені процесуальним законом особливості, зумовлені юридичною природою конкретної цивільної справи, а також особливим об'єктом судового захисту.

Другий аспект, на якому ми зупинимося у межах даного підрозділу дисертаційної роботи: яким вимогам мають відповідати докази у справах окремого провадження.

Принагідно зауважити, як і у справах позовного провадження, під час розгляду справ окремого провадження суд має встановити, що докази відповідають визначеним законом вимогам, якими є: належність, допустимість, достатність, достовірність [75, с. 38–39].

Відповідно до ст. 77 ЦПК України належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Предметом доказування є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Суд не бере до розгляду докази, що не стосуються предмета доказування.

Заявник та інші учасники справ окремого провадження мають право обґрунтувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Проте остаточно питання про належність доказів вирішується судом, який повинен регулювати процес формування доказів, необхідних для обґрунтування судового рішення. Як вже відмічалось, суд не має права брати до уваги докази, які не стосуються предмета доказування [188, с. 117].

Так, наприклад, відповідно до ст. 335 ЦПК України, ч. 1 ст. 1277 ЦК України у справах про визначення спадщини відумерлою предмет доказування становлять відомості про: час і місце відкриття спадщини, майно, що становить спадщину, відомості, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, або про усунення їх від права на спадкування, або про неприйняття ними спадщини, або про відмову від її прийняття. Відповідно, належними у таких справах доказами є докази, які містять інформацію щодо зазначених відомостей, тобто предмета доказування у таких справах.

Ще одна категорія справ, які розглядаються у порядку окремого провадження – справи про розірвання шлюбу.

Виходячи зі змісту сімейного та цивільного процесуального законодавства України, можна стверджувати, що із заявою про розірвання шлюбу в порядку окремого провадження до суду можна звертатися лише за таких умов у сукупності:

- 1) подружжя має спільне бажання розірвати шлюб, яке виражається у поданій до суду відповідній спільній заяві;
- 2) між подружжям вирішені всі питання, пов'язані з місцем проживання дітей, забезпеченням умов їх життя, а також їх вихованням;
- 3) після розірвання шлюбу не будуть порушені особисті та майнові права жодного з подружжя, а також права їхніх дітей [79, с. 38–39].

С. В. Васильєв визначає приблизний перелік належних доказів у справах про розірвання шлюбу [13, с. 181–182]. Зважаючи на те, що автор веде мову про справи, що розглядаються у порядку позовного провадження, виокремимо з наведених ним докази, що можуть бути пред'явленні при поданні спільної заяви про розірвання шлюбу подружжям, яке має дітей, в порядку окремого провадження. Отже, такими є: свідоцтво про реєстрацію шлюбу; свідоцтво про народження спільних неповнолітніх дітей; довідки з місць роботи заявників про розмір заробітної плати; докази факту

роздільного проживання подружжя; докази, що підтверджують факт неможливості подальшого існування сімейного союзу, наприклад, факт подружньої невірності (наприклад, виписка з книги органів ДРАЦСу про добровільне визнання чоловіком батьківства відносно дитини, народженої іншою жінкою; особисте листування подружжя або одного з них).

У. Б. Воробель також виокремлює приблизний перелік необхідних доказів, до яких відносить свідоцтво про шлюб, копії свідоцтв про народження дітей, копію договору подружжя, передбаченого у ч. 1 ст. 109 СК України [187, с. 279].

Ознайомившись з цим переліком, не можна не помітити, що автори «змішують» в переліку «доказів» і докази, і засоби доказування. Адже доказами, як впливає із ч. 1 ст. 76 ЦПК України є лише фактичні дані. Свідоцтва, довідки, копії договорів важко такими визнати [77, с. 21].

Звичайно, фактичні дані для того, щоб стати доказами у цивільній справі, мають бути виражені в певній процесуальній формі – визначених у законі (ч. 2 ст. 76 ЦПК України) засобах доказування. Одним із таких засобів є письмові докази, до яких слід віднести і згадані свідоцтва, довідки та копію договору.

Ми також не можемо погодитися з тим, що всі наведені докази є необхідними. Для прикладу розгляньмо докази факту роздільного проживання подружжя. По-перше, не будь-яка справа про розірвання шлюбу ґрунтується на роздільному проживанні подружжя. І навіть більше – не завжди розірвання шлюбу має своїм наслідком роздільне проживання колишнього подружжя. А по-друге, подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно (ч. 2 ст. 3 СК України). Крім того, за встановлених у ч. 1 ст. 119 підстав суд може встановити режим окремого проживання подружжя, що не припиняє прав та обов'язків останнього, які передбачені СК України і

які дружина та чоловік мали до встановлення цього режиму, а також прав та обов'язків, що визначені шлюбним договором (ч. 1 ст. 120 СК України) [9, с. 21].

Доцільно також звернути увагу й на те, що під «подружжям, яке має дітей» законодавець розуміє не лише дружину та чоловіка, в яких є спільні малолітні та (або) неповнолітні діти, а й дружину і чоловіка, які спільно усиновили дитину, та подружжя, в якому чоловік матері, дружина батька дитини її усиновили.

Зважаючи на вказане, можна стверджувати, що до спільної заяви про розірвання шлюбу між подружжям, яке має дітей, мають бути додані:

- свідоцтво про реєстрацію шлюбу;
- свідоцтво про народження дітей;
- довідки щодо розміру заробітної плати та інших доходів кожного з подружжя;
- інші необхідні документи відповідно до заявлених вимог.

Таким чином, вищенаведене дає підстави для висновку про те, що у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, належними доказами є докази, що підтверджують факт державної реєстрації шлюбу, факт народження дитини (дітей), наявність взаємної згоди подружжя на розірвання шлюбу, а також домовленість між подружжям щодо визначення розміру аліментів на дитину, узгодження інших визначених законом питань, пов'язаних з її вихованням, утриманням тощо.

Правило щодо допустимості доказів міститься у статті 78 ЦПК України, відповідно до якої:

1) суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Таким чином, допустимість кожного конкретного доказу залежить від дотримання процесуального порядку отримання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказу. Порушення вимог закону, що пред'являються до порядку формування засобів

доказування як процесуальної форми судових доказів, тягне недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, для встановлення істини у справі [189, с. 217]. Наприклад, у разі порушення вимог ст. 230 ЦПК України щодо заборони спілкування свідків, які допитані судом, із свідками, яких ще не допитано, суд може визнати показання цих свідків недопустимими;

2) обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування.

Так, при розгляді справи про визнання фізичної особи недієздатною за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я цієї особи суд зобов'язаний призначити для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу. Тобто, у цьому разі допустимим засобом доказування, який може підтвердити наявність психічного розладу, є тільки висновок експерта, і ця обставина не може бути підтверджена іншими засобами доказування (ч. 1 ст. 298 ЦПК України). Крім того, у законі може бути встановлена спеціальна вказівка щодо недопустимості певного засобу доказування.

На відміну від чіткої позиції законодавця, у сучасних наукових працях допустимість доказів тлумачиться науковцями по-різному.

Так, чимало дослідників вважають, що допустимість доказів виявляється одночасно в дотриманні законності одержання доказу та у використанні передбачених законом засобів доказування, проте цей підхід є не єдиним [208, с. 69].

На думку В. І. Тертишнікова, головний зміст принципу допустимості доказів закладено у процесуальній формі засобів доказування [172, с. 77].

Зміст допустимості доказів із засобами доказування пов'язують й інші дослідники, зводячи цей принцип до встановленої законодавством вимоги, яка обмежує використання конкретних засобів доказування, чи вимоги, яка

пропонує обов'язкове використання конкретних засобів доказування при встановленні певних фактичних обставин справи при здійсненні доказування в процесі розгляду окремого виду справ у порядку цивільного судочинства [13, с. 149; 194, с. 171].

В. В. Комаров пропонує визначати допустимість доказів в широкому розумінні як наявність певного кола засобів доказування, в яких можуть міститися фактичні дані, та у вузькому розумінні як можливості використання у справі тільки певних засобів доказування з числа передбачених законом [97, с. 490].

Розглядаючи юридичну природу допустимості доказів, ми розділяємо позицію А. Штефан, відповідно до якої допустимість доказів характеризується органічним зв'язком процесуальної форми засобів доказування та законністю отримання інформації про той чи інший факт, який має значення для справи. Тому одержання доказів з дотриманням порядку, встановленого законом, слід розуміти як відсутність при одержанні доказів порушення норм матеріального права та норм процесуального права, як одночасне дотримання передбачених законом особистих немайнових і майнових прав та процесуальної форми [208, с. 71].

Таким чином, допустимість кожного конкретного доказу залежить від дотримання процесуального порядку отримання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказу. Порушення вимог закону, що пред'являються до порядку формування засобів доказування як процесуальної форми судових доказів, тягне недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, для встановлення істини у справі. Зокрема, недопустимим доказом у справі про встановлення режиму окремого проживання подружжя буде письмова згода дружини на встановлення такого режиму, отримана під впливом насильства [202, с. 176].

Не можна оминати увагою і той факт, що належність та допустимість доказів є вагомими факторами, які враховує у своїй прецедентній практиці Європейській суд з прав людини, на думку якого, завжди має визначатися якість поданих до суду доказів, зокрема те, чи викликають обставини, за яких вони були отримані, будь-який сумнів щодо їхньої достовірності й точності [144, с. 91].

Третя вимога до доказів – їх достовірність. Які ж докази є достовірними?

Як визначено у ст. 79 ЦПК України, достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи.

Виходячи з наведеної норми, можна стверджувати, що критерії достовірності не чітко регламентовані у законодавстві України. Однак, аналізуючи ЦПК України, можна виділити два основні правила, якими має керуватися суд при оцінці доказів на предмет їх достовірності. По-перше, достовірний доказ має бути отриманий із доброякісного джерела інформації. Другим критерієм для перевірки достовірності доказу є співставлення його з іншими доказами у справі. Так, у випадку розходження у показаннях двох свідків суд може допитати їх одночасно [155, с. 74].

Слід зазначити, що на відміну від українського цивільного судочинства, цивільному процесу США притаманна детальна регламентація дій, пов'язаних з процесом встановлення достовірності засобів доказування. Це питання регулюється Федеральними правилами про докази США. Правила щодо достовірності належать до такої групи доказових правил, які регулюють зміст доказів. До них відносяться: правило про компетентність свідка (достатню поінформованість про події) та дискредитацію його свідчень («competence of witness and impeachment»); правило про докази, які засновані на чутках («hearsay rule»); правило про найкращі докази («best evidence rule»). Цими нормами встановлені критерії достовірності доказів та

визначаються випадки, коли належні докази можуть бути виключені із судового розгляду через те, що вони вважаються недостовірними [155, с. 74].

Щодо визначення змісту достовірності доказів у науковій літературі переважає позиція, що у змагальному цивільному судочинстві достовірність не може бути безумовною, а лише відносною [216, с. 28-30; 219, с. 319; 12, с. 802].

Так, П. І. Люблінський вказує на неможливість достовірного встановлення фактів минулого через недосконалість людського пізнання і недостатність матеріалів для пізнання минулих подій. На його думку, можна говорити про моральну достовірність – таку, яка для моральної людини є достатньою для ухвалення певних відповідальних рішень [110, с. 34–36].

Американський юрист У. Бернам, зазначає, що після того, як відбулася подія, якщо лише вона не була записана на відеоплівку, все, на що ми можемо покладатися, це сприйняття цієї події людиною, і лише настільки, наскільки це сприйняття може запам'ятатися людині, і потім може бути повідомлено нею, а після цього відповідне повідомлення буде зрозуміле так, як його намагалися викласти спочатку. Недоліки сприйняття, пам'яті та повідомлення інформації призводять до того, що у справі зазвичай стільки «істин» про подію, скільки свідків. Тому ідея у сфері змагального судочинства полягає не в тому, щоб відшукати «істину», а встановити, яке повідомлене сприйняття події є найбільш правдоподібним викладом [7, с. 220].

Аналіз цивільного процесуального законодавства України, а також наукової доктрини дає підстави для висновку про те, що достовірними слід вважати докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи, тобто такі обставини, які об'єктивно та неупереджено відображають події дійсності.

Виходячи з того, що правило про достовірність доказів є універсальним для всіх видів цивільного судочинства, можна стверджувати, що під час

розгляду справ окремого провадження суд також має встановити достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

І, як вже відмічалось вище, поряд із належністю, допустимістю і достовірністю, докази мають відповідати вимозі достатності.

Достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування. Питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання (ст. 80 ЦПК України).

Слід акцентувати на тому, що у деяких категоріях справ окремого провадження коло достатніх доказів, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування, прямо визначено законом.

Так, наприклад, у справах про усиновлення відповідно до ч. 2 ст. 311 ЦПК України достатніми доказами є: 1) копія свідоцтва про шлюб, а також письмова згода на це другого з подружжя, засвідчена нотаріально, – при усиновленні дитини одним із подружжя; 2) медичний висновок про стан здоров'я заявника; 3) довідка з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копія декларації про доходи; 4) документ, що підтверджує право власності або користування жилим приміщенням; 5) інші документи, визначені законом.

Таким чином, як і у інших видах цивільного судочинства, в окремому провадженні докази мають відповідати таким вимогам, як-от: належність, допустимість, достатність, достовірність. Деякі з них мають особливості процесуальної форми, що обумовлено юридичною природою окремого провадження як одного з видів непозовного цивільного судочинства.

Докази можуть класифікуватися за різними підставами. У теорії цивільного процесуального права класичним вважається поділ доказів на види за такими критеріями:

1) за характером зв'язку змісту доказів з тими фактами, які підлягають встановленню:

- прямі докази – безпосередньо вказують на той факт, який підлягає встановленню (наприклад, докази, що містяться у показаннях свідка-очевидця);

- непрямі (побічні) докази – безпосередньо не вказують на той факт, який підлягає встановленню, проте вказують на інші факти, що дає змогу зробити вірогідний висновок про шуканий факт (наприклад, фактичні дані про особу, яка є свідком-очевидцем);

2) за способом утворення фактичних даних:

- первісні докази – фактичні дані, одержані з першоджерела (докази, що містяться у показаннях свідка-очевидця, в оригіналі документа тощо);

- похідні докази – фактичні дані, отримані з джерела, що відтворює інший засіб доказування (наприклад, докази, одержані із копії документа, показань свідків зі слів інших осіб);

3) за джерелом отримання фактичних даних:

- особисті докази – фактичні дані, джерелом отримання яких є людина (докази, що містяться у показаннях свідків);

- речові докази – фактичні дані, джерелом отримання яких є матеріальний об'єкт (дані, які закріплені у письмових доказах, речових доказах);

- змішані докази – фактичні дані, джерелом отримання яких одночасно є і людина, і матеріальний об'єкт (докази, що містяться у висновку експерта) [189, с. 218].

Вбачається, докази у справах окремого провадження можуть бути класифіковані за критерієм правової регламентації вимоги достатності на:

1) докази у справах окремого провадження, щодо яких вимога достатності знайшла свою законодавчу регламентацію (наприклад, докази у справах про усиновлення, про визнання фізичної особи недієздатною тощо);

2) докази у справах окремого провадження, щодо яких вимога достатності не знайшла свою законодавчу регламентацію (наприклад, докази у справах надання повної цивільної дієздатності, про встановлення режиму окремого проживання подружжя тощо).

2.2 Характеристика окремих засобів доказування в справах окремого провадження

Як вже відмічалось, у справах окремого провадження діють загальні правила інституту доказів і доказування, за певними винятками, встановленими законом. Відтак, під час розгляду таких справ суд може брати до уваги всі передбачені процесуальним законом засоби доказування, як-от: 1) письмові, речові і електронні докази; 2) висновки експертів; 3) показання свідків (ч. 2 ст. 76 ЦПК України).

Згідно ч. 1–2 ст. 95 ЦПК України письмовими доказами є документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору. Письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не передбачено ЦПК України. Якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього.

Документом визнається засіб закріплення різними способами на відповідному матеріалі інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумову діяльність людини або матеріальний об'єкт, який містить інформацію у зафіксованому вигляді й спеціально призначений для її передачі у часі та просторі [102, с. 171].

Міжнародною організацією із стандартизації (ISO) затверджене поняття документа як записаної інформації, що може бути використана як одиниця в документаційному процесі. При цьому інформація може бути записана будь-яким способом фіксування відомостей, за допомогою не тільки знаків письма, але й зображення, звуку тощо.

Із наведених визначень спільними рисами документа можна визнати обов'язкову наявність інформації, зафіксованої в певному вигляді за допомогою існуючих способів (знаки, символи, зображення, звук тощо) та її функціональність [102, с. 171].

Так, у ст. 1 Закону України «Про інформацію» під документом розуміється матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі й просторі. У свою чергу інформацією визнаються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Аналогічний підхід до поняття «інформація» міститься і в ч. 1 ст. 200 ЦК України.

Виходячи з наведеного, письмовими доказами у цивільному процесі слід вважати матеріальні носії, що містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, і основними функціями яких є їх збереження та передавання у часі й просторі.

Необхідно акцентувати на тому, що письмові докази у справах окремого провадження можуть бути процесуальною формою таких письмових документів, як: договір щодо визначення умов виховання та проживання дитини; договір про сплату аліментів на дитину; свідоцтво про державну реєстрацію шлюбу; свідоцтво про народження дитини; вирок суду про засудження одного з подружжя до позбавлення волі; довідка з місця роботи про розмір заробітної плати тощо [120, с. 95].

Договір – один із найпоширеніших засобів доказування у справах окремого провадження. Розглянемо його детальніше на прикладі договорів,

які є письмовими доказами у справах про розірвання шлюбу.

Згідно із ч. 1 ст. 109 СК України подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором про те: 1) з ким із них будуть проживати діти; 2) яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо; 3) про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей.

На думку М. О. Німак, такий договір не є доказом, що підтверджує наявність обставин справи, але є доказом виконання заявниками вимог закону щодо досягнення домовленостей про місце проживання, утримання та виховання дітей [123, с. 11].

При визначенні місця проживання дітей необхідно керуватися ст. 29 ЦК України, ст. 160 СК України, ч. 2 ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства» тощо. Крім того, слід зважувати, що держава забезпечує право дитини на проживання в таких санітарно-гігієнічних та побутових умовах, що не завдають шкоди її фізичному та розумовому розвитку (ч. 1 ст. 18 Закону України «Про охорону дитинства»).

Умова щодо визначення участі у забезпеченні умов життя дітей того з батьків, який проживатиме окремо, зокрема, стосується надання утримання дитині в натуральній формі, участі в додаткових витратах на утримання дитини, зумовлених особливими обставинами (розвитком її здібностей, хворобою, каліцтвом тощо) [189, с. 588].

У ст. 190 СК України передбачено порядок припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. Тому укладення відповідного правочину батьками дитини має знайти відображення у письмовому договорі, що додається до заяви.

За наявності у дитини майна доцільно у договорі також закріпити умови управління ним з урахуванням вимог ст. 177 СК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 189 СК України договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально

посвідчений, і у разі його невиконання аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. При укладенні такого договору слід враховувати вимоги, закріплені у ст. 189 СК України. Зокрема, у договорі про розмір аліментів на дитину (дітей) має бути зазначено розмір і строки їх виплати. На думку деяких вчених, доцільно також у цьому договорі визначити порядок, умови та форми (грошова і (або) натуральна) надання утримання одним із батьків [93, с. 553].

На погляд Р. С. Нікітенка, подружжя вправі подати до суду у простій письмовій формі договір щодо визначення умов виховання та проживання дитини (ч. 1 ст. 109 СК України) та зобов'язане подати до суду нотаріально посвідчений договір про розмір аліментів на дитину (ч. 2 ст. 109 СК України) [121, с. 5]. Ми з цим погодитися не можемо.

Вбачається, законодавче формулювання «подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором» слід розуміти не в тому сенсі, що подружжя має право подати відповідний договір, його потрібно тлумачити як таке, що регламентує право подружжя звернутися до суду із заявою про розірвання шлюбу в означеному випадку. При цьому, у разі виявлення спільного бажання подати до суду таку заяву, подружжя зобов'язане її подавати разом із договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на виховання дітей.

І навпаки, СК України не встановлює обов'язку подання разом із заявою про розірвання шлюбу в порядку окремого провадження договору між подружжям про розмір аліментів на дитину. Законодавець лише визначає у ч. 2 ст. 109 СК України вимоги до форми такого договору. Звідси можна визначити, що подружжя вправі (а не зобов'язане) додати до своєї спільної заяви про розірвання шлюбу відповідний договір.

Отже, може мати місце два договори, які врегульовуватимуть

відносини немайнового і майнового характеру стосовно дітей у разі розірвання шлюбу їхніх батьків. Однак, ми підтримуємо науковців, які вважають, що подружжя може укласти й один договір, який містив би всі умови, визначені у частинах 1, 2 ст. 109 СК України [с. 589]. Оскільки ж цей один договір включатиме й умову про розмір аліментів на дитину, то він підлягатиме обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Укладення такого договору відповідає і ч. 4 ст. 157 СК України, згідно з якою батьки мають право укласти у письмовій формі договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини, який підлягає нотаріальному посвідченню.

Під умовами здійснення батьками права на особисте виховання дітей маються на увазі, серед іншого, способи спілкування, розвитку здібностей, періодичність побачення, можливості спільного відпочинку, проведення дозвілля тощо [189, с. 589].

Крім того, як письмові докази слід розглядати і висновки органів державної влади та органів місцевого самоврядування, надані на виконання їх повноважень як органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Наприклад, у справах про розірвання шлюбу одним із таких письмових доказів може бути висновок органу опіки та піклування про порядок участі того з батьків, хто проживає окремо від дітей, в їх вихованні, а також матеріали перевірки органів опіки та піклування з питань умов життя дітей та їх батьків [164, с. 290].

Речовими доказами є предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для справи (ст. 97 ЦПК України).

Доктрина цивільного процесуального права України знає чимало прикладів науково-теоретичних підходів до визначення поняття «речовий доказ». Водночас, нам близька позиція тих дослідників, які приділяють

достатньо уваги висвітленню зовнішніх і змістовних характеристик речових доказів у цивільному судочинстві [22, с. 46].

Зокрема, М. К. Треушніков вдало визначає речові докази як предмети матеріального світу, які за своїми якостями, зовнішнім виглядом, формою, іншими рисами здатні підтвердити або спростувати факти, що мають значення для справи [176, с. 250]

У цивільному процесі речові докази характеризуються наступними ознаками: 1) як джерело відомостей про факти тут виступає матеріальний об'єкт. Ним можуть бути найрізноманітніші предмети неорганічного і органічного походження: ушкоджені меблі, зіпсований костюм, підроблений документ, транспортний засіб, продукти харчування тощо; 2) у речових доказах фактичною інформацією служать ознаки матеріального об'єкта, які сприймаються наочно. Суд та інші учасники процесу пізнають цю інформацію, як правило, візуальним шляхом; 3) речові докази повинні бути отримані судом з дотриманням встановленого законом порядку, тобто процесуальним шляхом [39, с. 133].

У справах окремого провадження речовими доказами можуть бути, наприклад, кров та інші виділення людини у справах про визначення походження дитини; звуко- та відеозаписи – у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, тощо.

Електронні докази – новий інститут цивільного процесуального права України.

Слід акцентувати, що поняття «електронні докази» набуло поширення ще у 70-х роках ХХ століття з появою так званих «машинних документів». Але у ті часи «машинні» документи фактично ототожнювались з письмовими доказами, адже вони нічим не відрізнялись від звичайних документів, які виготовлялись друкарським способом на папері. Сьогодні зі стрімким розвитком мережі Інтернет та різноманітних інформаційно-телекомунікаційних систем сучасні електронні носії можуть містити будь-яку

інформацію, не лише у вигляді тексту. Зокрема, це може бути графічна, звукова, аудіовізуальна, власне текстова інформація, а також будь-яке їх поєднання [201, с. 84].

Такий високий рівень розвитку інформаційних технологій спонукав законодавця до надання електронним доказам статусу самостійного засобу доказування нарівні з «традиційними» засобами (письмовими та речовими доказами, показаннями свідків і висновками експертів) шляхом запровадження до процесуальних кодексів низки положень щодо цього засобу доказування. Не став виключенням і чинний ЦПК України [201, с. 84].

Як зазначається в юридичній літературі, специфічна зовнішня форма електронних засобів доказування, недоступна для безпосереднього сприйняття людиною, зумовлює складність визначення їх місця серед засобів доказування та неоднозначність правового урегулювання у світовій практиці. У науці цивільного процесу існують різні точки зору щодо місця електронних засобів доказування в системі доказової діяльності. Виділяють два основні підходи [70, с. 813].

Представники першого підходу вважають, що сучасні джерела інформації охоплюються вже відомими процесуальному законодавству засобами доказування, і їх необхідно відносити або до речових, або до письмових доказів. Так, Д. М. Чечот відносив до письмових доказів перфокарти, магнітні плівки, перфоплівки. Хоча він відзначав, що специфічні особливості носія інформації передбачають специфічні способи її відтворення, тобто якщо документ на звичайному носії може бути сприйнятий звичайним способом (безпосередньо прочитаний), то «технічний носій інформації у багатьох випадках потребує розшифровки» [70, с. 814].

Другий підхід базується на тому, що сучасні засоби зберігання інформації (відео, фотографії, кінофільми) володіють суттєвою специфікою, яка повинна бути відображена як у матеріальному, так і у процесуальному законодавстві. Електронні документи не можна відносити до традиційних

письмових, а інші сучасні засоби фіксації інформації – до речових доказів. О. Т. Боннер, зокрема, пропонує виділяти машинні документи, фотографії, кіноплівки, магнітні- та відеозаписи, а також інші джерела, отримані за допомогою науково-технічних засобів, та відносити їх до окремих засобів доказування. До подібного висновку приходять С. Я. Фурса та Т. В. Цюра, виділяючи в окрему групу докази, отримані за допомогою технічних засобів, до яких можна віднести звуко- і відеозапис, фотографії, інформацію отриману через Інтернет, а також комп'ютерні програми, наприклад бухгалтерські розрахунки, або висновки експерта, що ґрунтуються в першу чергу не на його знаннях чи досвіді, а на комп'ютерній обробці матеріалу [70, с. 814].

Цивільне процесуальне законодавство України визначає електронні докази як інформацію в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) (ч. 1 ст. 100 ЦПК України).

Таким чином, електронні засоби доказування як самостійний вид виокремлюються на підставі особливостей джерела (тобто носія інформації). Оскільки електронним є джерело (носій) доказової інформації, то сама форма інформації залишається наступною: письмові знаки, звукозапис, відеозапис, графічне зображення та будь-яке їх поєднання. Інша особливість електронних засобів доказування полягає в тому, що для сприйняття інформації (переходу її з потенційної до актуальної) необхідно використати спеціальні технічні пристрої, які перетворюють потенційну інформацію, яка

зашифрована в машинному коді, в доступну для сприйняття та розуміння суб'єктів доказування (актуальна форма) [70, с. 814].

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу. Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом (ч. 2–3 ст. 100 ЦПК України).

На наш погляд, використання електронних доказів для підтвердження наявності або відсутності обставин у справах окремого провадження з часом набуде все більшого поширення. Вбачається, у сучасному світі за допомогою інформації в електронній (цифровій) формі можна підтверджувати наявність або відсутність обставин, що мають значення у будь-яких справах окремого провадження, як-от: про визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; про усиновлення; про встановлення фактів, що мають юридичне значення; про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб тощо.

Наступний засіб доказування, який є процесуально формою доказів у справах окремого провадження, – висновок експерта.

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством (ч. 1 ст. 102 ЦПК України).

В науці цивільного процесуального права вже стало аксіоматичним твердження про те, що судді мають знання права та елементарні знання, в тому числі, знання загальновідомих фактів. З цих аспектів судді вправі

самостійно будувати судження, однак при виникненні в процесі розгляду справи питань, що потребують спеціальних знань в різних областях науки, техніки, мистецтва й ремесла, суд призначає експертизу [34, с. 199]. В умовах сучасного процесуально-правового регулювання судова експертиза може проводитися не лише на підставі ухвали суду, а й за ініціативою майбутнього учасника справи до відкриття у ній провадження, однак у кожному разі формою використання спеціальних знань у цивільному судочинстві є висновок експерта [207, с. 17].

Предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань. Предметом висновку експерта не можуть бути питання права. Висновок експерта може бути підготовлений на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи. Висновок експерта викладається у письмовій формі і приєднується до справи (ч. 2–4 ст. 102 ЦПК України).

Пленум Верховного Суду України у п. 17 Постанови від 12 червня 2009 року № 5 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» роз'яснив, що при вирішенні питання про призначення експертизи суди повинні керуватися ЦПК України, Законом України від 25 лютого 1994 року «Про судову експертизу», Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року №53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 30 грудня 2004 року №144/5), та враховувати роз'яснення, дані в постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року №8 зі змінами «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», з урахуванням особливостей правового регулювання захисту конкретних суб'єктивних прав.

Цивільне процесуальне законодавство України у ч. 1 ст. 103 ЦПК України визначає, що суд призначає експертизу у справі за сукупності таких умов:

1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо.

При розкритті сутності спеціальних знань зазвичай вказується на дві ознаки, першою з яких є відсутність широкого поширення таких знань. Вони не мають загальновідомого, загальнодоступного, тобто масового охопленням характеру [130, с. 644], не належать до загальновідомих узагальнень, що випливають з досвіду людей [210, с. 307]. Це знання, які виходять за межі загальнодоступних знань, очевидних та широко відомих відомостей, знань загальноосвітньої підготовки та життєвого досвіду [40, с. 78]. Це не побутові повсякденні висновки і підсумки, які може зробити будь-яка людина, а знання, що здобуваються в процесі теоретичної підготовки і практичної діяльності у певній сфері науки, техніки, мистецтва, ремесла [207, с. 17].

Другою ознакою спеціальних знань традиційно називають їх відмежування від знань у сфері права. Як зазначає М. К. Треушніков, знання у галузі права не відносяться до спеціальних знань, на основі яких проводиться експертиза. У цивільному процесі не можна призначати експертизу для вирішення правових питань, в тому числі тих, що стосуються змісту і порядку застосування норм іноземного права [176, с. 192–193]. Пряма вказівка на це розмежування міститься у ч. 2 ст. 102 ЦПК, де зазначено, що предметом висновку експерта не можуть бути питання права [207, с. 17].

2) сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності.

У ст. 105 ЦПК України визначено, що призначення експертизи судом є обов'язковим у разі заявлення клопотання про призначення експертизи обома сторонами. Призначення експертизи судом є обов'язковим також за клопотанням хоча б однієї із сторін, якщо у справі необхідно встановити: 1) характер і ступінь ушкодження здоров'я; 2) психічний стан особи; 3) вік особи, якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати.

Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що суд має обов'язково призначити експертизу у таких категоріях справ, які розглядаються в порядку окремого провадження:

- 1) про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи;
- 2) визнання фізичної особи недієздатною;
- 3) поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

Зокрема, як визначено у ч. 1 ст. 298 ЦПК України суд у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу.

У виняткових випадках, коли особа, щодо якої відкрито провадження у справі про обмеження її у цивільній дієздатності чи визнання її недієздатною, явно ухиляється від проходження експертизи, суд у судовому засіданні за участю лікаря-психіатра може постановити ухвалу про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу (ч. 2 ст. 298 ЦПК України).

Скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною, в разі її видужання або значного поліпшення її психічного стану здійснюється за рішенням суду на підставі відповідного висновку судово-психіатричної експертизи за заявою опікуна, членів сім'ї, органу

опіки та піклування або самої особи, визнаної недієздатною (ч. 4 ст. 300 ЦПК України).

Так само, відповідним висновком судово-психіатричної експертизи мають підтверджуватися обставини, що свідчать про продовження хронічного, стійкого психічного розладу, внаслідок чого особа продовжує не усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, що є підставою відповідно до ч. 8 ст. 300 ЦПК України для продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною.

Для прикладу: у справі за заявою ОСОБА_4 про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною Новоселицький районний суд Чернівецької області продовжив строк дії рішення Новоселицького районного суду Чернівецької області від 27 вересня 2012 року про визнання недієздатним ОСОБА_5 до 14 листопада 2020 року, виходячи із висновку судово-психіатричної експертизи № 434 від 05 листопада 2018 року, у якому було встановлено, що ОСОБА_5 на даний час страждає хронічним психічним захворюванням у формі шизофренії, параноїдної форми, безперервної, із вираженим емоційновольовим дефектом, а тому не може розуміти значення своїх дій та керувати ними [150].

Крім судово-психіатричної експертизи, до судових експертиз, які найчастіше проводяться під час розгляду справ окремого провадження, належать експертиза крові та інших виділень людини, генетична, медична, психіатрична, психологічна та ін. Такі експертизи проводяться для встановлення справжніх батьків дитини у справах про визначення походження дитини, встановлення зиготності близнюків як результату злиття чоловічої й жіночої статевих клітин, встановлення родинності. У таких випадках дослідженню підлягають: кров, слина, сперма, волосся. Це можуть бути як зразки біоматеріалу від живих осіб, так і сліди біологічного походження на речових доказах [23, с. 145–146].

I, нарешті, показання свідка – повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини (ч. 1 ст. 90 ЦПК України).

Якщо показання свідка ґрунтуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи повинні бути також допитані. За відсутності можливості допитати особу, яка надала первинне повідомлення, показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами ЦПК України (ч. 2 ст. 90 ЦПК України).

Характеризуючи такий засіб доказування як показання свідка, слід погодитися з Т. М. Кучер у тому, що отримання відомостей від суб'єкта є складним процесом, оскільки об'єктом дослідження виступають ментальні компоненти, за які відповідає психіка людини, що дає змогу її носію не лише сприймати навколишній світ з усіма його формами, видами, процесами, тощо, а й акумулювати, отриману інформацію про всесвіт, обробляти її та відтворювати [101, с. 224]. Саме ця обставина є визначальною при формуванні процедури допиту свідка як засобу закріплення та сприйняття інформації від нього [105, с. 25].

Цивільне процесуальне законодавство України регламентує процесуальний порядок виклику свідка. Так, відповідно до ст. 91 ЦПК України виклик свідка здійснюється за заявою учасника справи. У заяві про виклик свідка зазначаються його ім'я, місце проживання (перебування) або місце роботи, обставини, які він може підтвердити. Заява про виклик свідка має бути подана до або під час підготовчого судового засідання, а якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, - до початку першого судового засідання у справі. В ухвалі про відкриття провадження у справі або в іншій ухвалі, якою суд вирішує питання про виклик свідка, суд попереджає свідка про кримінальну відповідальність за

завідомо неправдиве показання чи відмову від давання показань на вимогу суду.

Для підтвердження інших обставин у справах окремого провадження суд може звернутися до показань свідків як джерела додаткової інформації про ті факти, що входять до предмета доказування, наприклад, у справах про: встановлення факту належності правовстановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, що зазначені в документі, не збігаються з ім'ям, по батькові, прізвищем, місцем і часом народження цієї особи, зазначеним у свідоцтві про народження або в паспорті (п. 6 ч. 1 ст. 256 ЦПК України); встановлення факту народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом ДРАЦСу факту народження, у тому числі на тимчасово окупованій території України (п. 7 ч. 1 ст. 256, ст. 257–1 ЦПК України); встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу (п. 5 ч. 1 ст. 256 ЦПК України) тощо [202, с. 171].

Так, наприклад у справі за заявою ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про встановлення режиму окремого проживання Жовтоводський міський суд Дніпропетровської області для підтвердження факту роздільного проживання заявників звернувся до показань свідків: ОСОБИ_6, ОСОБИ_7, ОСОБИ_8, ОСОБИ_9. Зокрема, допитаний в судовому засіданні свідок ОСОБА_6 пояснив, що проживає за адресою ІНФОРМАЦІЯ_6, разом з ним з березня 2018 року проживає його син ОСОБА_2 за вказаною адресою. Частина його речей знаходяться за вказаною адресою. Частина речей залишилась там. Кожну ніч ОСОБА_2 ночує в спальні, якщо не перебуває на роботі. Свідок ОСОБА_7 в судовому засіданні пояснила, що вона є рідною сестрою позивача, брат з березня 2018 р. проживає ІНФОРМАЦІЯ_7, оскільки квартира залишилась невістці, вона там проживає з дитиною. Його речі знаходяться і на Грушевського, і на Богуна. Свідок ОСОБА_8 в судовому засіданні пояснила, що ОСОБА_3 це її дочка, ОСОБА_2 - зять. Додала, що

протягом останніх двох місяців бачила декілька разів позивача в квартирі, в якій зараз проживає її донька, там присутні його речі. Свідок ОСОБА_9 в судовому засіданні пояснила, що є подругою ОСОБА_3, і що коли приходила до ОСОБА_3, то за останніх два місяці один раз бачила ОСОБА_2 в квартирі по вул. Богуна. Крім того, бачила там його речі [149].

2.3 Забезпечення доказів у справах окремого провадження

Як визначено у ч. 8 ст. 49, ч. 2, 3 ст. 83 ЦПК України заявник, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом з поданням позовної заяви. Водночас, заінтересовані особи повинні подати суду докази разом з поданням відзиву на заяву.

Проте належні докази не завжди є у осіб, на яких покладено обов'язок щодо доказування певних обставин у справі. Вони інколи перебувають у їхніх процесуальних противників чи інших осіб, які не є учасниками процесу. В таких випадках подання доказів, якщо не вжити необхідних заходів, може згодом стати ускладненим або неможливим, оскільки вони можуть зникнути або їх можуть пошкодити [82, с. 50]. З метою захисту інтересів учасників справи у цивільному процесуальному законодавстві передбачено інститут забезпечення доказів, норми якого регламентують процесуальний порядок вжиття судом термінових заходів щодо закріплення фактичних даних, щоб у подальшому при розгляді справи була можливість їх використати як докази [189, с. 258].

Слід погодитися з висловленою в юридичній літературі думкою про те, що інтенсивність розвитку суспільства вимагає вироблення нових і вдосконалення старих підходів до регулювання суспільних відносин як запоруки сталого розвитку. У цьому контексті в умовах реформування цивільного процесу особливої актуальності набуває вдосконалення прийомів і

механізмів, якими оперує юридична теорія і практика. Інститут забезпечення доказів у цивільному процесі є допоміжним механізмом доказування та прямо впливає на реалізацію прав і виконання обов'язків осіб щодо доказування, що викликає значний інтерес до його дослідження [106, с. 93].

Наукові погляди на проблему забезпечення доказів знайшли своє відбиття у дослідженнях таких українських науковців, як: С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, К. В. Гусаров, В. В. Комаров, Д. Д. Луспеник, Ю. Д. Притика, Г. В. Чурпіта, С. Я. Фурса та ін. Водночас, зазначені процесуалісти досліджували, здебільшого, проблемні аспекти забезпечення доказів у справах позовного провадження. Відтак, проблемні аспекти, пов'язані визначенням специфіки забезпечення доказів у справах окремого провадження, залишаються малодослідженими і потребують наукової розробки.

Як вже відмічалось, у справах окремого провадження діють загальні правила інституту доказів і доказування, за певними винятками, встановленими законом [202, с. 169]. Наведене положення підтверджується і правовою нормою, що її містить ч. 3 ст. 294 ЦПК України, відповідно до якої справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених законом, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду.

Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що положення § 8 глави 5 розділу 1 ЦПК України «Забезпечення доказів» у повній мірі можна застосовувати для регулювання суспільних відносин, які виникають між судом та учасниками справи під час здійснення правосуддя в порядку окремого провадження [78, с. 58–60].

На початку цієї наукової розвідки визначимося зі змістом досліджуваної правової категорії – «забезпечення доказів».

В юридичній доктрині юридична природа інституту забезпечення доказів по-різному визначається вченими-процесуалістами.

Так, на погляд С. Н. Абрамова, забезпечення доказів – це спосіб фіксування відомостей про факти, з яких суд може в подальшому зробити висновки про спірні взаємовідносини сторін, якщо є загроза, що докази можуть бути знищені, можуть зникнути або їх подання буде ускладненим [1, с. 234].

М. А. Гурвич визначає забезпечення доказів як необхідність їх фіксації, яка здійснюється шляхом їх офіційного засвідчення [37, с. 137].

«Забезпечення доказів – це заходи, які спрямовані на зберігання відомостей про обставини справи у випадках, коли використання джерел цих відомостей може у майбутньому виявитися неможливим або утрудненим», – пише С. Я. Фурса [191, с. 381].

На думку В. В. Комарова, забезпечення доказів – це заходи, спрямовані на збереження відомостей про обставини справи, коли є підстави припускати, що використання цих відомостей у подальшому може стати утрудненим або неможливим [97, с. 495].

З приводу визначення змісту категорії «забезпечення доказів» М. Й. Штефан зазначає, що це вжиття судом термінових заходів щодо закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх як доказів під час розгляду цивільних справ [210, с. 292].

Є. Лезін сутність поняття забезпечення доказів пропонує розглядати з двох боків:

1) з боку зацікавленої особи – як діяльність цієї особи, що спрямована на отримання допомоги від уповноваженого органу в отриманні та збереженні доказів, які вона пізніше використає в цивільному процесі як підставу своїх вимог і заперечень;

2) з боку особи, якій законом надано право забезпечувати докази – як сприяння заінтересованим особам за їхнім зверненням у збиранні доказів і їх оперативному збереженні шляхом отримання доступу до об'єкта й фіксації відомостей про факти й обставини, які він містить, що відбувається

відповідно до встановленого законом способу та порядку, коли подання заінтересованою особою потрібних доказів є або може стати неможливим чи ускладненим для їх подальшого використання у судовому процесі [106, с. 96].

Таким чином, у науковій доктрині ми можемо спостерігати різноманіття наукових поглядів щодо визначення юридичної природи інституту забезпечення доказів.

Щодо нашої позиції з цього приводу, то у відповідному контексті ми розділяємо погляд В. В. Комарова, відповідно до якого забезпечення доказів – це заходи, спрямовані на збереження відомостей про обставини справи, коли є підстави припускати, що використання цих відомостей у подальшому може стати утрудненим або неможливим [97, с. 495]. Вважаємо, необґрунтованим є підхід, відповідно до якого забезпечення доказів слід розглядати як діяльність, адже «акцент» інституту забезпечення доказів спрямований не на процедуру (дії суду та учасників справи щодо забезпечення збереження доказів), а кінцевий результати (конкретні заходи щодо забезпечення збереження доказів).

Визначивши юридичну природу інституту забезпечення доказів, перейдемо до дослідження процесуального порядку їх забезпечення.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 116 ЦПК України суд за заявою учасника справи або особи, яка може набути статусу заявника, має забезпечити докази, якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений або збирання або подання відповідних доказів стане згодом неможливим чи утрудненим.

Заява про забезпечення доказів може бути подана до суду як до, так і після подання заяви.

Забезпечення доказів до подання заяви здійснюється судом першої інстанції за місцезнаходженням засобу доказування або за місцем, де

повинна бути вчинена відповідна процесуальна дія. Забезпечення доказів після подання заяви здійснюється судом, який розглядає справу.

У разі подання заяви про забезпечення доказів до подання заяви заявник повинен подати заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення доказів. У разі неподання заяви у зазначений строк, повернення заяви або відмови у відкритті провадження суд скасовує ухвалу про вжиття заходів забезпечення доказів не пізніше наступного дня після закінчення такого строку або постановлення судом ухвали про повернення заяви чи відмови у відкритті провадження (ч. 5 ст. 116 ЦПК України).

Особа, яка подала заяву про забезпечення доказів, зобов'язана відшкодувати судові витрати, а також збитки, спричинені у зв'язку із забезпеченням доказів, у разі неподання заяви у строк, зазначений в ч. 5 ст. 116 ЦПК України, а також у разі відмови у заяві.

Цивільне процесуальне законодавство України містить вимоги щодо форми та змісту заяви про забезпечення доказів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 117 ЦПК України у заяві про забезпечення доказів зазначається:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) заявника, його місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України, номери засобів зв'язку та адресу електронної пошти, за наявності;
- 3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) іншої сторони (сторін), якщо вона відома заявнику, а також якщо відомі відомості, що її ідентифікують: її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи

перебування (для фізичних осіб), поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України, відомі номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти;

4) докази, забезпечення яких є необхідним, а також обставини, для доказування яких вони необхідні;

5) обґрунтування необхідності забезпечення доказів;

6) спосіб, у який заявник просить суд забезпечити докази, у разі необхідності – особу, у якої знаходяться докази;

7) перелік документів, що додаються до заяви.

Заява підписується заявником або його представником. До заяви, яка подана представником заявника, має бути додано документ, що підтверджує його повноваження. За подання заяви про забезпечення доказів сплачується судовий збір у розмірі, встановленому законом. Документ, що підтверджує сплату судового збору, додається до заяви. Суд, встановивши, що заяву про забезпечення доказів подано без додержання вимог цієї статті, повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу (ч. 2–4 ст. 117 ЦПК України).

У цивільному процесуальному законодавстві України визначено і спеціальний порядок розгляду заяви про забезпечення доказів.

Так, відповідно до ч. 2, 3 ст. 118 ЦПК України заява про забезпечення доказів розглядається не пізніше п'яти днів з дня її надходження до суду. Заявник та інші особи, які можуть отримати статус учасників справи, повідомляються про дату, час і місце судового засідання, проте їх неявка не перешкоджає розгляду поданої заяви.

Водночас, суд за клопотанням заявника може забезпечити докази без повідомлення інших осіб, які можуть отримати статус учасників справи:

1) у невідкладних випадках;

- 2) якщо неможливо встановити, хто є або стане такими особами;
- 3) у разі, якщо повідомлення іншої сторони може унеможливити або істотно ускладнити отримання відповідних доказів.

За результатами розгляду заяви про забезпечення доказів суд постановляє ухвалу про задоволення чи відмову у задоволенні заяви. У разі задоволення заяви суд в ухвалі зазначає доказ, а також дії, що необхідно вчинити для його забезпечення. Оскарження ухвали про забезпечення доказів не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає розгляду справи.

Суд, вирішуючи питання про забезпечення доказів, може зобов'язати заявника надати забезпечення відшкодування збитків, що можуть бути заподіяні у зв'язку із забезпеченням доказів. Таке забезпечення відшкодування збитків здійснюється за правилами зустрічного забезпечення, встановленими главою 10 ЦПК України. Збитки, спричинені забезпеченням доказів, відшкодовуються в порядку, визначеному законом з урахуванням положень статті 159 ЦПК України.

Якщо після вчинення процесуальних дій щодо забезпечення доказів позовну заяву подано до іншого суду, протоколи та інші матеріали щодо забезпечення доказів надсилаються до суду, який розглядає справу.

Ухвала про забезпечення доказів (крім забезпечення доказів шляхом допиту свідків, призначення експертизи, огляду доказів) є виконавчим документом та виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень.

Додатково слід зупинитися на способах забезпечення доказів у справах окремого провадження.

Як визначено у ч. 2 ст. 166 ЦПК України, способами забезпечення судом доказів є: допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням, заборона вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів.

Свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Свідок зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини. За відсутності заперечень учасників справи свідок може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Суд може дозволити свідку брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції незалежно від заперечень учасників справи, якщо свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин (ч. 1, 2 ст. 69 ЦПК України).

Вбачається, забезпечення доказів шляхом допиту свідків доцільно проводити у таких справах окремого провадження, як-от: визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою (у таких справах свідки можуть вказати на причини відсутності особи, щодо якої вирішується питання про визнання її безвісно відсутньою чи оголошення її померлою); встановлення фактів, що мають юридичне значення (у таких справах показання свідків можуть забезпечити докази, що підтверджують наявність фактів, які підлягають встановленню); про встановлення режиму окремого проживання подружжя (у цих справах показання свідків можуть бути способом забезпечення фактичних даних щодо окремого проживання подружжя) тощо.

Щодо наступного способу забезпечення доказів – призначення експертизи.

Як визначено у ч. 1 ст. 103 ЦПК України суд призначає експертизу у справі за сукупності таких умов: 1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо; 2) сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності.

Найчастіше, у справах окремого провадження докази забезпечуються шляхом призначення експертизи у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

Так, суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи і якщо є підстави вважати, що така особа може у подальшому ухилятися від участі у судових засіданнях, може призначити в порядку забезпечення доказів для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу.

У виняткових випадках, коли особа, щодо якої відкрито провадження у справі про обмеження її у цивільній дієздатності чи визнання її недієздатною, явно ухиляється від проходження експертизи, суд у судовому засіданні за участю лікаря-психіатра може постановити ухвалу про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу.

Витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням здійснюється у випадку, якщо в подальшому подання письмових, речових або електронних доказів може бути ускладненим або неможливим.

В окремому провадженні докази можуть забезпечуватися шляхом витребування та (або) огляду у справах про: встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; визнання спадщини відумерлою; розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб тощо.

Заборона вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів як способи їх забезпечення в окремому провадженні можуть застосовуватися, наприклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Так, у справі про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу суд може заборонити заявникам

знищувати особисті повідомлення, які можуть підтвердити факт їх спільного проживання, ведення спільного побуту, а також наявність взаємних прав та обов'язків.

У необхідних випадках судом можуть бути застосовані інші способи забезпечення доказів, визначені судом. Так, наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права», іншими способами забезпечення доказів можуть бути:

1) постановлення ухвали про огляд приміщень, в яких, як припускається, відбуваються дії, пов'язані з порушенням авторського права і (або) суміжних прав;

2) накладення арешту і вилучення всіх примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань, фоно-грам, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, засобів обходження технічних засобів захисту, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх виготовлення і відтворення;

3) накладення арешту і вилучення рахунків та інших документів, які можуть бути доказом вчинення дій, що порушують або створюють загрозу порушення (чи підтверджують наміри вчинення порушення) авторського права і (або) суміжних прав.

Завершуючи дослідження інституту забезпечення доказів у справах окремого провадження, констатуємо: аналіз новітнього цивільного процесуального законодавства України дозволив нам дійти висновку про те, що у справах окремого провадження суд може застосовувати всі передбачені законом способи забезпечення доказів, як-от: допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням, заборона вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів. При цьому вибір конкретного способу забезпечення обумовлюється предметом доказування у конкретній справі, а

також наявністю обставин, що можуть ускладнити витребування відповідних фактичних даних у майбутньому.

Висновки до розділу 2

Дослідження правової характеристики доказів у справах окремого провадження дозволило нам дійти таких висновків:

1. Докази у справах окремого провадження – це будь-які дані, на підставі яких суд підтверджує наявність або відсутність юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

2. Докази у справах окремого провадження характеризуються єдністю змісту, процесуальної форми, а також процесуального порядку одержання, дослідження та оцінки їх змісту і процесуальної форми. Кожен із зазначених елементів має визначені процесуальним законом особливості, зумовлені юридичною природою конкретної цивільної справи, а також особливим об'єктом судового захисту.

3. Зміст доказів, який становлять будь-які фактичні дані, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи;

4. Процесуальна форми доказів – визначені цивільним процесуальним законом засоби доказування, в яких закріплюються фактичні дані, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи.

Відповідно до загального порядку розгляду справ окремого провадження, закріпленого у ст. 294 ЦПК України, у таких справах суд може

брати до уваги всі передбачені законом засоби доказування (письмові, речові і електронні докази, висновки експертів, показання свідків).

У деяких категоріях справ окремого провадження цивільний процесуальний закон чітко визначає процесуальну форму доказів.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 311 ЦПК України у справах про усиновлення здатність заявника бути усиновлювачем дитини має підтверджуватися фактичними даними у процесуальній формі таких письмових доказів, як-от: 1) копія свідоцтва про шлюб, а також письмова згода на це другого з подружжя, засвідчена нотаріально, - при усиновленні дитини одним із подружжя; 2) медичний висновок про стан здоров'я заявника; 3) довідка з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копія декларації про доходи; 4) документ, що підтверджує право власності або користування жилим приміщенням; 5) інші документи, визначені законом.

У справах про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність обставини, що входять до предмету доказування, мають бути підтверджені фактичними даними у процесуальній формі таких письмових доказів, як-от: документи про взяття безхазяйної нерухомої речі на облік органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, друковані засоби масової інформації, в яких було зроблено оголошення про взяття відповідної нерухомої речі на облік;

5. Процесуальний порядок одержання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказів – це встановлена цивільним процесуальним законом послідовність отримання, дослідження та оцінки змісту доказів і засобів доказування.

6. Під час розгляду справ окремого провадження суд має встановити, що докази відповідають визначеним законом вимогам, якими є: належність, допустимість, достатність, достовірність.

7. Належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Заявник та інші учасники справ окремого провадження мають

право обґрунтувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Проте остаточно питання про належність доказів вирішується судом, який повинен регулювати процес формування доказів, необхідних для обґрунтування судового рішення. Суд не має права брати до уваги докази, які не стосуються предмета доказування

8. Допустимість кожного конкретного доказу залежить від дотримання процесуального порядку отримання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказу. Порушення вимог закону, що пред'являються до порядку формування засобів доказування як процесуальної форми судових доказів, тягне недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, для встановлення істини у справі.

9. Достовірними слід вважати докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи, тобто такі обставини, які об'єктивно та неупереджено відображають події дійсності. Виходячи з того, що правило про достовірність доказів є універсальним для всіх видів цивільного судочинства, можна стверджувати, що під час розгляду справ окремого провадження суд також має встановити достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

10. Достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування. Питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання.

У деяких категоріях справ окремого провадження коло достатніх доказів, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування, прямо визначено законом.

Так, наприклад, у справах про усиновлення відповідно до ч. 2 ст. 311 ЦПК України достатніми доказами є: 1) копія свідоцтва про шлюб, а також письмова згода на це другого з подружжя, засвідчена нотаріально, – при усиновленні дитини одним із подружжя; 2) медичний висновок про стан здоров'я заявника; 3) довідка з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копія декларації про доходи; 4) документ, що підтверджує право власності або користування жилим приміщенням; 5) інші документи, визначені законом.

11. Докази у справах окремого провадження можуть бути класифіковані за критерієм правової регламентації вимоги достатності на:

1) докази у справах окремого провадження, щодо яких вимога достатності знайшла свою законодавчу регламентацію (наприклад, докази у справах про усиновлення, про визнання фізичної особи недієздатною тощо);

2) докази у справах окремого провадження, щодо яких вимога достатності не знайшла свою законодавчу регламентацію (наприклад, докази у справах надання повної цивільної дієздатності, про встановлення режиму окремого проживання подружжя тощо).

12. Письмовими доказами у справах окремого провадження слід вважати матеріальні носії, що містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, і основними функціями яких є їх збереження та передавання у часі й просторі.

Письмові докази у справах окремого провадження можуть бути процесуальною формою таких письмових документів, як: договір щодо визначення умов виховання та проживання дитини; договір про сплату аліментів на дитину; свідоцтво про державну реєстрацію шлюбу; свідоцтво про народження дитини; вирок суду про засудження одного з подружжя до позбавлення волі; довідка з місця роботи про розмір заробітної плати; висновки органів державної влади та органів місцевого самоврядування, надані на виконання їх повноважень як органів та осіб, яким законом надано

право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (наприклад, у справах про розірвання шлюбу одним із таких письмових доказів може бути висновок органу опіки та піклування про порядок участі того з батьків, хто проживає окремо від дітей, в їх вихованні, а також матеріали перевірки органів опіки та піклування з питань умов життя дітей та їх батьків).

13. Речовими доказами у справах окремого провадження є предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для справи

У справах окремого провадження речовими доказами можуть бути, наприклад, кров та інші виділення людини у справах про визначення походження дитини; звуко- та відеозаписи – у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, тощо.

14. Електронні докази – інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі.

У сучасному світі за допомогою інформації в електронній (цифровій) формі можна підтверджувати наявність або відсутність обставин, що мають значення у будь-яких справах окремого провадження, як-от: про визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; про усиновлення; про встановлення фактів, що мають юридичне значення; про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб тощо.

15. Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на

питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством.

Суд має обов'язково призначити експертизу у таких категоріях справ, які розглядаються в порядку окремого провадження: 1) про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи; 2) про визнання фізичної особи недієздатною; 3) про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

Крім судово-психіатричної експертизи, до судових експертиз, які найчастіше проводяться під час розгляду справ окремого провадження, належать експертиза крові та інших виділень людини, генетична, медична, психіатрична, психологічна та ін. Такі експертизи проводяться для встановлення справжніх батьків дитини у справах про визначення походження дитини, встановлення зиготності близнюків як результату злиття чоловічої й жіночої статевих клітин, встановлення родинності. У таких випадках дослідженню підлягають: кров, слина, сперма, волосся. Це можуть бути як зразки біоматеріалу від живих осіб, так і сліди біологічного походження на речових доказах.

16. Показання свідка – повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини

Для підтвердження інших обставин у справах окремого провадження суд може звернутися до показань свідків як джерела додаткової інформації про ті факти, що входять до предмета доказування, наприклад, у справах про: встановлення факту належності правовстановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, що зазначені в документі, не збігаються з ім'ям, по батькові, прізвищем, місцем і часом народження цієї особи, зазначеним у свідоцтві про народження або в паспорті (п. 6 ч. 1 ст. 256 ЦПК України); встановлення факту народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом ДРАЦСу факту народження, у тому числі на тимчасово окупованій території України (п. 7 ч.

1 ст. 256, ст. 257–1 ЦПК України); встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу (п. 5 ч. 1 ст. 256 ЦПК України) тощо.

17. Забезпечення доказів у справах окремого провадження – це заходи, спрямовані на збереження відомостей про обставини справи, коли є підстави припускати, що використання цих відомостей у подальшому може стати утрудненим або неможливим.

У справах окремого провадження суд може застосовувати всі передбачені законом способи забезпечення доказів, як-от: допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням, заборона вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів. При цьому вибір конкретного способу забезпечення обумовлюється предметом доказування у конкретній справі, а також наявністю обставин, що можуть ускладнити витребування відповідних фактичних даних у майбутньому.

18. Забезпечення доказів шляхом допиту свідків доцільно проводити у таких справах окремого провадження, як-от: визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою (у таких справах свідки можуть вказати на причини відсутності особи, щодо якої вирішується питання про визнання її безвісно відсутньою чи оголошення її померлою); встановлення фактів, що мають юридичне значення (у таких справах показання свідків можуть забезпечити докази, що підтверджують наявність фактів, які підлягають встановленню); про встановлення режиму окремого проживання подружжя (у цих справах показання свідків можуть бути способом забезпечення фактичних даних щодо окремого проживання подружжя) тощо.

19. В окремому провадженні докази можуть забезпечуватися шляхом витребування та (або) огляду доказів у справах про: встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну

власність; визнання спадщини відумерлою; розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб тощо.

20. Найчастіше, у справах окремого провадження докази забезпечуються шляхом призначення експертизи у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

21. В окремому провадженні докази можуть забезпечуватися шляхом витребування та (або) огляду у справах про: встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; визнання спадщини відумерлою; розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб тощо.

22. Заборона вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів як способи їх забезпечення в окремому провадженні можуть застосовуватися, наприклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Так, у справі про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу суд може заборонити заявникам знищувати особисті повідомлення, які можуть підтвердити факт їх спільного проживання, ведення спільного побуту, а також наявність взаємних прав та обов'язків.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1 Поняття та сутність доказування в справах окремого провадження

В усі часи розвитку цивільного процесуального права доказування вважалось найбільш важливою сферою процесуальної діяльності, оскільки «проходить червоною ниткою через усі стадії процесу і, по суті, є основною складовою у здійсненні правосуддя, ефективному захисті прав осіб, які звертаються до суду, а також створює реальну можливість для ухвалення законних, обґрунтованих та справедливих судових актів, що в свою чергу дозволяє досягнути верховенства права та довіри населення до судової влади [170, с. 490].

Як слушно відмічає О. О. Грабовська, поняття доказування у цивільних справах розкривається в багатьох наукових джерелах, у кожному підручнику з цивільного процесу, що свідчить про особливу роль доказування у цивільних справах, втім, у кожному визначенні їх автори концентрують увагу на тих компонентах, які уявляються найбільш важливими. Аналіз поглядів та висновків про сутність доказування у цивільних справах, дозволяє простежити не лише зміни у судженнях, а й розвиток законодавства, яке регулює сферу доказування у цивільних справах, і, відповідно, впливає на їх формування [24, с. 11].

Отже, для з'ясування юридичної природи доказування у справах окремого провадження коротко простежимо еволюцію наукових поглядів щодо змісту досліджуваної правової категорії.

Слід звернути увагу на те, що у більшості наукових джерел, які були підготовлені у XIX столітті – на початку XX століття, поняття доказування не розкривалося. Вчені-процесуалісти, здебільшого, лише перераховували засоби доказування, які існували у той чи інший період.

Так, наприклад, у виданні 1836 року «Російське цивільне судочинство в історичному його розвитку» перераховуються існуючі на той час лише засоби доказування [117, с. 127].

Аналогічно, у своїй праці «Про судові докази по древньому руському праву, переважно в цивільному, в історичному їх розвитку» (1851 р.) [124] С. В. Пахман надає лише характеристику судових доказів, а також перераховує їх види, не торкаючись процесу доказування.

Ще в одній праці того часу «Курс цивільного судочинства» (1876 р.) її автор, К. І. Малишев, фактично визнає існування феномену доказування, зазначаючи: «Більша частина праці та часу суддів йде на дослідження фактичної сторони судових справ, на вирішення питань про істинність чи брехливість фактів» [113, с. 344].

Відомий російський процесуаліст Т. М. Яблочков у своїй праці «Підручник російського цивільного судочинства» (1912 р.) вже не тільки перераховує регламентовані на той час у цивільному процесуальному законодавстві засоби доказування, але й висвітлює обов'язки сторін по доказуванню, характеризує право суду на вільну оцінку доказів, на вжиття заходів щодо перевірки справжності, невідомості доказів тощо [217, с. 345].

І тільки у 1917 році вперше у науці цивільного процесуального права Є. В. Васьковський у своєму підручнику «Підручник цивільного процесу» вперше сформулював дефініцію доказування як діяльності сторін, метою якої є переконати суд в істинності їх тверджень та заяв [15, с. 238].

За часів перебування України у складі СРСР законодавче регулювання процесуального порядку здійснення судочинства взагалі та інституту

доказування зокрема, підкорялось загальній радянській ідеології [24, с. 20]. У наукових та навчальних джерелах 20–30 років XX століття вчені поняттям доказування, як правило, не оперували. Як і у джерелах більш раннього періоду, відповідні розділи чи глави мали назву «Судові докази», але ґрунтовно розкривали порядок встановлення радянським судом об'єктивної істини як найголовнішого принципу радянського соціалістичного правосуддя та основного завдання, яке стоїть перед судом, встановлення судом фактів та обставин, предмет доводження, обов'язки утвердження та обов'язки доводження тощо [212, с. 148–181].

Оновлення цивільного процесуального законодавства УРСР (зокрема, прийняття у 1963 р. ЦПК УРСР) стало поштовхом для інтенсифікації наукових досліджень. Особливо відзначилася друга половина XX століття як період розквіту радянської та української цивілістичної процесуальної думки [104, с. 207–208]. Саме у цей період, який позначився надзвичайною активністю суду як у збиранні доказів, так і у керівництві усім процесом [111, с. 403], дослідженню проблем доказування у цивільному процесі приділялась значна увага, зокрема з'явилися численні наукові висновки про сутність доказування у цивільному процесі. Наукові праці, підготовлені в цей час, стали орієнтиром, базою для сучасних дослідників, істотно вплинули на розвиток як окремих інститутів, так і науки цивільного процесуального права загалом [24, с. 23].

Так, наприклад, відомий вчений-процесуаліст того часу К. С. Юдельсон визначив доказування як діяльність суб'єктів процесу щодо встановлення за допомогою вказаних законом процесуальних засобів і способів об'єктивної істинності наявності чи відсутності фактів, необхідних для вирішення спору між сторонами, тобто фактів підстав вимог і заперечень сторін [213, с. 33].

На погляд С. Ю. Каца та Л. Я. Носко, доказування – це процесуальна діяльність суду та осіб, які беруть участь у справі, щодо збирання,

дослідження та оцінки доказів з метою встановлення фактів, що мають значення для справи [162, с. 128].

Сучасні процесуалісти при визначенні юридичної природи феномену доказування, на відміну від вчених радянського періоду, вже оперують не тільки терміном «діяльність», значно розширюючи відповідний синонімічний ряд.

Зокрема, М. К. Треушніков визначає доказування як урегульований нормами цивільного процесуального права перехід від вірогідних суджень до істинного знання, яке забезпечує ухвалення обґрунтованих та законних судових рішень. Цей процес складається з сукупності процесуальних дій щодо твердження сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, з вказівки заінтересованих осіб на докази, подання доказів, витребування доказів, дослідження та оцінки доказів [176, с. 30].

На погляд І. В. Решетнікової, доказування – це одночасно і наведення фактів, доводів, які щось підтверджують, і висновок, шляхом якого виводиться нове положення; це, з одного боку, процес обґрунтування якогось положення, а з іншого – виведення нового знання на підставі дослідженого; це діяльність суб'єктів доказування в процесі розгляду та вирішення спору щодо обґрунтування обставин справи з метою її вирішення [146, с. 22–23].

В. Д. Андрійцьо визначає доказування як процесуально-розумову діяльність суду та осіб, які беруть участь у розгляді справи, яка спрямована на встановлення оспорюваних обставин цивільної справи, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін [3, с. 40].

Також у юридичній літературі доказування визначається як процесуальна діяльність сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, яка заснована на сукупності процесуальних прав та обов'язків і складається з повідомлення суду про фактичні обставини справи, подання доказів, спростування доказів, заявлення клопотань про витребування доказів, участі у дослідженні та оцінці доказів, а також діяльності суду щодо оцінки доказів,

витребування доказів, з клопотання сторін, з пропозиції сторонам усунути прогалини у доказовому матеріалі, спрямована на з'ясування фактичних обставин справи, прав та обов'язків сторін, і ухвалення законного та обґрунтованого рішення у цивільній справі [97, с. 171].

Відомий процесуаліст М. Й. Штефан визначає доказування як процесуальну та розумову діяльність суб'єктів доказування, яка здійснюється в урегульованому цивільним процесуальним законодавством порядку і спрямована на встановлення дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін, встановлення певних обставин шляхом ствердження юридичних фактів, зазначення доказів, а також подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження і оцінки доказів [210, с. 279].

На погляд С. Я. Фурси, доказування – це регламентована у певному порядку процесуальна діяльність зі збирання, витребування і надання доказів суб'єктами, які за цивільним процесуальним законодавством вправі подавати докази в конкретній справі на різних стадіях її розгляду [191, с. 361].

Г. В. Чурпіта визначає доказування як процесуальну діяльність суду та інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, що спрямована на встановлення істини у конкретній цивільній справі і вирішення спору між сторонами, яка має складну структуру, що передбачає поділ процесу доказування на три етапи (стадії): збирання доказів, дослідження доказів, оцінка доказів [189, с. 218].

О. О. Грабовська вважає, що доказування – це урегульована масивом законодавства діяльність сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, що спрямована на обґрунтування вимог чи заперечень [24, с. 37].

На думку Т. В. Цюри, поняття «доказування» слід визначати лише як зміст таких процесуальних дій, як збирання (в тому числі витребування доказів адвокатами і прокурорами) і надання суду доказів особами, які беруть участь в справі. Всі інші дії, спрямовані на забезпечення сприятливого для

сторони рішення суду, необхідно вважати процесом доведення, а не доказування. Поняття «доведення» є більш широким і таким, що включає поняття «доказування» [199, с. 4].

А. С. Штефан розглядає доказування як різновид судового пізнання, яке поєднує розумову і практичну (процесуальну) діяльність його суб'єктів і спрямоване на досягнення відповідності висновків суду фактичним обставинам справи в їх юридичному значенні, що здійснюється за допомогою доказів у визначеній законом процесуальній формі [209, с. 70].

Щодо цивільного процесуального законодавства України, то як вже відмічалось у підрозділі 1.2 дисертаційної роботи, його остання новелізація датована прийняттям 03 жовтня 2017 року Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК України 2004 року було викладено у новій редакції.

У контексті правового регулювання доказування Д. Луспеник виокремлює такі основні зміни нової редакції ЦПК України:

- 1) розширення переліку засобів доказування за рахунок виокремлення електронних доказів (п. 1 ч. 2 ст. 76 ЦПК України);
- 2) закріплення поряд із належністю та допустимістю також таких вимог до доказів, як достовірність і достатність (ст. ст. 78–79 ЦПК України);
- 3) більш жорстку регламентацію правил подання доказів (ст. 83 ЦПК України);
- 4) введення складових процедури обміну змагальними паперами (ст. 83 ЦПК України);
- 5) часткове впровадження елементів процесуального естопелю (ч. 2 ст. 82 ЦПК України);

6) розширення дискреційних повноважень суду у сфері доказування, зокрема наділення його можливістю збирання доказів за власною ініціативою у виключних випадках (ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 81 ЦПК України);

7) застосування заходів процесуального примусу у випадках зловживання процесуальними правами і невиконання обов'язків щодо доказів (ч. 8 ст. 84, ч. 1 ст. 143, ст. 146 ЦПК, пункти 1, 2 ч. 1 ст. 148 ЦПК України) тощо.

Здійснений аналіз цивільного процесуального законодавства України, а також наукових висновків про юридичну сутність доказування у цивільному процесі дозволяє констатувати, що зміст поняття доказування розкривається, в основному, з урахуванням юридичної природи позовного провадження, окреме і наказне провадження залишаються неохопленими. Висновки про зміст доказування різняться в основному розставленими акцентами навколо суб'єктів доказування в цивільному процесі [24, с. 36].

Виходячи з зазначеного, для визначення юридичної природи доказування у справах окремого провадження, а також формулювання дефініції зазначеної правової категорії виокремимо ознаки цього феномену, а також визначимо його особливі риси, виходячи з юридичної природи окремого провадження як виду непозовного цивільного судочинства.

Узагальнивши наведені вище позиції представників наукової процесуальної доктрини, можна зробити висновок про те, що умовно всі наукові погляди щодо сутності доказування можна звести до трьох позицій, відповідно до яких доказування визначається як:

1) процесуальна діяльність суду та осіб, які беруть участь у справі. Прибічники такого підходу називають доказуванням діяльність, що утворює динамічний процес з виявлення, збирання, дослідження й оцінки доказів, які дозволяють встановити факти і обставини, що мають значення для вирішення по суті розглядуваної судом справи [159, с. 123]; логіко-практична діяльність осіб, які беруть участь у справі, та певною мірою суду, спрямована на

досягнення вірного знання про фактичні обставини виникнення, зміни та припинення правовідносин, що здійснюється в процесуальній формі шляхом твердження осіб, які беруть участь у справі, про факти, що мають правове значення, зазначення на докази, надання їх суду, здійснення судом сприяння особам, які беруть участь у справі, у збиранні доказів, дослідження й оцінки доказів [176, с. 36];

2) процесуальна діяльність осіб, які беруть участь у справі, яка спрямована на те, щоб переконати суд в наявності чи відсутності у правовій дійсності тих фактів, якими обґрунтовані їхні вимоги чи заперечення [130, с. 582];

3) різновид судового пізнання, що включає як опосередковане, так і безпосереднє отримання знань про факти дійсності [38, с. 82], поєднує пізнавальний і процесуальний елементи і в ході якого відповідно до норм права послідовно встановлюються фактичні обставини, що мають значення для правильного і своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи [181, с. 34–35].

У відповідному контексті ми обстоюємо «синтезовану» позицію, відповідно до якої доказування слід розглядати як процесуально-пізнавальну діяльність суду та учасників справи.

Виходячи з цього, загальними ознаками доказування у цивільному процесі слід вважати:

1) це процесуально-пізнавальна діяльність.

Процесуальний аспект доказування полягає у тому, що:

а) доказування являє собою складну процедуру, сукупність процесуальних дій зі збирання, дослідження та оцінки доказів;

б) доказування є процедурою, яка здійснюється у встановленому процесуальним законом процесуальному порядку, тобто у процесуальній формі, яка підкорюється певним принципам (об'єктивної істини, диспозитивності, змагальності, безпосередності та ін.), і передбачає обсяг і

певні види фактів та засобів доказування, встановлює строки доказування та його структуру.

Пізнавальний аспект доказування полягає у тому, що воно спрямоване на пізнання фактів навколишньої дійсності, і, тим самим, встановлення істини у цивільній справі.

Як слушно відмічається в юридичній літературі, цивільне процесуальне право встановлює порядок умовиводу, яким орган державної влади доходить переконання у правоті або неправоті тієї і іншої сторони; рішення ж є відбиттям цього переконання. Якщо правосуддя як державна функція полягає у застосуванні норм права до конкретних життєвих випадків, то і встановлення істинності фактів (за винятком фактів, які не підлягають доказуванню), є найважливішою умовою захисту порушених прав [173, с. 240].

Досягнення цієї мети можливе лише за тих умов, якщо при розгляді справи буде досягнуте вірне знання про фактичні обставини спору. При цьому суд має розрізняти встановлені і сумнівні факти. Останні не можуть покладатися в основу судового рішення. Лише у такому випадку суд матиме можливість визначити належну норму матеріального права, яка регулює дані спірні відносини, та з'ясувати суб'єктивні права і обов'язки учасників цих відносин. Це є *conditio sine qua non* (неодмінною умовою) правильного розгляду справи [173, с. 240];

2) суб'єктами доказування є суд, як спеціальний орган, на якого покладається встановлення істини у цивільній справі, так і учасники справи.

У теорії судового доказування дискусійним є питання про віднесення суду до суб'єктів судового доказування. Дискусійність цього питання була закладена у 50-х роках минулого століття професорами К. С. Юдельсоном та А. Ф. Клейнманом. На думку К. С. Юдельсона, суд є суб'єктом доказування фактів, покладених в основу судового рішення, а тому – суб'єктом доказування. При тому суд мотивує судові рішення щодо встановлення тих

чи інших фактів [214, с. 119–120]. Заперечуючи К. С. Юдельсону, А. Ф. Клейнман вважав, що суд зобов'язаний вирішити спір, а не здійснювати доказування, а мотиви судового рішення мають значення лише при перевірці законності та обґрунтованості судового рішення. Автор звертав увагу на те, що К. С. Юдельсон змішує доказування у логічному та процесуальному смислах [84, с. 40–41].

У сучасній науковій доктрині також висловлюється думка про те, що судове доказування засноване на розподіленні функцій суду, сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, та принципі змагальності, який характеризується, зокрема, тим, що сторони мають доказувати наявність тих чи інших обставин цивільної справи, тобто подавати докази, їх досліджувати і доводити перед судом. Суд у принципі не має права збирати докази за своєю ініціативою. Тобто роль суду має залежний від змагальності сторін характер і не зводиться до збору доказів. За таких умов суд не може бути суб'єктом доказування, оскільки інше означало б те, що суд має заінтересованість у справі, яку він розглядає [97, с. 476–477].

Слід погодитися з висловленою в юридичній літературі думкою про те, що щодо визначення суду як суб'єкта доказування, то відповідь на це питання має пов'язуватись із наявною моделлю національного судочинства та метою доказування [97, с. 476].

Відповідно до ч. 1–2 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом.

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними

договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

У контексті процесу доказування суд є безпосереднім суб'єктом усіх його етапів (збирання, дослідження та оцінки доказів).

Так, відповідно до ч. 2 ст. 13 ЦПК України збирання доказів у цивільних справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених законом. Суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України.

До інших випадків, передбачених ЦПК України, слід віднести право суду відповідно до ч. 2 ст. 294 ЦПК України з метою з'ясування обставин справи за власною ініціативою витребувати необхідні докази у справах окремого провадження.

Так, наприклад, у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання фізичної особи недієздатною суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу (ч. 1 ст. 298 ЦПК України).

У справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою суд має право подати запити до відповідних організацій за останнім місцем проживання відсутнього (житлово-експлуатаційні організації, органи реєстрації місця проживання осіб або органи місцевого самоврядування) і за останнім місцем роботи про наявність відомостей щодо фізичної особи, місцеперебування якої невідоме (ч. 1 ст. 307 ЦПК України).

Як було зазначено вище, поряд із збиранням, суд є безпосереднім суб'єктом і дослідження доказів. Це твердження підкреслюється правовою

нормою, що її містить ч. 1 ст. 229 ЦПК України, відповідно до якої суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази.

І, нарешті, останнім етапом доказування є оцінка доказів. Остаточна та офіційна оцінка доказів здійснюється виключно судом, який оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів) (ст. 89 ЦПК України).

Поряд із судом, суб'єктами доказування є учасники справи.

Слід зауважити: наявність самотійної групи учасників справи притаманна цивільному процесуальному законодавству не всіх країн. Наприклад, у ЦПК Франції, Цивільному процесуальному уложенні Німеччини відповідний цивільний процесуальний інститут взагалі відсутній [8, с. 10].

Як слушно відмічає С. С. Бичкова, цей термін застосовується для позначення групи учасників процесу, юридично заінтересованих у справі, і, як наслідок, наділених комплексом процесуальних прав, що дають їм можливість впливати на рух цивільного процесу [8, с. 10]. У зв'язку з цим учасники справи посідають особливе місце серед інших суб'єктів цивільних процесуальних відносин, відіграють у цивільному процесі важливу роль. Процесуальна діяльність цих осіб активно впливає на весь хід процесу, від їх дій, насамперед, залежить його рух, перехід цивільного судочинства від

однієї стадії до іншої, всі вони заінтересовані у розгляді цивільної справи [31, с. 114]. Крім того, застосування відповідного терміна звільняє від необхідності при формулюванні прав та обов'язків учасників цивільного процесу на різних його стадіях щоразу перелічувати їх суб'єктів [36, с. 75].

Український законодавець серед учасників справ окремого провадження називає заявників та інших заінтересованих осіб (ч. 3 ст. 42 ЦПК України). Крім того, як впливає із ч. 4 ст. 42 ЦПК України, у справах окремого провадження можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Одразу слід звернути увагу на непослідовність законодавця у найменуванні таких учасників справи як «заінтересовані особи». Так, у правових нормах, що їх містять ч. 3 ст. 42, п. 4 ч. 1 ст. 161, п. 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України, зазначені учасники цивільних справ окремого провадження іменуються як «інші заінтересовані особи». Водночас, у ч. 4, 6 ст. 294, ч. 2 ст. 300, ч. 1 ст. 312, ч. 1, 2 ст. 313, ст. 332, ч. 1 ст. 337, ч. 3 ст. 349, ст. 350-3, ч. 1 ст. 350-4, ч. 1 ст. 350-5 ЦПК України вже як «заінтересовані особи».

Вважаємо, відповідну колізію цивільного процесуального законодавства України слід усунути, виклавши правові норми, що їх містять ч. 3 ст. 42, п. 4 ч. 1 ст. 161, п. 5 ч. 1 ст. 161, ч. 1 ст. 309 ЦПК України, у новій редакції, без прикметника «інші», а саме:

частину 3 ст. 42: «У справах окремого провадження учасниками справи є заявники, заінтересовані особи.»;

пункт 4 ч. 1 ст. 161: «заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення заінтересованих осіб»;

пункт 5 ч. 1 ст. 161: «заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення заінтересованих осіб».

У науковій доктрині учасників справ непозовного цивільного судочинства, у тому числі окремого провадження, наділяють такими ознаками:

а) юридичною заінтересованістю в розгляді справи, спрямованою на отримання тих благ, які опосередковуються охоронюваними законом (законними) інтересами та (або) безспірними суб'єктивними правами, що впливають зі змісту чітко визначених цивільним процесуальним та (або) матеріальним законом правовідносин;

б) вчиненням дій, спрямованих на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства (процесуальних дій), з урахуванням процесуальних обмежень, встановлених законом [202, с. 140–141].

Простеження наукової доктрини дає підстави для висновку про те, що більшість представників процесуальної школи вважають заявником особу, в інтересах якої відкрито окреме провадження у справі і яка має юридичну заінтересованість у розгляді справи. Відповідний підхід видається нам слушним, адже, виходячи з норм ЦПК України, можна стверджувати, що окреме провадження у справі, дійсно, відкривається в інтересах заявника, юридична заінтересованість якого полягає в ухваленні судового рішення на його користь. Водночас слід зауважити, що така ознака заявника, як «відкриття окремого провадження у справі в його інтересах», повністю поглинається іншою ознакою зазначеного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин – «наявність юридичної заінтересованості у розгляді справи» [202, с. 144].

Виходячи з викладеного, ми розділяємо позицію Г. В. Чурпіти, що заявником слід вважати особу, в інтересах якої відкрито окреме провадження у справі [202, с. 145].

Заявник у справах окремого провадження як суб'єкт доказування має обґрунтувати наявність обставин, якими він підтверджує свої вимоги, викладені у заяві.

Ще одним суб'єктом доказування у справах окремого провадження є заінтересовані особи.

В юридичній літературі заінтересовані особи визначаються як: учасники процесу, на суб'єктивні права чи обов'язки яких потенційно можуть вплинути межі законної сили рішення суду у конкретній справі [18, с. 289]; особи, взаємовідносини яких із заявником залежать від обставин, що підлягають встановленню і можуть вплинути на їх права й обов'язки [35, с. 322]; суб'єкти, які мають юридичну заінтересованість у справі, оскільки рішення суду про встановлення юридичного факту чи стану впливає чи може вплинути в подальшому на їх суб'єктивні права чи обов'язки [44, с. 183]; інші, крім заявника, суб'єкти, які можуть мати процесуальний та опосередкований інтерес у зв'язку із встановленням конкретного юридичного факту [158, с. 563]; особи, на матеріально-правові інтереси яких може вплинути судове рішення [89, с. 523]; особи та організації, для яких встановлення судом юридичного факту може створити певні обов'язки при наступному (після встановлення факту) вирішенні питання щодо особистих немайнових чи майнових прав заявника [94, с. 37].

Отже, більшість представників процесуальної доктрини схиляються до думки, що заінтересованими особами є особи, які мають юридичну заінтересованість у розгляді справи і на права, свободи чи інтереси яких може вплинути ухвалене у справі окремого провадження судове рішення. В цілому така позиція видається обґрунтованою, проте слід зауважити, що така ознака, як наявність юридичної заінтересованості, властива для всіх осіб, які

беруть участь у справах. Відтак вона поглинається належністю заінтересованих осіб до зазначеної класифікаційної групи учасників цивільного процесу [202, с. 153].

З огляду на викладене заінтересованими особами слід вважати осіб, на права, свободи чи інтереси яких може вплинути ухвалене у справах окремого провадження судове рішення [202, с. 153].

Заінтересовані особи як суб'єкти доказування у справах окремого провадження мають обґрунтувати або спростувати наявність обставин, якими заявник підтверджує вимоги, викладені у заяві.

Третьою групою учасників справ окремого провадження і, відповідно, суб'єктами доказування є органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Метою цього інституту є надання допомоги, сприяння у судовому захисті особам, які з певних причин (стан здоров'я, матеріальний стан, похилий вік тощо) не можуть самотійно захистити свої права, свободи чи інтереси. Отже, участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, сприяє виконанню вимог закону про справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд цивільних справ, а також ухваленню судових рішень, що ґрунтуються на законі [8, с. 289].

Як визначено у ч. 1 ст. 56 ЦПК України, у випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах. При цьому органи державної влади, органи місцевого самоврядування повинні надати суду документи, що підтверджують наявність передбачених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб.

Зокрема, органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі у справі або брати участь у справі за своєю ініціативою для подання висновків на виконання своїх повноважень. Участь зазначених органів у судовому процесі для подання висновків у справі є обов'язковою у випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне (ч. 6 ст. 56 ЦПК України).

Наприклад, участь органу опіки та піклування у формі подання висновків на виконання своїх повноважень є обов'язковою (незалежно від того, хто був ініціатором відкриття провадження у відповідній справі) під час розгляду судом справ про усиновлення для надання висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини (ч. 2 ст. 312 ЦПК України).

Висновок органів державної влади та органів місцевого самоврядування оголошується у судовому засіданні після дослідження всіх інших доказів. Особи, які беруть участь у справі, мають право ставити запитання представникові органу державної влади та органу місцевого самоврядування для роз'яснення висновку.

Такий висновок не має для суду наперед встановленого значення, суд не пов'язаний доводами, викладеними у ньому. Так, відповідно до ч. 6 ст. 19 СК України суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини. Однак у будь-якому разі суд повинен визначити мотиви, з яких він вважає встановленою наявність або відсутність фактів, викладених у висновку органу державної влади або органу місцевого самоврядування, бере до уваги або відхиляє його.

Таким чином, суб'єктами доказування у справах окремого провадження є: суд, а також учасники відповідних справ (заявник, заінтересовані особи, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб).

Поряд із загальними ознаками доказування у цивільному процесі, доказування, що здійснюється під час розгляду справ окремого провадження, характеризується спеціальною ознакою – спрямованістю на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Виходячи з наведених вище ознак, *доказування у справах окремого провадження* можна визначити як процесуально-пізнавальну діяльність суду та учасників відповідних справ, що спрямована на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

3.2 Предмет доказування в справах окремого провадження

Весь період становлення і розвитку науки цивільного процесуального права характеризується високим ступенем уваги до проблем судового доказування. Огляд сучасних наукових праць з досліджуваної проблематики дозволяє констатувати відсутність єдності не тільки у розумінні змісту, мети і суб'єктів доказової діяльності, але й предмету доказування [209, с. 64].

Тривалий час в юридичній літературі як предмет доказування розуміли сукупність обставин (юридичних фактів), встановлення яких є необхідним для вирішення справи судом, ухвалення законних і обґрунтованих рішень [175, с. 117–118]. У деяких дослідженнях, присвячених проблемам судового доказування, це положення піддають сумніву, наголошуючи на тому, що предмет доказування формують також й інші факти, що мають значення для правильного вирішення справи [3, с. 281].

Законодавець у правовій нормі, що її містить ч. 2 ст. 77 ЦПК України, виходить з того, що предметом доказування під час судового розгляду є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або які мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Таким чином, цивільне процесуальне законодавство України, закріпивши так зване «широке розуміння» предмету доказування поклало край науковій дискусії щодо його меж [80, с. 88] (необхідної для правильного розгляду і вирішення справи, ухвалення законного та обґрунтованого рішення сукупності фактів і обставин, що підлягають встановленню судом і доказуванню учасниками справи [25, с. 122]).

Слід зазначити, що встановлення меж предмета доказування у справах окремого провадження більшою мірою є прерогативою суду, який на різних етапах провадження у цивільній справі визначає факти, які необхідно встановити для розгляду справи, з'ясовує, якими доказами заявник та інші особи, які беруть участь у справі, будуть обґрунтовувати свої доводи чи заперечення, оцінює достатність і взаємний зв'язок доказів в їх сукупності тощо [189, с. 224]. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 234 ЦПК України встановлення обставин, які формують предмет доказування, у справах окремого провадження додатково забезпечується правом суду з метою з'ясування обставин справи витребувати необхідні докази за власною ініціативою.

Поряд із цим, межі предмета доказування визначаються також заявником та іншими особами, які беруть участь у справі. Наприклад, заявник, складаючи заяву, визначає її підставу (юридичні факти, якими він обґрунтовує свої вимоги), окреслюючи тим самим первісне коло фактів, що складатимуть у майбутньому предмет доказування у цивільній справі. Далі предмет доказування розширюється колом юридичних фактів, якими свої доводи обґрунтовують інші заінтересовані особи, тощо [73, с. 81].

Як слушно зазначається в юридичній літературі, пояснення заявника та зацікавлених осіб, звідки виводяться обставини справи, є важливим джерелом формування предмету доказування, оскільки вони, будучи учасниками матеріальних правовідносин між собою, краще за всіх знають необхідність встановлення чи не встановлення певного юридичного факту. Таке джерело формування предмета доказування називають суб'єктивним, оскільки визначення юридичних (фактів залежить виключно від позицій зацікавлених у результатах вирішення цивільної справи осіб [180, с. 116].

Досить часто коло обставин, які складають предмет доказування у конкретних справах окремого провадження, визначено матеріальним законом. Такими, наприклад, є: справи про розірвання шлюбу, предмет доказування у яких регламентовано правовою нормою, що її містить ст. 109 СК України; справи про встановлення факту батьківства – ст. 130 СК України; справи про встановлення факту материнства – ст. 132 СК України; справи про визнання факту материнства – ст. 131 СК України; справи про визнання фізичної особи обмежено дієздатною чи недієздатною – ст. ст. 36, 39 ЦК України, – та деякі інші.

Зміст норми чи комплексу норм матеріального права у юридичній літературі називають об'єктивним критерієм визначення предмета доказування, де її (їх) гіпотеза буде прямо вказувати на умови реалізації того, що просить заявник чи заінтересована особа [6, с. 68–69].

Про остаточне встановлення меж предмета доказування у справах окремого провадження можна говорити лише при ухваленні судового рішення, коли зібраними вважаються усі фактичні дані, що мають значення для вирішення справи. Їх сукупність і становить предмет доказування у конкретній цивільній справі [81, с. 192].

Таким чином, особливості предмету доказування у справах окремого провадження пов'язані з тим, що: а) предмет доказування у більшості таких справ окреслено нормами матеріального права; б) встановлення обставин, які

складають предмет доказування у таких справах, забезпечено додаткової процесуальною гарантією – правом суду з метою з'ясування обставин справи витребувати необхідні докази за власною ініціативою.

Отже, які обставини формують предмет доказування у справах окремого провадження?

Як вже відмічалось, справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень про змагальності і межах судового розгляду (ч. 3 ст. 294 ЦПК України). При розгляді справ окремого провадження суд зобов'язаний роз'яснити учасникам справи їх права і обов'язки, сприяти у здійсненні та охороні гарантованих Конституцією і законами України прав, свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб, вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи (ч. 1 ст. 294 ЦПК України).

Виходячи з наведених правових норм, можна стверджувати, що у справах окремого провадження предмет доказування формують обставини, що підтверджують заявлені вимоги, і які мають значення для охорони прав, свобод і інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

При цьому слід погодитися з Г. В. Чурпітою, що у справах непозовного цивільного судочинства з урахуванням їх пойменованого переліку предмет доказування у кожній конкретній справі є таким, який чітко регламентований законом. Закон встановлює, що в таких справах предмет доказування складається як з фактів процесуального характеру, які визначені цивільним процесуальним законодавством (наприклад, відсутність спору про право), так і з обставин, які регламентовані нормами матеріального права [202, с. 181].

Так, у справах окремого провадження обставинами процесуального характеру, які формують предмет доказування, є: а) відсутність спору про право; б) належність вимоги суб'єкта звернення з відповідною заявою до таких вимог, які підлягають розгляду в порядку окремого провадження [202, с. 181].

Щодо обставин, що входять до предмету доказування, які регламентовані нормами матеріального права, в юридичній літературі акцентується увага на особливій складності визначення цієї частини предмета доказування з розрахунком на судову конкретизацію закріплених в законі узагальнюючих обставин, з якими пов'язані правові наслідки [68, с. 43].

Так, наприклад, виходячи з норм матеріального права, зокрема СК України, можна стверджувати, що у справах у справах про встановлення факту батьківства (материнства) обставинами, які формують предмет доказування і регламентовані нормами матеріального права, є: факт батьківства (материнства); факт смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини (факт смерті жінки, яка вважала себе матір'ю дитини); проведення запису про батька дитини в Книзі реєстрації народжень на прізвище матері, а ім'я та по батькові батька дитини – за вказівкою матері; проведення запису про матір дитини, батьки якої невідомі, за рішенням органу опіки та піклування; мета, для якої заявнику необхідно встановити даний факт.

Наведемо ще один приклад. Фактами, які регламентовані нормами матеріального (сімейного) права і формують предмет доказування у справах про усиновлення дітей іноземними громадянами, є:

- 1) факти, що підтверджують можливість заявників бути усиновлювачами: факт перебування чи неперехування заявників у шлюбі; факт того, що заявник (заявники) не були позбавлені батьківських прав або були усиновлювачами іншої дитини і усиновлення не скасовано або визнано

недійсним з їхньої вини; факт того, що заявник (заявники) за станом здоров'я можуть бути усиновлювачами; факт наявності у заявників постійного місця проживання та постійного заробітку; факт того, що не виявилось громадян України, які б бажали усиновити дитину; факт того, що заявник (заявники) не притягувалися до кримінальної відповідальності тощо;

2) факти, що підтверджують можливість усиновлення заявниками даної дитини: факт втрати дитиною батьківського піклування; факт наявності чи відсутності у дитини братів та сестер; факт наявності згоди батьків, опікунів, піклувальників, другого з подружжя усиновлювачів на усиновлення; факт наявності згоди самої дитини на усиновлення тощо [26, с. 53–54].

Таким чином, ще раз підсумуємо: предмет доказування у справах окремого провадження формують обставини процесуального та матеріально-правового характеру, що підтверджують заявлені вимоги, і які мають значення для охорони прав, свобод і інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Наступне питання, на якому ми зупинимося у межах цього підрозділу дисертаційної роботи: як класифікувати факти, що формують предмет доказування у справах окремого провадження?

У відповідному контексті окремі автори вважають, що зміст предмета доказування необхідно диференціювати залежно від осіб, які беруть участь у справі. Предметом доказування позивача буде підстава позову, предметом доказування відповідача — обставини, які покладені ним в основу заперечення проти позову. Предмет доказування інших осіб, які беруть участь у справі, також підлягає диференціації. Зміст предмета доказування кожної особи зумовлюється метою її участі в процесі. Що стосується суду, то його предмет доказування широкий і охоплює всі обставини, необхідні для винесення законного і обґрунтованого рішення [99, с. 179].

На погляд інших науковців, виділення предметів доказування для осіб, які беруть участь у справі, або включення до предмета доказування усіх обставин (фактів), які так чи інакше встановлюються при провадженні цивільної справи, є неправильним. Предмет доказування – специфічна категорія, яка окреслює коло фактів матеріально-правового значення, що підлягають встановленню для вирішення цивільної справи по суті, тобто тільки для вирішення питання про суб'єктивні матеріальні права й обов'язки сторін. Коло обставин, на які сторони посилаються як на підстави своїх вимог і заперечень або на які вказують інші особи, може бути різноманітним, а предмет доказування по конкретній цивільній справі досить визначений. На його склад вказує норма матеріального права, яку слід застосувати в даному конкретному випадку [97, с. 486].

Предмет доказування структурують також іншим чином, коли в його змісті виділяють юридичні факти матеріально-правового характеру, які сторонами покладено в основу своїх вимог і заперечень; процесуально-правові юридичні факти, на які сторони посилаються у своїх вимогах і запереченнях; будь-які юридичні факти, включені до предмета доказування за ініціативою суду [204, с. 185]; обставини, які не мають юридичного значення, але запропоновані сторонами або судом для їх встановлення шляхом доказування з метою правильного вирішення справи [96, с. 392–399].

О. О. Грабовська пропонує класифікувати обставини, які формують предмет доказування у справах окремого провадження, на обставини, які:

1) свідчать про можливість розгляду та вирішення справи в порядку окремого провадження (предметом заяви є вимога, яка підлягає вирішенню в порядку окремого провадження, відсутність спору про право тощо);

2) стали передумовою звернення до суду із заявою та обумовлюють вимоги заявника (наприклад, вагітність неповнолітньої та бажання укласти шлюб із батьком дитини – справах про надання права на шлюб; відсутність згоди батьків – у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної

діездатності; бажання створити справжню сім'ю у разі відсутності дітей – у справах про усиновлення тощо);

3) наведені іншими заінтересованими особами чи зафіксовані у висновках, інших документах, які надаються суду (наприклад, факти медичного характеру, що містяться у медичних висновках та дозволяють суду ухвалити рішення, зокрема про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку, про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; факти, які підтверджують, що дитина залишилася без батьківського піклування, внаслідок чого це сталося (відмова у пологовому будинку, смерть батьків, смерть батьків, позбавлення батьків батьківських прав тощо), факт надання згоди батьків на усиновлення (у справах про усиновлення тощо)) [24, с. 253].

У межах нашого дослідження ми виходимо з законодавчої дефініції предмета доказування, що знайшла свою правову регламентацію у правовій нормі, що її містить ч. 2 ст. 77 ЦПК України. Виходячи з цієї дефініції, обставини, які формують предмет доказування у справах окремого провадження, можна диференціювати:

1) за юридичною природою на:

1.1) обставини матеріально-правового характеру, якими заявник та інші учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення;

1.2) обставини процесуально-правового характеру, які мають інше значення для вирішення справи (наприклад, причини пропущення строку подання доказів та ін.);

2) за колом цивільних справ, у межах предмету доказування по яким необхідним є встановлення таких обставин:

2.1) обставини, які формують загальний предмет доказування у певних категоріях справ окремого провадження (наприклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у справах про

розірвання шлюбу, у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання її недієздатною тощо).

Зауважимо, що такі обставини мають існувати як при відкритті провадження у справі, так і під час розгляду справи, тобто одночасно є як передумовами права на звернення до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, так і є обставинами, що входять до загального предмету доказування у таких справах.

Так, наприклад, виходячи зі змісту ст. ст. 315–319 ЦПК України, а також п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 січня 1995 року № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення», можна стверджувати, що обставинами, які формують загальний предмет доказування у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, є: а) згідно з законом такі факти породжують юридичні наслідки, тобто від них залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян; б) чинним законодавством не передбачено іншого порядку їх встановлення; в) заявник не має іншої можливості одержати або відновити загублений чи знищений документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення; г) встановлення факту не пов'язується з наступним вирішенням спору про право.

Виходячи зі змісту статей 109 СК України, ч. 3 ст. 293 ЦПК України, у справах про розірвання шлюбу обставинами, які формують загальний предмет доказування, є: 1) наявність взаємної згоди подружжя на розірвання шлюбу; 2) відсутність неповнолітніх дітей.

У справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи загальний предмет доказування формують обставини, що свідчать про психічний розлад, істотно впливають на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, чи обставини, що підтверджують дії, внаслідок яких фізична особа, яка зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо,

поставила себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище (ч. 1 ст. 297 ЦПК України);

2.2) обставини, які формують спеціальний предмет доказування у кожній конкретній справі окремого провадження з урахуванням специфіки матеріально-правової природи відповідних правовідносин.

Так, наприклад, аналіз сімейного законодавства України дає підстави стверджувати, що до спеціального предмету доказування входять:

а) у справах про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами: наявність факту родинних відносин між фізичними особами; відсутність державної реєстрації даного факту органами ДРАЦСу; причини, з яких даних факт не був зареєстрований; мета, для якої заявникові необхідно встановити даний факт.

Щодо факту родинних відносин між фізичними особами слід наголосити на тому, що у чинному сімейному законодавстві України поняття «сімейні» та «родинні» відносини часто вживаються як синоніми. Попри це поняття «член сім'ї» є за змістом ширшим, ніж термін «родич». Адже за певних умов членами сім'ї можуть вважатись особи, не пов'язані кровним спорідненням (наприклад, подружжя). Тому у відповідному контексті необхідно чітко розмежовувати встановлення факту родинних відносин і встановлення факту сімейних відносин [157, с. 93];

б) у справах про встановлення фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення: факт реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення; відсутність в органах ДРАЦСу відповідного запису; відмова у його відновленні або можливість його відновлення лише на підставі рішення суду; мета, для якої заявникові необхідно встановити даний факт.

Досить часто у судовій практиці зустрічаються помилки при визначенні кола обставин, які входять до предмету доказування у справах про встановлення фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення:

суди «плутають» таку обставину як відсутність в органах ДРАЦСу відповідного актового запису з допущеними у ньому помилками, що є предметом вже зовсім іншої заяви – про встановлення факту належності особі правовстановлюючих документів.

Таку помилку, зокрема, допустив і Сарненський районний суд Рівненської області у справі за заявою ОСОБА_1 про встановлення факту реєстрації шлюбу, у якій підставою подання заяви, і відповідно, обставиною, що входить до предмету доказування, був не факт відсутності актового запису про державну реєстрацію шлюбу, а помилка у написанні прізвища у свідоцтві про реєстрацію шлюбу одного з подружжя [153].

в) у справах про встановлення факту батьківства (материнства): факт батьківства (материнства); факт смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини (факт смерті жінки, яка вважала себе матір'ю дитини); проведення запису про батька дитини у Книзі реєстрації народжень за прізвищем матері, а ім'я та по-батькові батька дитини – за вказівкою матері; проведення запису про матір дитини, батьки якої невідомі, за рішенням органу опіки та піклування; мета, для якої заявникові необхідно встановити даний факт;

г) у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу: факт спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу; причини неможливості одержання документів, що посвідчують факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу; мета, для якої заявникові необхідно встановити даний факт;

д) у справах про встановлення факту народження особи у певний час: факт народження особи у певний час; неможливість реєстрації органом ДРАЦСу факту народження; мета, для якої заявникові необхідно встановити даний факт.

Таким чином, на відміну від позовного провадження, у якому предмет доказування є сукупністю обставин, що індивідуально формується у кожній

конкретній справі, у справах окремого провадження предмет доказування має дворівневу структуру, і складається з чітко регламентованих як процесуальним, так і матеріальним законом колом обставин.

З проблемою визначення предмета доказування у справах окремого провадження тісно пов'язана проблема розподілу обов'язків по доказуванню.

Щодо розподілу обов'язків по доказуванню свого часу Е. В. Васьковський писав, що тягар доказування – це технічний термін, нерівнозначний терміну «обов'язок доказування»: такого обов'язку не існує, бо взагалі у сторін немає процесуальних обов'язків, – сторони мають право не робити ніяких процесуальних дій. Оскільки сторона, яка бажає виграти справу, повинна доводити обставини, на яких вона базує свої вимоги або заперечення, то кажуть, що на ній лежить «тягар доказування» цих обставин. Таким чином, під «тягарем доказування» слід розуміти необхідність для цієї сторони встановити обставини, невизначеність яких може спричинити невігідні для неї наслідки [15, с. 295].

Законодавець покладає обов'язок по доказуванню на заявника та заінтересованих осіб. Так, згідно з ч. 8 ст. 49, ч. 1 ст. 81 ЦПК України заявник та інші заінтересовані особи у справах окремого провадження зобов'язані довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом.

З приводу розподілу обов'язків по доказуванню у справах окремого провадження вчені розділилися на дві групи: одна група процесуалістів вважає, що обов'язок щодо доказування покладається тільки на заявника [35, с. 323], друга – як на заявника, так і на заінтересованих осіб [147, с. 427].

У відповідному контексті ми поділяємо останню позицію, виходячи з таких мотивів: обов'язок по доказуванню прямо покладено на заінтересованих осіб в силу ч. 8 ст. 49 ЦПК України, згідно з якою заявник і заінтересовані особи у справах окремого провадження мають права і обов'язки сторін, за винятками, встановленими у розділі IV ЦПК України.

Один з обов'язків сторін та інших учасників справи відповідно до ч. 1 ст. 81 ЦПК України – це доказування тих обставин, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень. Крім того, в правовій нормі, яку містить ч. 5 ст. 81 ЦПК України, додатково регламентовано правило, згідно з яким докази подаються сторонами та іншими учасниками справи. Виходячи з викладеного, можна з упевненістю стверджувати, що суб'єктами обов'язку доказування у справах окремого провадження є як заявник, так і заінтересовані особи [202, с. 178].

Крім того, не слід забувати, що відповідно до ч. 2 ст. 294 ЦПК України з метою з'ясування обставин справи в окремому провадженні суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

Як слушно зазначає Ю. В. Білоусов, дискреційне повноваження суду, за яким він проводить витребування доказів «за власною ініціативою», слід розуміти таким чином: для того, щоб необхідні для вирішення справи докази були витребувані судом, немає потреби подавати відповідне клопотання особами, які беруть участь у справі. Цю процесуальну дію суд вчиняє на підставі прямої вказівки закону. Також слід враховувати, що таке повноваження суду, визначене через право, слід пов'язувати із загальним обов'язком суду в справах окремого провадження всебічно, повно та об'єктивно з'ясовувати обставини справи [195, с. 540–541].

Отже, право на витребування доказів за власною ініціативою суд повинен застосовувати тоді, коли це необхідно для всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи.

Зокрема, законодавчо закріплена активність суду у встановленні фактів та обставин у справах окремого провадження особливого значення набуває для справ, метою розгляду та вирішення яких є захист прав, свобод та інтересів осіб, які потребують особливої уваги з боку держави, для суспільства в цілому. Зокрема, для справ про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, про примусову госпіталізацію до

протитуберкульозного закладу, про усиновлення тощо. В силу різних факторів: фізичного стану, віку тощо, особи, які беруть участь у справах окремого провадження, часто не можуть захистити свої права, свободи чи інтереси самотійно. Окрім того, судова практика свідчить, що нерідко такі особи залишаються без належної підтримки з боку державних органів, які законом уповноважені здійснювати відповідні функції (наприклад, органи опіки та піклування тощо), тому суд у таких справах бере на себе відповідальність не лише за ухвалення законного та обґрунтованого рішення, але й певною мірою за майбутнє таких осіб. Отже, положення цивільного процесуального законодавства, які сприяють активності суду у встановленні фактів та обставин, є обґрунтованими [24, с. 251].

Проте право суду за власною ініціативою витребувати необхідні докази не звільняє заявника від обов'язку подання доказів, а тільки спрощує процес доказування, який, порівняно з позовним провадженням, і так є спрощеним у зв'язку з відсутністю відповідача у справі. Подання доказів залишається обов'язковим у випадках, визначених ЦПК України для кожного виду справ окремого провадження. Наприклад, у ч. 2 ст. 318 ЦПК України встановлено, що до заяви про встановлення фактів, що мають юридичне значення, додаються докази, що підтверджують викладені в заяві обставини, і довідка про неможливість відновлення втрачених документів [44, с. 180–181].

З проблемою визначення предмета доказування у справах окремого провадження тісно пов'язана проблема визначення кола підстав звільнення від доказування в таких справах. Відповідно до ст. 82 ЦПК України підставами звільнення від доказування є:

- 1) обставини, які визнаються учасниками справи. Такі обставини не підлягають доказуванню, якщо суд не має обґрунтованого сумніву в достовірності цих обставин або добровільності їх визнання. Обставини, які визнаються учасниками справи, вказуються в заявах по суті справи, поясненнях учасників справи, їх представників.

Так, наприклад, у справі за заявою ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення для подружжя режиму окремого проживання, що була розглянута Деснянським районним судом м. Чернігова, як обставини, які були визнані учасниками справи, суд визнав факт неможливості та небажання дружини і чоловіка проживати спільно [148].

Водночас, як зазначено в ч. 2 ст. 82 ЦПК України, учасник справи, який визнав обставини, має право відмовитися від їх визнання. Відмова від визнання обставин приймається судом, якщо особа, яка відмовляється, доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози або тяжкої обставини, або обставини визнано в результаті зловмисної угоди його представника з іншою стороною;

2) обставини, визнані судом загальновідомими. Такі обставини не потребують доказування через очевидність об'єктивності їх існування. Зазвичай, загальновідомими є юридичні події (обставини, виникнення, зміна або припинення яких не залежить від волі людини: аварія на Чорнобильській АЕС, землетрус, повінь тощо);

3) обставини, встановлені рішенням суду в господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, при розгляді іншої справи, в якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом.

Так, наприклад, встановлений в порядку окремого провадження факт родинних відносин між фізичними особами є преюдиціальним при розгляді справи про поділ спадщини, в якому бере участь особа, щодо якої встановлено даний факт, але вже в іншому матеріально-правовий статусі – спадкоємця.

Водночас, обставини, встановлені щодо певної особи рішенням суду в господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, однак можуть бути в

загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі в справі, в якій такі обставини були встановлені;

4) обставини, що підтверджують, що мали місце дії (бездіяльність) особи та чи вчинені вони цією особою, встановлені у вирoku суду в кримінальному провадженні, ухвалі про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності або постанові суду у справі про адміністративне правопорушення, які вступили в законну силу, якщо суд розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, щодо якої винесено вирок, ухвалу або постанову суду.

При цьому, як зазначено в ч. 7 ст. 82 ЦПК України, правова оцінка певного факту, надана судом при розгляді іншої справи, не є обов'язковою для суду.

Дослідження предмета доказування у справах окремого провадження дозволило нам зробити наступні висновки:

1) предмет доказування у справах окремого провадження формують обставини процесуального та матеріально-правового характеру, що підтверджують заявлені вимоги, і які мають значення для охорони прав, свобод і інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення;

2) обставини, які формують предмет доказування у справах окремого провадження, можна диференціювати:

а) за юридичною природою на:

1.1) обставини матеріально-правового характеру, якими заявник та інші учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення;

1.2) обставини процесуально-правового характеру, які мають інше значення для вирішення справи (наприклад, причини пропущення строку подання;

б) за колом цивільних справ, у межах предмету доказування по яким необхідним є встановлення таких обставин:

2.1) обставини, які формують загальний предмет доказування у певних категоріях справ окремого провадження (наприклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у справах про розірвання шлюбу, у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання її недієздатною тощо).

2.2) обставини, які формують спеціальний предмет доказування у кожній конкретній справі окремого провадження з урахуванням специфіки матеріально-правової природи відповідних правовідносин;

3) суб'єктами обов'язку доказування у справах окремого провадження є як заявник, так і заінтересовані особи;

4) право на витребування доказів з власної ініціативи суд повинен застосовувати тоді, коли це необхідно для всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи. Однак це право не звільняє заявника від обов'язку подання доказів, а лише спрощує процес доказування, який, у порівнянні з позовним провадженням, і так є спрощеним в зв'язку з відсутністю відповідача у справі.

3.3 Етапи доказування в справах окремого провадження

Судове доказування як складна процесуальна діяльність має певну структуру і складається з певних елементів [97, с. 480].

Структура судового доказування – це його побудова, взаєморозтошування і зв'язок складових частин, які полягають у тому, що доказові процесуальні дії суду та інших суб'єктів доказової діяльності (зміст процесу доказування) здійснюються із застосуванням елементів доказової діяльності відповідно до процесуальної форми у часткових процесуальних

формах, які через процесуальні форми зазначених стадій входять до загальної процесуальної форми судового доказування [173, с. 242–243].

Як елементи доказування виділяють такі: твердження про факти, визначення доказів, подання, витребування доказів адвокатом або за клопотанням сторін – судом та дослідження доказів [97, с. 480].

В. П. Феннич виокремлює такі етапи доказування: визначення предмету доказування; зібрання доказів; дослідження доказів; оцінка доказів. На погляд автора, визначення предмету доказування виступає початковим етапом доказового процесу, оскільки перед тим як збирати докази необхідно знати, а що саме треба доказувати, тобто які юридичні факти необхідно підтверджувати за допомогою доказів [180, с. 115].

На погляд Д. М. Чечота доцільно виокремлювати наступні етапи процесу доказування: 1) виявлення, збір та подання доказів; 2) дослідження доказів; 3) оцінка доказів [30, с. 224].

У контексті структури доказування М. Й. Штефан, надаючи перевагу у процесі судового доказування розумовій діяльності, виокремлює такі стадії процесу доказування, як: початковий ступінь (твердження про факти); другий ступінь (зазначення доказів); третій ступінь (подання доказів); четвертий ступінь (витребування доказів); п'ятий ступінь (дослідження доказів) [211, с. 250–251].

Інший науковець – С. В. Курильов – у процес доказування як певної сукупності процесуальних дій включає тільки подання та дослідження доказів, а оцінку доказів як розумовий процес, що відбувається у свідомості суддів та підпорядковується об'єктивно існуючим та незалежним від волі людини законам мислення і правилам логіки, виводив за межі доказування [95, с. 28–29].

М. К. Треушніков у межах процесу судового доказування виокремлює шість стадій процесу доказування в цивільному судочинстві: ствердження про факти; вказівка зацікавлених осіб на докази; подання доказів;

витребування доказів за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, чи за власною ініціативою; дослідження доказів; оцінка доказів [113, с. 37–47].

На погляд І. В. Решетнікової, виходячи із компетенції судових інстанцій, доцільно виокремлювати п'ять стадій судового доказування: 1) визначення обставин, що підлягають доказуванню; 2) виявлення та збирання доказів у справі; 3) дослідження доказів; 4) оцінка доказів; 5) перевірка правильності судового доказування при перегляді судових актів [163, с. 4–38].

На думку В. Д. Андрійцю, при визначенні етапів процесу доказування доцільно враховувати такі критерії: 1) відповідність процесу доказування судовому доказуванню; 2) об'єктивний характер процесу судового доказування, який пов'язаний із закріпленням у нормах ЦПК України процесуальних дій, що становлять зміст судового доказування; 3) нелінійність процесу судового доказування, що засвідчує циклічний характер окремих його етапів; 4) обов'язковість та нерозривна взаємодія етапів доказування між собою. Виходячи із зазначених критеріїв, В. Д. Андрійцю виокремлює такі етапи процесу доказування: визначення предмета доказування; збирання доказів; дослідження доказів; оцінка доказів [3, с. 269–270].

О. О. Грабовська виокремлює такі етапи процесу доказування: твердження про факти та обставини; зазначення доказів (вказівка на докази); подання доказів; витребування доказів; дослідження доказів; оцінка доказів [24, с. 363–397].

Виходячи з того, що у межах попередніх підрозділів дисертаційної роботи ми визначили доказування у справах окремого провадження як процесуально-пізнавальну діяльність суду та учасників відповідних справ, що спрямована на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або

підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, а також з урахуванням аналізу відповідних норм ЦПК України як етапи доказування у справах окремого провадження, до речі, як і інших видів цивільного судочинства, ми виділяємо:

- 1) збирання доказів;
- 2) дослідження доказів;
- 3) оцінку доказів.

Як можна побачити з наведених вище наукових позицій, більшість процесуалістів як один з етапів доказування виокремлюють ще визначення предмету доказування (твердження про факти). На наш погляд, зазначений етап як самостійний виокремлювати не доцільно, адже про остаточне встановлення меж предмета доказування у справах окремого провадження можна говорити лише при ухваленні судового рішення, коли зібраними вважаються усі фактичні дані, що мають значення для вирішення справи. Їх сукупність і становить предмет доказування у конкретній цивільній справі. Тому, на нашу думку, визначення предмету доказування здійснюється судом та учасниками справи паралельно зі збиранням, дослідженням та оцінкою доказів, та, фактично, охоплюється зазначеними стадіями процесу доказування.

Отже, перейдемо до аналізу етапів доказування у справах окремого провадження.

Як вже відмічалось, першим етапом процесу доказування є збирання доказів – процесуальна діяльність суду та учасників цивільного процесу щодо залучення доказів.

Якщо у справах позовного провадження на цьому етапі активність повинні, в першу чергу, проявляти сторони, а суд бути пасивним і чекати офіційного звернення до нього з боку сторін, то при розгляді справ окремого провадження як заявник і заінтересовані особи, так і суд повинні вчиняти активні дії по збору доказового матеріалу [180, с. 117].

Аналіз цивільного процесуального законодавства України дає підстави стверджувати, що збирання доказів у справах окремого провадження здійснюється у такі способи: 1) подання доказів заявником, заінтересованими особами та іншими учасниками справи; 2) витребування доказів судом; 3) надання судових доручень щодо збирання доказів.

Подання доказів заявником, заінтересованими особами та іншими учасниками справи полягає у передачі доказів у розпорядження суду.

Зокрема, відповідно до ч. 8 ст. 49, ч. 2, 3 ст. 83 ЦПК України заявник та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом з поданням заяви. Заінтересовані особи повинні подати суду докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень.

Слід зазначити, що у певних категоріях справ окремого провадження цивільне процесуальне законодавство України навіть регламентує перелік засобів доказування, які необхідно подати заявникові до суду разом із поданням заяви.

Зокрема, при розгляді справи про усиновлення заявник при поданні заяви до суду повинен подати також певний пакет документів (ст. 311 ЦПК України), які свідчать про те, що усиновлення дитини буде відповідати її інтересам. Аналогічний перелік засобів доказування передбачений для розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення (ст. 318 ЦПК України), про визнання спадщини відумерлою (ст. 335 ЦПК України), про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку (ст. 340 ЦПК України) та про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (ст. 344 ЦПК України) [180, с. 117].

Незазначення у заяві про відкриття окремого провадження у справі визначеного законом переліку належних доказів є підставою для залишення заяви без руху.

Так, наприклад у справі за заявою ОСОБА_1, заінтересована особа – відділ державної реєстрації актів громадянського стану про встановлення

факту смерті ОСОБА_2, Оболонський районний суд м. Києва залишив заяву без руху, оскільки заявник не долучив до заяви оригінали, або якісні та належним чином завірені копії документів на підтвердження встановлення факту [152].

Ще в одній справі за заявою ОСОБА_1, заінтересована особа – Городська сільська рада Коростишівського району Житомирської області про встановлення факту родинних стосунків, а саме того, що ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 є онукою спадкодавця ОСОБА_3, яка померла ІНФОРМАЦІЯ_2, Оболонський районний суд м. Києва також залишив заяву без руху, оскільки в порушення вимог ЦПК України, в поданій ОСОБА_1 заяві не зазначено та не додано доказів, реального звернення до нотаріальної контори і наявності письмової відмови в оформленні спадщини [151].

Якщо доказ не може бути поданий у встановлений законом строк з об'єктивних причин, учасник справи повинен про це письмово повідомити суд та зазначити: доказ, який не може бути подано; причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк; докази, які підтверджують, що особа здійснила всі залежні від неї дії, спрямовані на отримання вказаного доказу (ч. 3–4 ст. 83 ЦПК України).

Ступінь поважності причин, з яких докази були подані з порушенням вимог цивільного процесуального законодавства, визначається у кожному конкретному випадку окремо на розсуд суду, у провадженні якого перебуває цивільна справа. Але за результатами узагальнення судової практики поважними причинами пропуску більшості процесуальних строків слід вважати такі факти, як-от: хвороба, перебування у тривалому службовому відрядженні, неналежне повідомлення про час та місце проведення судового засідання тощо [189, с. 219].

У випадку визнання поважними причин неподання учасником справи доказів у встановлений законом строк суд може встановити додатковий строк для подання вказаних доказів (ч. 3–5 ст. 83 ЦПК України). Також, якщо зі

зміною предмета або підстав заяви змінилися обставини, що підлягають доказуванню, суд залежно від таких обставин встановлює строк подання додаткових доказів (ч. 7 ст. 83 ЦПК України).

Відповідно до ч. 8 ст. 83 ЦПК України докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї.

Крім того, копії доказів (крім речових доказів), що подаються до суду, заздалегідь надсилаються або надаються особою, яка їх подає, іншим учасникам справи. Суд не бере до уваги відповідні докази у разі відсутності підтвердження надсилання (надання) їх копій іншим учасникам справи, крім випадку, якщо такі докази є у відповідного учасника справи або обсяг доказів є надмірним, або вони подані до суду в електронній формі, або є публічно доступними (ч. 9 ст. 83 ЦПК України).

Другим способом збирання доказів є їх витребування судом.

Законодавець покладає на суд обов'язок за клопотанням учасників справи у разі неможливості самотійно надати докази витребувати такі докази (ч. 1 ст. 84 ЦПК України).

Клопотання про витребування доказів повинно бути подане заявником разом із поданням заяви до суду, а заінтересованими особами – разом із поданням до суду відзиву на заяву. Якщо таке клопотання заявлено з пропуском встановленого строку, суд залишає його без задоволення, крім випадку, коли особа, яка його подає, обґрунтує неможливість його подання у встановлений строк з причин, що не залежали від неї (ч. 1 ст. 81 ЦПК України).

Отже, суд витребує докази у разі дотримання таких вимог у сукупності:

- 1) учасники справи заявили відповідне клопотання;
- 2) в учасників справи є складнощі фактичного або юридичного характеру щодо отримання доказів, як-от: фактична неможливість або

утрудненість доступу до певного доказу, наявність відповідної юридичної заборони тощо;

3) наявні дані, що вказують на факт існування необхідних доказів у певної особи або кількох осіб, які створюють перешкоди в їх отриманні;

4) докази, які підлягають витребуванню, є належними.

Ініціатива учасників справи щодо витребування доказів виявляється шляхом подання ними відповідної письмової заяви, яка має містити дані щодо:

1) доказу, який витребується;

2) обставин, які може підтвердити цей доказ, або аргументів, які він може спростувати;

3) підстав, з яких випливає, що цей доказ має відповідна особа;

4) вжитих особою, яка подає клопотання, заходів для отримання цього доказу самостійно, докази вжиття таких заходів та (або) причини неможливості самостійного отримання цього доказу (ч. 2 ст. 84 ЦПК України).

У разі задоволення клопотання суд своєю ухвалою витребує відповідні докази. Суд може уповноважити на одержання таких доказів заінтересовану сторону. Будь-яка особа, у якої знаходиться доказ, повинна видати його на вимогу суду. Особи, які не мають можливості подати доказ, який витребує суд, або не мають можливості подати такий доказ у встановлені строки, зобов'язані повідомити про це суд із зазначенням причин протягом п'яти днів з дня вручення ухвали (частини 3–9 ст. 84 ЦПК України).

У разі неподання учасником справи з неповажних причин або без повідомлення причин доказів, витребуваних судом, суд залежно від того, яка особа ухиляється від їх подання, а також яке значення мають ці докази, може визнати обставину, для з'ясування якої витребувався доказ, або відмовити у його визнанні, або може здійснити розгляд справи за наявними в ній

доказами, або, у разі неподання таких доказів позивачем, - також залишити заяву без розгляду (ч. 10 ст. 84 ЦПК України).

У разі неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, а також за неподання таких доказів з причин, визнаних судом неповажними, суд застосовує до відповідної особи заходи процесуального примусу, передбачені ЦПК України, зокрема тимчасове вилучення доказів для їх дослідження судом.

Відповідно до ч. 1 ст. 146 ЦПК України у разі неподання письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, без поважних причин або без повідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів державним виконавцем для дослідження судом.

Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом – це захід процесуального примусу, спрямований на усунення перешкод у здійсненні судочинства шляхом тимчасового вилучення доказів для дослідження судом [186, с. 191]. Він полягає у відібранні за ухвалою суду документа чи іншого об'єкта матеріального світу, який може бути доказом у цивільній справі, від його володільця з метою дослідження його в суді. Тимчасове вилучення доказів виражається у припиненні володіння, а як наслідок – користування й розпорядження особою, яка вчинила правопорушення, певною річчю або документом [192, с. 158].

Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом як захід процесуального примусу застосовується за наявності таких спеціальних підстав:

- 1) неподання доказів, що були витребувані судом.

Неподання доказів – протиправна бездіяльність суб'єкта, який є володільцем письмових чи речових доказів, щодо виконання ухвали суду про витребування письмових чи речових доказів судом [100, с. 124].

Розглядаючи зазначену підставу неподання доказів, що були витребувані судом, необхідно звернути увагу на те, що умовою застосування тимчасового вилучення доказів для дослідження судом є наявність ухвали суду про витребування письмових, речових чи електронних доказів, що має характер владного правозастосовного акта, на підставі якого у певної особи виникає обов'язок надати суду витребуваний доказ або повідомити про причини його неподання. За невиконання цього обов'язку без поважних причин суд постановляє ухвалу про тимчасове вилучення доказу, яка є підставою примусового здійснення цього обов'язку [100, с. 124].

Відповідно до ч. 2 ст. 146 ЦПК України в ухвалі про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом зазначаються: 1) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові - для фізичних осіб) особи, в якій знаходиться доказ, його місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти, за наявності; 2) назва або опис письмового, речового чи електронного доказу; 3) підстави проведення його тимчасового вилучення; 4) кому доручається вилучення.

Ухвала про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом є виконавчим документом, підлягає негайному виконанню та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом;

2) процесуальною формою неподаних доказів є письмові, речові або електронні засоби доказування;

3) неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або неповідомлення суду про причини неподання таких доказів.

Важливе значення для можливого тимчасового вилучення доказів має характер причин неподання витребуваних судом доказів. За умови вочевидь несуттєвих обставин, на які особа посилається як на причину невиконання

нею вимог суду, є всі підстави для застосування тимчасового вилучення доказів для їх дослідження судом [100, с. 126].

Водночас, поважною причиною неподання доказів суду є встановлені законом обмеження або спеціальний порядок їх подання. Це стосується нотаріальної, адвокатської, банківської таємниці. У цих випадках суд повинен керуватись не лише процесуальним законодавством, але і нормами спеціальних нормативних актів. При цьому неповідомлення причин неподання речових чи письмових доказів прирівнюється до відсутності поважних причин, які унеможливлювали передання до суду цих доказів у встановлений строк [100, с. 126].

За загальним правилом, суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім таких випадків:

1) витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (ч. 7 ст. 81 ЦПК України);

2) коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 13 ЦПК України);

3) суд за заявою учасника справи чи з власної ініціативи може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних в мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту. У разі необхідності для проведення такого огляду суд може залучити спеціаліста (ч. 7 ст. 85 ЦПК України);

4) якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу. Якщо оригінал письмового доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (електронної копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги (ч. 6 ст. 95 ЦПК України);

5) якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги (ч. 5 ст. 100 ЦПК України);

б) з метою з'ясування обставин у справі окремого провадження суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (ч. 2 ст. 294 ЦПК України).

Як вже відмічалось, право на витребування доказів за власною ініціативою суд повинен застосовувати тоді, коли це необхідно для всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи. Зокрема, законодавчо закріплена активність суду у встановленні фактів та обставин у справах окремого провадження особливого значення набуває для справ, метою розгляду та вирішення яких є захист прав, свобод та інтересів осіб, які потребують особливої уваги з боку держави, для суспільства в цілому. Зокрема, для справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання фізичної особи недієздатною, про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою, про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу, про усиновлення тощо.

Так, наприклад, у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання фізичної особи недієздатною суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу (ч. 1 ст. 298 ЦПК України).

У справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою суд має право подати запити до відповідних організацій за останнім місцем проживання відсутнього (житлово-

експлуатаційні організації, органи реєстрації місця проживання осіб або органи місцевого самоврядування) і за останнім місцем роботи про наявність відомостей щодо фізичної особи, місцеперебування якої невідоме (ч. 1 ст. 307 ЦПК України).

Збирання доказів може здійснюватись і шляхом надання судових доручень щодо збирання доказів. Так, суд, який розглядає справу або заяву про забезпечення доказів, в разі виникнення потреби в збиранні доказів за межами його територіальної юрисдикції доручає відповідному суду вчинити певні процесуальні дії (ч. 1 ст. 87 ЦПК України).

В ухвалі про судове доручення, що є обов'язковою для суду, якому вона адресована, коротко викладається суть справи, що розглядається, а також зазначаються:

- 1) особи, які беруть участь у справі;
- 2) обставини, що підлягають з'ясуванню;
- 3) докази, які повинен зібрати суд, що виконує доручення;
- 4) перелік питань, поставлених учасниками справи та судом свідку.

Ухвала про судове доручення невідкладно виконується судом, якому вона адресована, за правилами цього Кодексу, які встановлюють порядок вчинення відповідних процесуальних дій. Про виконання або про неможливість виконання з об'єктивних причин судового доручення постановляється ухвала, яка з протоколами про вчинення процесуальних дій і всіма зібраними на виконання судового доручення матеріалами невідкладно надсилається до суду, що розглядає справу (ч. 1–2 ст. 88 ЦПК України).

У разі необхідності виконання судових доручень щодо збирання доказів здійснюється у судовому засіданні у встановленому ЦПК України порядку. Учасники справи повідомляються про дату, час і місце вчинення процесуальної дії судом, який виконує доручення, проте їх неявка не є перешкодою для виконання доручення (ч. 3 ст. 88 ЦПК України).

Другим етапом процесу доказування у справах окремого провадження є дослідження доказів – процесуальна діяльність суду та учасників цивільного процесу щодо безпосереднього сприйняття і вивчення у судовому засіданні фактичних даних, якими учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення.

Зокрема, відповідно до ч. 1, 2 ст. 229 ЦПК України суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази. Докази, що не були предметом дослідження в судовому засіданні, не можуть бути покладені судом в основу ухваленого судового рішення.

Речові, письмові та електронні докази оглядаються у судовому засіданні, за винятком випадків, передбачених ЦПК України, і пред'являються учасникам справи за їх клопотанням, а в разі необхідності – також свідкам, експертам, спеціалістам. Відтворення аудіо- і відеозапису проводиться в судовому засіданні або в іншому приміщенні, спеціально обладнаному для цього (ч. 3 ст. 229 ЦПК України).

Учасники справи можуть давати свої пояснення з приводу письмових, речових і електронних доказів або протоколів їх огляду, ставити питання експертам. Першою ставить питання особа, за клопотанням якої було викликано експерта (ч. 4 ст. 229 ЦПК України).

Слід погодитися з висловленою в юридичній літературі думкою про те, що ніяких особливостей дослідження доказів при розгляді справ окремого провадження на відміну від розгляду справ позовного характеру немає. Справа у тому, що дана процесуальна діяльність, яка у першу чергу адресується суду є технічною по своєму характеру, а тому способи вилучення доказової інформації, що передбачені в ЦПК України (допит учасників справи як свідків, допит свідків, дослідження письмових речових

та електронних доказів, оголошення висновку експерта), повинні бути єдиними незалежно від того, який вид цивільного судочинства мається на увазі [180, с. 118].

Завершальним етапом доказування у справах окремого провадження є оцінка доказів.

Оцінка доказів – це розумова діяльність суду та учасників цивільного процесу, що ґрунтується на законах логіки та правових нормах і спрямована на формування у суб'єктів доказування власної думки щодо достовірності обставин, якими учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення, а також ухвалення судом законного та обґрунтованого рішення.

Таким чином, оцінка доказів – це остаточне судження суду про належність, допустимість, достатність та достовірність доказів, яке має правовий наслідок і зафіксоване у відповідному судовому рішенні [32, с. 227].

У доктрині цивільного процесуального права виокремлюють такі види оцінки доказів:

1) за юридичним значенням:

- попередня оцінка – здійснюється суб'єктами доказування під час судового розгляду до виходу суду до нарадчої кімнати;

- остаточна оцінка – здійснюється судом у нарадчій кімнаті і є підставою для ухвалення рішення у справі;

- контрольна оцінка – здійснюється судами апеляційної і касаційної інстанцій при перевірці законності та обґрунтованості рішень нижчих судів;

2) за суб'єктами доказової діяльності:

- рекомендаційна оцінка – здійснюється сторонами та іншими суб'єктами цивільних процесуальних відносин, крім суду, у формі пояснень, клопотань, заперечень тощо;

- владна оцінка – здійснюється судом і є підставою для ухвалення ним законного та обґрунтованого рішення [189, с. 221–222].

У цивільному процесуальному законодавстві (ст. 89 ЦПК України) встановлено правила оцінки доказів судом, а саме:

1) суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів..

Внутрішнє переконання – це внутрішнє психологічне ставлення судді до обставин справи, доказів, якими учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення, і сформоване на підставі цього уявлення про те, як правильно вирішити спір.

Внутрішнє переконання є категорією складною, суб'єктивною, що формується під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, як-от: життєвий досвід, виховання, громадська думка, особисте ставлення до осіб, які беруть участь у справі, тощо.

Під час оцінки доказів внутрішнє переконання суду має ґрунтуватися на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі фактичних даних. Це означає, що суд повинен взяти до уваги всі докази, які обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи дослідити їх у повному обсязі безпосередньо у залі судового засідання або за їх місцезнаходженням, об'єктивно оцінити всі фактичні дані на підставі процесуального закону та своєї правосвідомості [189, с. 222];

2) жодні докази не мають для суду заздальгідь встановленої сили., тобто докази повинні оцінюватися за їх властивостями, за значущістю фактичних даних, при цьому жоден із доказів не може мати переваги над іншими до того, як суд оцінить усі докази;

3) суд оцінює:

а) належність кожного доказу окремо. Як вже відмічалось, належними вважаються докази, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення (ст. 77 ЦПК України);

б) допустимість кожного доказу окремо. Допустимими є докази, які одержані в порядку, встановленому процесуальним законом, з урахуванням положення, закріпленого у ч. 2 ст. 78 ЦПК України;

в) достовірність кожного доказу окремо. Відповідно до ст. 79 ЦПК України достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи. Отже, докази слід вважати достовірними, якщо фактичні дані, що становлять їх зміст, є правдивими та об'єктивно відображають дійсні обставини цивільної справи. Отже, оцінка достовірності доказів є перевіркою доброякісності джерел їх отримання, а також процесу формування фактичних даних;

г) достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Визначення зазначених характеристик доказів зводиться до вирішення питання про те, чи встановлені всі обставини, що становлять предмет доказування, чи є можливість на основі аналізу зібраних фактичних даних вирішити цивільну справу;

4) суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

Результати оцінки доказів суд відображає у рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті.

Таким чином, доказування у справах окремого провадження проходить класичні етапи, що властиві й для інших видів цивільного судочинства: збирання, дослідження та оцінку доказів. Особливостями процесуальної форми відрізняється перший етап – збирання доказів, що зумовлено правом суду з метою з'ясування обставин у справі за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

Висновки до розділу 3

Дослідження особливостей доказування у справах окремого провадження дозволило нам дійти таких висновків:

1. Доказування у справах окремого провадження – процесуально-пізнавальна діяльність суду та учасників відповідних справ, що спрямована на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

2. Загальними ознаками доказування у цивільному процесі слід вважати:

1) це процесуально-пізнавальна діяльність.

Процесуальний аспект доказування полягає у тому, що: а) доказування являє собою складну процедуру, сукупність процесуальних дій зі збирання, дослідження та оцінки доказів; б) доказування є процедурою, яка здійснюється у встановленому процесуальним законом процесуальному порядку, тобто у процесуальній формі, яка підкорюється певним принципам (об'єктивної істини, диспозитивності, змагальності, безпосередності та ін.), і передбачає обсяг і певні види фактів та засобів доказування, встановлює строки доказування та його структуру.

Пізнавальний аспект доказування полягає у тому, що воно спрямоване на пізнання фактів навколишньої дійсності, і, тим самим, встановлення істини у цивільній справі.

2) суб'єктами доказування є суд, як спеціальний орган, на якого покладається встановлення істини у цивільній справі, так і учасники справи.

Заявник у справах окремого провадження як суб'єкт доказування має обґрунтувати наявність обставин, якими він підтверджує свої вимоги, викладені у заяві.

Заінтересовані особи як суб'єкти доказування у справах окремого провадження мають обґрунтувати або спростувати наявність обставин, якими заявник підтверджує вимоги, викладені у заяві.

Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб як суб'єкти доказування повинні як обґрунтувати наявність обставин, якими вони підтверджують свої вимоги, викладені у заяві, так і надати суду документи, що підтверджують наявність передбачених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб.

3. Поряд із загальними ознаками доказування у цивільному процесі, доказування, що здійснюється під час розгляду справ окремого провадження, характеризується спеціальною ознакою – спрямованістю на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

4. Особливості предмету доказування у справах окремого провадження пов'язані з тим, що: а) предмет доказування у більшості таких справ окреслено нормами матеріального права; б) встановлення обставин, які складають предмет доказування у таких справах, забезпечено додаткової процесуальною гарантією – правом суду з метою з'ясування обставин справи витребувати необхідні докази за власною ініціативою.

5. Предмет доказування у справах окремого провадження формують обставини процесуального та матеріально-правового характеру, що підтверджують заявлені вимоги, і які мають значення для охорони прав, свобод і інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

6. У справах окремого провадження обставинами процесуального характеру, які формують предмет доказування, є: а) відсутність спору про право; б) належність вимоги суб'єкта звернення з відповідною заявою до таких вимог, які підлягають розгляду в порядку окремого провадження

7. Щодо обставин, що входять до предмету доказування, які регламентовані нормами матеріального права, слід акцентувати на особливій складності визначення цієї частини предмета доказування з розрахунком на судову конкретизацію закріплених в законі узагальнюючих обставин, з якими пов'язані правові наслідки.

8. Обставини, які формують предмет доказування у справах окремого провадження, можна диференціювати:

1) за юридичною природою на:

а) обставини матеріально-правового характеру, якими заявник та інші учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення;

б) обставини процесуально-правового характеру, які мають інше значення для вирішення справи (наприклад, причини пропущення строку подання доказів та ін.);

2) за колом цивільних справ, у межах предмету доказування по яким необхідним є встановлення таких обставин:

а) обставини, які формують загальний предмет доказування у певних категоріях справ окремого провадження (наприклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у справах про розірвання шлюбу, у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання її недієздатною тощо). Такі обставини мають існувати як при відкритті провадження у справі, так і під час розгляду справи, тобто одночасно є як передумовами права на звернення до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, так і є обставинами, що входять до загального предмету доказування у таких справах;

б) обставини, які формують спеціальний предмет доказування у кожній конкретній справі окремого провадження з урахуванням специфіки матеріально-правової природи відповідних правовідносин.

9. Право на витребування доказів з власної ініціативи суд повинен застосовувати тоді, коли це необхідно для всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи. Зокрема, законодавчо закріплена активність суду у встановленні фактів та обставин у справах окремого провадження особливого значення набуває для справ, метою розгляду та вирішення яких є захист прав, свобод та інтересів осіб, які потребують особливої уваги з боку держави, для суспільства в цілому (наприклад, для справ про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу, про усиновлення тощо). Однак це право не звільняє заявника від обов'язку подання доказів, а лише спрощує процес доказування, який, у порівнянні з позовним провадженням, і так є спрощеним в зв'язку з відсутністю відповідача у справі.

10. Доказування у справах окремого провадження проходить класичні етапи, що властиві й для інших видів цивільного судочинства: збирання, дослідження та оцінку доказів. Особливостями процесуальної форми відрізняється перший етап – збирання доказів, що зумовлено правом суду з метою з'ясування обставин у справі за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

11. Збирання доказів у справах окремого провадження здійснюється у такі способи:

1) подання доказів заявником, заінтересованими особами та іншими учасниками справи.

У певних категоріях справ окремого провадження цивільне процесуальне законодавство України навіть регламентує перелік засобів доказування, які необхідно подати заявникові до суду разом із поданням заяви. Зокрема, при розгляді справи про усиновлення заявник при поданні

заяви до суду повинен подати також певний пакет документів (ст. 311 ЦПК України), які свідчать про те, що усиновлення дитини буде відповідати її інтересам. Аналогічний перелік засобів доказування передбачений для розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення (ст. 318 ЦПК України), про визнання спадщини відумерлою (ст. 335 ЦПК України), про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку (ст. 340 ЦПК України) та про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (ст. 344 ЦПК України);

2) витребування доказів судом. У справах окремого провадження суд витребує докази у разі дотримання таких вимог у сукупності: а) учасники справи заявили відповідне клопотання; б) в учасників справи є складнощі фактичного або юридичного характеру щодо отримання доказів, як-от: фактична неможливість або утрудненість доступу до певного доказу, наявність відповідної юридичної заборони тощо; в) наявні дані, що вказують на факт існування необхідних доказів у певної особи або кількох осіб, які створюють перешкоди в їх отриманні; г) докази, які підлягають витребуванню, є належними.

3) надання судових доручень щодо збирання доказів.

12. У справах окремого провадження суд не може збирати докази, що стосуються предмета заяви, з власної ініціативи, крім таких випадків:

1) витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (ч. 7 ст. 81 ЦПК України);

2) коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 13 ЦПК України);

3) суд за заявою учасника справи чи з власної ініціативи може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних в мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту. У разі необхідності для

проведення такого огляду суд може залучити спеціаліста (ч. 7 ст. 85 ЦПК України);

4) якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу. Якщо оригінал письмового доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (електронної копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги (ч. 6 ст. 95 ЦПК України);

5) якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги (ч. 5 ст. 100 ЦПК України);

б) з метою з'ясування обставин у справі окремого провадження суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (ч. 2 ст. 294 ЦПК України).

13. Дослідження доказів у справах окремого провадження – процесуальна діяльність суду та учасників цивільного процесу щодо безпосереднього сприйняття і вивчення у судовому засіданні фактичних даних, якими учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення.

14. Оцінка доказів у справах окремого провадження – це розумова діяльність суду та учасників цивільного процесу, що ґрунтується на законах логіки та правових нормах і спрямована на формування у суб'єктів доказування власної думки щодо достовірності обставин, якими учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення, а також ухвалення судом законного та обґрунтованого рішення.

15. З метою оптимізації цивільного процесуального законодавства України пропонуємо викласти правові норми, що їх містять ч. 3 ст. 42, п. 4 ч. 1 ст. 161, п. 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України, у новій редакції, а саме:

а) частину 3 ст. 42: «У справах окремого провадження учасниками справи є заявники, заінтересовані особи»;

б) пункт 4 ч. 1 ст. 161: «заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення заінтересованих осіб»;

в) пункт 5 ч. 1 ст. 161: «заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення заінтересованих осіб».

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні специфіки інституту доказів у справах окремого провадження. Проведене дослідження дало можливість сформулювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

1. Етапами еволюції правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження є:

1) зародження правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, під час якого судочинство здійснювалося у формі спрощених судових процедур і не передбачало доказування учасниками справи своїх вимог або заперечень (XIV ст. – 1924 р.);

2) становлення правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження, характерною особливістю якого стала правова регламентація права суду у справах окремого провадження з метою з'ясування обставин справи за власною ініціативою витребувати необхідні докази (1924 р. – 2017 р.);

3) розвиток правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження у сучасному цивільному процесуальному законодавстві України, що характеризується розширенням повноважень суду щодо збирання доказів з власної ініціативи, зокрема у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (2017 р. – до теперішнього часу).

2. Докази у справах окремого провадження – це будь-які дані, на підставі яких суд підтверджує наявність або відсутність юридичних фактів,

що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

3. Докази у справах окремого провадження характеризуються єдністю змісту, процесуальної форми, а також процесуального порядку одержання, дослідження та оцінки їх змісту і процесуальної форми. Кожен із зазначених елементів має визначені процесуальним законом особливості, зумовлені юридичною природою конкретної цивільної справи, а також особливим об'єктом судового захисту.

4. Докази у справах окремого провадження за критерієм правової регламентації вимоги достатності можуть бути класифіковані на:

1) докази у справах окремого провадження, щодо яких вимога достатності знайшла свою законодавчу регламентацію (наприклад, докази у справах про усиновлення, про визнання фізичної особи недієздатною тощо);

2) докази у справах окремого провадження, щодо яких вимога достатності не знайшла свою законодавчу регламентацію (наприклад, докази у справах надання повної цивільної дієздатності, про встановлення режиму окремого проживання подружжя тощо). У справах окремого провадження суд може застосовувати всі передбачені законом способи забезпечення доказів, як-от: допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням, заборона вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів. При цьому вибір конкретного способу забезпечення обумовлюється предметом доказування у конкретній справі, а також наявністю обставин, що можуть ускладнити витребування відповідних фактичних даних у майбутньому.

5. Допустимість кожного конкретного доказу залежить від дотримання процесуального порядку отримання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказу. Порушення вимог закону, що пред'являються

до порядку формування засобів доказування як процесуальної форми судових доказів, тягне недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, для встановлення істини у справі.

6. Доказування у справах окремого провадження – процесуально-пізнавальна діяльність суду та учасників відповідних справ, що спрямована на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

7. Поряд із загальними ознаками доказування у цивільному процесі, доказування, що здійснюється під час розгляду справ окремого провадження, характеризується спеціальною ознакою – спрямованістю на підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

8. Особливості предмету доказування у справах окремого провадження пов'язані з тим, що: а) предмет доказування у більшості таких справ окреслено нормами матеріального права; б) встановлення обставин, які складають предмет доказування у таких справах, забезпечено додаткової процесуальною гарантією – правом суду з метою з'ясування обставин справи витребувати необхідні докази за власною ініціативою.

9. Предмет доказування у справах окремого провадження формують обставини процесуального та матеріально-правового характеру, що підтверджують заявлені вимоги, і які мають значення для охорони прав, свобод і інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності

неоспорюваних прав і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

10. У справах окремого провадження обставинами процесуального характеру, які формують предмет доказування, є: а) відсутність спору про право; б) належність вимоги суб'єкта звернення з відповідною заявою до таких вимог, які підлягають розгляду в порядку окремого провадження.

11. Щодо обставин, що входять до предмету доказування, які регламентовані нормами матеріального права, акцентовано на особливій складності визначення цієї частини предмета доказування з розрахунком на судову конкретизацію закріплених в законі узагальнюючих обставин, з якими пов'язані правові наслідки.

12. Обставини, які формують предмет доказування у справах окремого провадження, доцільно класифікувати:

1) за юридичною природою на:

а) обставини матеріально-правового характеру, якими заявник та інші учасники справи обґрунтовують свої вимоги чи заперечення;

б) обставини процесуально-правового характеру, які мають інше значення для вирішення справи (наприклад, причини пропущення строку подання доказів та ін.);

2) за колом цивільних справ, у межах предмету доказування по яким необхідним є встановлення таких обставин:

а) обставини, які формують загальний предмет доказування у певних категоріях справ окремого провадження (наприклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у справах про розірвання шлюбу, у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання її недієздатною тощо). Такі обставини мають існувати як при відкритті провадження у справі, так і під час розгляду справи, тобто одночасно є як передумовами права на звернення до суду із заявою про

встановлення факту, що має юридичне значення, так і є обставинами, що входять до загального предмету доказування у таких справах;

б) обставини, які формують спеціальний предмет доказування у кожній конкретній справі окремого провадження з урахуванням специфіки матеріально-правової природи відповідних правовідносин.

13. Доказування у справах окремого провадження проходить класичні етапи, що властиві й для інших видів цивільного судочинства: збирання, дослідження та оцінку доказів. Особливостями процесуальної форми відрізняється перший етап – збирання доказів, що зумовлено правом суду з метою з'ясування обставин у справі за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

14. У справах окремого провадження суд не може збирати докази, що стосуються предмета заяви, з власної ініціативи, крім таких випадків:

1) витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (ч. 7 ст. 81 ЦПК України);

2) коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 13 ЦПК України);

3) суд за заявою учасника справи чи з власної ініціативи може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних в мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту. У разі необхідності для проведення такого огляду суд може залучити спеціаліста (ч. 7 ст. 85 ЦПК України);

4) якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу. Якщо оригінал письмового доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (електронної копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги (ч. 6 ст. 95 ЦПК України);

5) якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги (ч. 5 ст. 100 ЦПК України);

б) з метою з'ясування обставин у справі окремого провадження суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (ч. 2 ст. 294 ЦПК України).

15.3 метою оптимізації цивільного процесуального законодавства України пропонується викласти правові норми, що їх містять ч. 3 ст. 42, п. 4 ч. 1 ст. 161, п. 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України, у новій редакції, а саме:

а) частину 3 ст. 42: «У справах окремого провадження учасниками справи є заявники, заінтересовані особи»;

б) пункт 4 ч. 1 ст. 161: «заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення заінтересованих осіб»;

в) пункт 5 ч. 1 ст. 161: «заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення заінтересованих осіб».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов С. Н. Гражданский процесс : [учеб. для юрид. ин-тов и юрид. фак. ун-тов] / С. Н. Абрамов, В. П. Чапурский, З. И. Шкундин ; общ. ред. С. Н. Абрамова. М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. 484 с.
2. Абрамов С. Н. Судебное установление юридических фактов / С. Н. Абрамов. М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. 44 с.
3. Андрійцьо В. Д. Теоретичні проблеми доказування в цивільному судочинстві України. Монографія. Ужгород. ТОВ «Іва», 2014. 410 с.
4. Афанасьев С. Ф. Гражданское процессуальное право : [учеб. для бакалавров] / С. Ф. Афанасьев, А. И. Зайцев. [3-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юрайт, 2011. 602 с.
5. Бабенко В. В. Доказування в господарському процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В. В. Бабенко; Федерація професійних спілок України; Академія праці та соціальних відносин. К., 2007. 210 с.
6. Баулин О. В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел [Текст] / О. В. Баулин. М. : Городец, 2004. 272 с.
7. Бернам У. Правовая система США. 3-й выпуск. М.: «Новая юстиция», 2006. 1216 с.
8. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / С. С. Бичкова. К., 2011. 519 арк.
9. Бичкова С. С., Кашперський Р. В. Докази у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей. Цивілістична процесуальна думка. 2015. № 1. С. 19–22.
10. Білоусов Ю. В. Доказові презумпції у цивільному судочинстві : [моногр.] / Ю. В. Білоусов, В. П. Феннич. Х. : Харків юрид., 2012. 280 с.

11. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349–1569 рр.) : монографія / Бойко І. Й. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 628 с.
12. Боннер А. Т. Избранные труды по гражданскому процессу. СПб.: Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. 992 с.
13. Васильєв С. В. Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ : [навч. посіб.] / С. В. Васильєв. Х. : Еспада, 2012. 480 с.
14. Васильєв С. В. Цивільний процес: Навч. посібник / С. В. Васильєв. Х.: Одісей, 2008. 480 с.
15. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский ; с предисл. и под ред. В. А. Томсинова. М. : Зерцало, 2003. 464 с.
16. Веклич В. Методи дослідження прав і свобод людини і громадянина / В. Веклич // Віче. 2009. № 22. С. 4–6.
17. Верещинська І. В. Предмет доказування у справах щодо спадкування [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Верещинська Ірина Вікторівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Юрид. ф-т. Київ, 2015. 18 с.
18. Власов А. А. Гражданское процессуальное право : [учеб.] / А. А. Власов. М. : ТК Велби, 2003. 432 с.
19. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве / А. Я. Вышинский. 3-е изд. М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. 308 с.
20. Ганкевич О. М. Судочинство у справах про визнання батьківства, материнства та його оспорування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. М. Ганкевич. Івано-Франківськ, 2015. 229 арк.
21. Гетманцев М. О. Речові докази в цивільному процесі [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Гетманцев Максим

Олександрович ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2014. 20 с.

22. Гетманцев М. О. Речові докази у цивільному процесі. Монографія. Чернівці. Місто. 2015. 240 с.

23. Гора І. Актуальні проблеми окремих видів судових експертиз у сімейних спорах / І. Гора // Право України. 2013. № 10. С. 144–151.

24. Грабовська О. О. Доказування у цивільному процесі України: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 504 с.

25. Грабовська О. О. Межі предмета доказування в цивільному процесі // Національний юридический журнал: теория и практика. 2015. № 12. С. 121–123.

26. Грабовська О. О. Судочинство у справах про усиновлення дітей іноземними громадянами: монографія. Київ: Вид.-поліграф. Центр «Київський університет», 2006. 148 с.

27. Грабовська О. О. Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України. Монографія. Київ. Юрінком Інтер. 2018. 472 с.

28. Гражданский процесс : [учеб. для студентов юрид. вузов и фак.] / [В. П. Воложанин, В. Д. Кайгородов, А. К. Кац и др.] ; отв. ред. К. И. Комиссаров, Ю. К. Осипов. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : БЕК, 1996. 505 с.

29. Гражданский процесс : [учеб. для студентов юрид. вузов и фак.] / [В. П. Воложанин, В. Д. Кайгородов, А. К. Кац и др.] ; отв. ред. Ю. К. Осипов. М. : БЕК, 1995. 462 с.

30. Гражданский процесс : [учеб.] / [Вершинин А. П., Кривоносова Л. А., Митина М. А. и др.] ; под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : Проспект, 2000. 472 с.

31. Гражданский процесс : [учеб.] / [Е. А. Борисова, С. А. Иванова, Е. В. Кудрявцева и др.] ; под ред. М. К. Треушникова. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : Городец, 2006. 784 с.

32. Гражданский процесс [Текст] : [учебн.] / под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. [изд. третье, перераб. и доп.]. М. : ПБОЮЛ Гриженко Е. М., 2000. 544 с.
33. Гражданский процесс зарубежных стран : [учеб. пособие] / [С.А. Алехина и др.] ; под ред. А. Г. Давтян. М. : Проспект, 2011. 480 с.
34. Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. А. Викут. М.: Юристъ, 2005. 480 с.
35. Гражданский процессуальный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий / [Беленчук И. А., Будзилович И. С., Васильченко М. М. и др.] ; отв. ред. И. П. Кононенко, А. М. Фельдман. К. : Изд-во полит. лит. Украины, 1979. 608 с.
36. Гражданский процессуальный кодекс Украины : Научно-практический комментарий / [Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатый, В. О. Ермолаева и др.] ; отв. ред. Ю. С. Червоний. Х. : Одиссей, 2007. 792 с.
37. Гурвич М. А. Лекции по советскому гражданскому процессу : [пособ. для студентов-заочников] / М. А. Гурвич ; под ред. В. Н. Бельдюгина. М. : ВЮЗИ, 1950. 199 с.
38. Гусяков В. Ю. Процесс доказывания в гражданском и арбитражном процессе: философский аспект / В. Ю. Гусяков // Юридический аналитический журнал. 2005. № 3–4 (15–16). С. 76–84.
39. Далекорей А. М. Речові докази у цивільному процесі // Молодий вчений. 2015. № 3 (18). С. 132–136.
40. Дорошенко О. Ф. Судова експертиза у цивільних справах щодо об'єктів інтелектуальної власності: монографія. К.: Лазурит-Поліграф, 2008. 206 с.
41. Дорошенко О. Ф. Судова експертиза як засіб доказування при розгляді цивільних справ щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Дорошенко Олександр

Федорович ; Акад. прав. наук України, НДІ інтелект. власності. К., 2007. 207 арк.

42. Дрогозюк К. Б. Предмет та суб'єкти доказування у цивільному процесі України та Франції [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Дрогозюк Крістіна Борисівна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2018. 20 с.

43. Дрогозюк К. Понятійний апарат доказування у цивільному процесі України та Франції // Підприємництво, господарство і право. 2016. № 1. С. 18–23.

44. Дузінкевич Т. І. Повноваження суду першої інстанції цивільної юрисдикції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т. І. Дузінкевич. Івано-Франківськ, 2015. 279 арк.

45. Дукельский А. Д. Судебное установление юридических фактов : [метод. пособие для адвокатов] / А. Д. Дукельский. К. : Ред.-изд. отд. МВД СССР, 1970. 56 с.

46. Елисейкин П. Ф. Судебное установление юридических фактов : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / П. Ф. Елисейкин. Л., 1960. 16 с.

47. Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.

48. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV // Офіційний вісник України. 2006. № 12. С. 16. Ст. 792.

49. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48. Ст. 436.

50. Закон України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України» від 04 лютого 2016 р. № 990-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 10. Ст. 107.

51. Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01 липня 2010 р № 2398-VI // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 38. Ст. 509.

52. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV // Офіційний вісник України. 2005. № 4. С. 22. Ст. 189.

53. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII // Офіційний вісник України. 2014. № 36. С. 35. Ст. 957.

54. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422.

55. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Офіційний вісник України. 1997. № 25. С. 20.

56. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII // Офіційний вісник України. 2014. № 87. С. 9. Ст. 2471.

57. Закон України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 р. № 3674-VI // Офіційний вісник України. 2011. № 59. С. 110. Ст. 2349.

58. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.

59. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI // Офіційний вісник України. 2010. № 55/1. С. 7. Ст. 1900.

60. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР // Офіційний вісник України. 1998. № 1. С. 21. Ст. 5.

61. Захаров П. С. Доказування у справах про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, у цивільному процесі України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Захаров Павло Сергійович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 18 с.

62. Захарова О. С. Докази та доказування в справах, що виникають з шлюбно-сімейних правовідносин [Текст] : дис...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Захарова Олена Семенівна ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 1994. 152 с.

63. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

64. Зейдер Н. Б. Гражданские процессуальные правоотношения / Николай Борисович Зейдер. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1965. 74 с.

65. Зеленьак Е. С. Інститут оцінки доказів у цивільному процесі [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Зеленьак Едуард Степанович ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького Нац. акад. наук України. К., 2014. 18 с.

66. Иванов О. В. Судебные доказательства в гражданском процессе: курс лекций / О. В. Иванов. Иркутск: Изд-во Иркутск, 1974. 160 с.

67. Ильинская И. М. Вопросы гражданского процессуального права в деятельности органов внутренних дел : [учеб.-практ. пособие] / Ирина Михайловна Ильинская. М. : НИ и РИО Высш. шк. МВД СССР, 1973. 48 с.

68. Іванчулинець Д. В. Структура предмету доказування в цивільному судочинстві / Д. В. Іванчулинець // Адвокат. 2014. № 9. С. 41–44.

69. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України

від 8 жовтня 1998 року №53/5 // Офіційний вісник України. 1998. № 46. Ст. 1715.

70. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі // Електронний ресурс: Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7259/1/Kalamayko_812.pdf.

71. Каламайко Ю. А. Електронні засоби доказування в цивільному процесі [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Каламайко Андрій Юрійович ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

72. Каллистратова Р. Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства / Р. Ф. Каллистратова. М. : Госюриздат, 1958. 119 с.

73. Кашперский Р. В. Предмет доказывания по делам особого производства // Закон и жизнь. 2019. № 4–2. С. 80–83.

74. Кашперська Т. Ц. Окреме провадження у справах про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т. Ц. Кашперська. К., 2015. 194 арк.

75. Кашперський Р. В. Вимоги до доказів у справах окремого провадження // Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Одеса, 28 лютого 2019 р.). Одеса, ОДУВС. С. 38–39.

76. Кашперський Р. В. Докази в справах окремого провадження // Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 26–29.

77. Кашперський Р. В. Докази у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей / Р. В. Кашперський, С. С. Бичкова // Цивілістична процесуальна думка : наук.-практ. журнал. 2015. № 1. С. 19–23.

78. Кашперський Р. В. Забезпечення доказів у справах окремого провадження // Право і суспільство. 2019. № 2. С. 58–63.

79. Кашперський Р. В. Окремі питання доказування в справах про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей / Р. В. Кашперський, С. С. Бичкова // Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 4 грудня 2015 р.). Кіровоград : КОД, 2015. С. 88–91.

80. Кашперський Р. В. Предмет доказування у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів / Р. В. Кашперський, Т. Ц. Кашперська // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4 (97). С. 86–95.

81. Кашперський Р. В. Предмет доказування у справах окремого провадження // Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти: тези VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, у рамках відзначення Всеукраїнського тижня права, присвяченого річниці проголошення Загальної декларації прав людини та Дню прав людини (Київ, 24 грудня 2015 р.). К., Національна академія внутрішніх справ. 2015. С. 192–193.

82. Кашперський Р. В. Щодо забезпечення доказів у справах окремого провадження // Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О. Г. Мурашина)» : зб. матеріалів круг. столу (м. Київ, 21 берез. 2019 р.) / Редкол. : А. М. Завальний, Ю. В. Кривицький, Н. В. Лазнюк. Київ : НАВС, 2019. С. 50–54.

83. Клейнман А. Ф. Гражданский процесс. М., Изд. МГУ. 1940. 407 с.

84. Клейнман А. Ф. Основные вопросы теории доказательств в советском гражданском процессе / А. Ф. Клейнман. М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1950. 72 с.

85. Ковальова С. Г. Судебник Великого князя Казимира Ягайловича 1468 року : монографія / Ковальова С. Г. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 112 с.

86. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Дод. до № 50.
87. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях : у 2 т. / [Білоусов Ю. В., Калаур І. Р., Гринько С. Д. та ін.] ; за ред. Р. О. Стефанчука, М. О. Стефанчука. К. : Правова єдність, 2009. Т. 1. 1168 с.
88. Комаров В. В. Окреме провадження : [моногр.] / В. В. Комаров, Г. О. Світлична, І. В. Удальцова ; за ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 311 с.
89. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / [Бриксов В. В., Ганичева Е. С., Горохов Б. А. и др.] ; отв. ред. Г. А. Жилин. [3-е изд., перераб. и доп.]. М. : ТК Велби, 2006. 872 с.
90. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. 1998. № 13. С. 270.
91. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. // Офіційний вісник України. 2005. № 44. С. 328. Ст. 2824.
92. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
93. Кравчук В. М. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. [2-ге вид., переробл. і допов.]. Х. : Фактор, 2010. 800 с.
94. Крючков Г. К. Судебное установление фактов, от которых зависит возникновение, изменение или прекращение личных или имущественных прав граждан / Г. К. Крючков. М. : Госюриздат, 1956. 104 с.
95. Курильов С. В. Основы теории доказывания в советском правосудии. Минск. Изд-во БГУ. 1969.
96. Курс советского гражданского процессуального права : в 2 томах / Отв. ред. А. А. Мельников. М. : Наука, 1981. Т. 1 : Теоретические основы

правосудия по гражданским делам / [Мельников А. А., Абова Т. Е., Гуреев П. П. и др.]. 1981. 463 с.

97. Курс цивільного процесу : [підруч.] / [Комаров В. В., Бігун В. А., Баранкова В. В. та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 1352 с.

98. Курылев С. В. Объяснения сторон как доказательство в советском гражданском процессе / Сергей Васильевич Курылев. М. : Госюриздат, 1956. 188 с.

99. Курылев С. В. Основы теории доказывания в советском правосудии / С. В. Курылев. Минск : Изд-во БГУ, 1969. 204 с.

100. Куцик К. В. Заходи процесуального примусу у цивільному в цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / К. В. Куцик. К., 2017. 187 арк.

101. Кучер Т. М. Докази, доказування та доведення у цивілістичному процесі України : монографія / Т. М. Кучер. К.: Видавець Познишев, 2015. 428 с.

102. Кучер Т. М. Правова природа письмових доказів у цивільному процесі України // Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 171–174.

103. Лазько О. М. Засоби доказування у цивільному процесі [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Лазько Олексій Миколайович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 18 с.

104. Лазько О. М. Історико-правові засади формування сучасної теорії доказування // Проблеми процесуальної науки: історія і сучасність: зб. наук. праць Першої Міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листопада 2010 р.). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. С. 207–208.

105. Лезін Є. Особливості забезпечення показань свідків у цивільному процесі України // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 2. С. 24–34.

106. Лезін Є. Поняття і зміст забезпечення доказів у цивільному процесі України // Национальный юридический журнал. 2017. № 12. С. 93–97.

107. Ливанцев К. Е. История государства и права феодальной Польши XIII–XIV вв. / Ливанцев К. Е. ; отв. ред. В. В. Мавродин. Л. : Ленинградский университет, 1958. 159 с.

108. Луцович В. П. Еволюція інституту письмових доказів на українських землях у польсько-литовський період (сер. XIV СЕР. XVII ст.) // Форум права. 2013. № 2. С. 314–318.

109. Любавский М. Областное дѣленіе и мѣстное управление Литовско-Русскаго государства ко времени изданія перваго литовскаго статута : Историческіе очерки М. : Унив. тип., 1892. 998 с.

110. Люблинский П. И. Введение к книге Д. Стифена «Очерк доказательственного права». Санкт-Петербург: Сенатская типография. 1910. 148 с.

111. Малешин Д. Я. Гражданская процессуальная система России. М. : Статут, 2011. 496 с.

112. Малинин М. И. Теория гражданского процесса. Выпуск первый. Одесса. Типография П. А. Заланаго. 1881. 99 с.

113. Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства. Т. 1, 2-е изд., СПб., 1876 (извлечения) // Гражданский процесс. Хрестоматия: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. проф. М. К. Треушникова. М.: ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. 504 с.

114. Маховенко Е. Выездные суды по земельным делам в Великом княжестве Литовском в XV первой половине XVI века / Е. Маховенко // Экологическое право. 2005. № 3. С. 24–30.

115. Мелех Л. В. Становлення доказового права на етнічних українських землях: історико-правовий аспект // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 3–16.

116. Мельников А. А. Особое производство в советском гражданском процессе / А. А. Мельников. М. : Наука, 1964. 128 с.
117. Михайлов М. М. Русское гражданское судопроизводство в историческом его развитии от Уложения 1649 года до издания Свода законов (рассуждения на степень доктора юридических наук). С. Петербург: II Отделение Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1836. 204 с.
118. Наказне провадження в цивільному процесі : [моногр.] / [Берестова І. Е., Бесарабчик В. О., Бичкова С. С. та ін.] ; за заг. ред. В. І. Бобрика. К. : НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2011. 203 с.
119. Нефедьев Е. А. К учению о сущности гражданского процесса. Казань. Типография Императорского университета. 1981. 231 с.
120. Нікітенко Р. С. Окреме провадження у справах про розірвання шлюбу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Р. С. Нікітенко. К., 2014. 193 арк.
121. Нікітенко Р. С. Окреме провадження у справах про розірвання шлюбу: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Р. С. Нікітенко. К., 2014. 20 с.
122. Німак М. О. Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. О. Німак. Л., 2012. 221 арк.
123. Німак М. О. Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М. О. Німак. К., 2012. 20 с.
124. О судебных доказательствах по древнему русскому праву, преимущественно гражданскому, в историческом их развитии. Рассуждения Семена Пахмана. М.: Университетская типография, 1851. 212 с.

125. Окреме провадження в цивільному процесі України : [навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. Р. М. Мінченко. О. : Фенікс, 2010. 222 с.

126. Осипов Ю. К. Защита прав социалистических организаций в суде / Юрий Кузьмич Осипов, Михаил Кузьмич Юков ; отв. ред. Н. С. Малеин. М. : Юрид. лит., 1982. 104 с.

127. Осипов Ю. К. Косвенные доказательства в советском гражданском процессе: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Свердловск. 1954. 21 с.

128. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

129. Основи теорії систем і системного аналізу: Навч. посібник / К. О. Сорока. ХНАМГ, 2004. 29 с.

130. Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть: учебник. 3-е изд., перераб. М.: Норма, ИНФРА-М, 2013. 704 с

131. Падох Я. Суди і судовий процес старої України: Нариси історії / Б. Т. Цюцюра (післясл.). Нью-Йорк Париж Сідней Торонто Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1990. 128 с.

132. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2012. 272 с.

133. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від 12 червня 2009 р. // Вісник Верховного Суду України. 2009. № 7. С. 4–8.

134. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства

при розгляді справ у суді першої інстанції» // Вісник Верховного Суду України. 2009. № 8. С. 3.

135. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» // Верховна Рада України : офіц. веб-портал [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06>.

136. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі» // Вісник Верховного Суду України. 2010. № 1. С. 4.

137. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» // Вісник Верховного Суду України. 2008. № 1. С. 5.

138. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» // Вісник Верховного Суду України. 2007. № 5. С. 7.

139. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» // Електронний ресурс: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.

140. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» // Постанови Пленуму Верховного Суду України (1972–2002) / за заг. ред. В. Т. Маляренка. К. : Вид-во «А.С.К.», 2003. С. 237–244.

141. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / склав та підготував до друку проф. С. Юшков. К.: ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137–144 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.

142. Правила внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 12 січня 2011 р. № 96/5 // Офіційний вісник України. 2011. № 4. Т. 2. С. 939. Ст. 238.

143. Правила опіки та піклування, затверджені наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 р. № 34/166/131/88 // Офіційний вісник України. 1999. № 26. С. 115.

144. Рабінович П. Належне доказування як елемент права на справедливий судовий розгляд у судовому праві України (у світлі Європейських стандартів) / П. Рабінович, Б. Ратушна // Право України. 2015. № 3. С. 87–97.

145. Рассоха І. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» / І. М. Рассоха; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2011. 76 с.

146. Решетникова И. В. Доказывание в гражданском процессе: учеб.-практ. пособ. М.: Юрайт. 2011. 503 с.

147. Решетникова И. В. Доказывание в гражданском процессе : [учеб.-практ. пособие для магистр.] / И. В. Решетникова. [4-е изд., перераб. и доп.]. М. : Изд-во Юрайт, 2014. 527 с.

148. Рішення Деснянського районного суду м. Чернігова від 23 листопада 2018 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78068132>.

149. Рішення Жовтотоводського міського суду Дніпропетровської області від 17 травня 2018 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74165120>.

150. Рішення Новоселицького районного суду Чернівецької області від 14 листопада 2018 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77842553>.

151. Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 04 лютого 2019 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79596881>.

152. Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 08 лютого 2019 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79713460>.

153. Рішення Сарненського районного суду Рівненської області від 7 вересня 2010 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/11213683>.

154. Руда Т. В. Докази і доказування в цивільному процесі України і США: порівняльно-правовий аналіз [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Руда Тетяна Володимирівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2012. 21 с.

155. Руда Т. Достовірність доказів у цивільному судочинстві США та України: порівняльно-правовий аспект // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. № 87. С. 73–78.

156. Садикова Я. М. Предмет доказування у справах про захист авторських та суміжних прав [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Садикова Яна Михайлівна ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. К., 2014. 20 с.

157. Санін Б. В. Особливості встановлення факту родинних відносин в порядку окремого провадження / Б. В. Санін // Судова апеляція. 2013. № 4 (33). С. 86–93.

158. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. М. : Волтерс Клувер, 2008. 696 с.

159. Свиридов Ю. К. Процесс доказывания в гражданском и арбитражном процессах: к постановке проблемы / Ю. К. Свиридов // Общество: политика, экономика, право. 2011. № 4. С. 122–127.

160. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Офіційний вісник України. 2002. № 7. С. 1. Ст. 273.

161. Сліпченко О. І. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Сліпченко Олександр Іванович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2010. 20 с.

162. Советский гражданский процесс / под общ. ред. проф. С. Ю. Каца, доц. Л. Я. Носко. Киев: Выща школа, 1982. 424 с.

163. Справочник по доказыванию в гражданском судопроизводстве / [Дегтярев С. Л., Закарлюка А. В., Звягинцева Л. М. и др.] ; под ред. И. В. Решетниковой. [3-е изд., перераб.]. М. : Норма, 2005. 464 с.

164. Справочник по подготовке гражданских дел к судебному разбирательству / Н. М. Гурбатов, О. Л. Жарова, Н. П. Кудряшов, М. В. Мезин ; под ред. Н. М. Гурбатова. М. : Юрид. лит., 1989. 544 с.

165. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. Том III : У 2 кн. : Статут Великого князівства Литовського 1588 року. Кн. 1. 2004. 672 с.

166. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. Том II: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. 2003. 560 с.

167. Стоянова Т. А. Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення громадянами України : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Т. А. Стоянова. О., 2009. 17 с.

168. Судебные уставы 20 ноября 1864 г., с изложением рассуждений, на которых они основаны. СПб. : Изд. Гос. Канцелярии, 1866. Ч. 1. 690 с.

169. Супрун Т. С. Докази та доказування в справах про встановлення та оспорування батьківства (материнства) [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Супрун Тетяна Сергіївна ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 18 с.

170. Тай Ю. Реформа института доказывания в процессуальном праве России // Гражданский процесс в межкультурном диалоге: евразийский контекст: Всемирная конференция Международной ассоциации процессуального права, 18–21 сентября 2012 г., Москва, Россия: Сборник докладов /Под ред. д.ю.н. Д.Я. Малешина; Международная ассоциация процессуального права. М.: Статут, 2012. 720 с.

171. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. В. В. Копейчикова. К. : Юрінформ, 1995. 192 с.

172. Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар. Х: Вапнярчук Н.М., 2007. 576 с.

173. Тертишніков Р. В. Деякі теоретичні та практичні проблеми доказового права в Україні // Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2013. № 25. С. 233–245.

174. Тертишніков Р. В. Докази та доказування у цивільному судочинстві України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Тертишніков Роман Володимирович ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. 20 с.

175. Тертышников В. И. Гражданский процесс : [конспект лекций] / В. И. Тертышников. [3-е изд., испр. и доп.]. Х. : Консум, 2005. 248 с.
176. Треушников М. К. Судебные доказательства / М. К. Треушников. М. : Городец, 2004. 272 с.
177. Уніфікація і диференціація процедур цивільного, господарського та адміністративного судочинства : [моногр.] / [Бичкова С. С., Бобрик В. І., Проценко В. В. та ін.] ; за заг. ред. В. І. Бобрика. К. : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. 202 с.
178. Фартушок Н. Б, Тягар доказування в цивільному судочинстві: порівняльно-правове дослідження [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Фартушок Назар Богданович ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016. 20 с.
179. Феннич В. П. Доказові презумпції в цивільному судочинстві [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Феннич Василь Петрович ; НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України. К., 2009. 19 с.
180. Феннич В. П. Структура доказування при розгляді справ окремого провадження // Університетські наукові записки. 2011. № 2(38). С. 115–119.
181. Фокина М. А. Механизм доказывания по гражданским делам : дисс. ... док. юрид. наук : 12.00.15 / Марина Анатольевна Фокина. М., 2011. 612 с.
182. Фурса С. Докази і доказування у цивільному процесі : [наук.-практ. посіб.] / С. Фурса, Т. Цюра. К. : Вид. Фурса С. Я. ; КНТ, 2005. 256 с.
183. Фурса С. Я. Окреме провадження у цивільному процесі України : [навч. посіб.] / С. Я. Фурса. К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1999. 309 с.
184. Фурса С. Я. Провадження в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у порядку цивільного судочинства : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і

цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С. Я. Фурса. К., 1997. 23 с.

185. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2 т. Т. 1: Основы. М.: Междунар. отн., 2000. 480 с.

186. Цивільне процесуальне право : підручник / І. С. Ярошенко та ін. ; за заг. ред. І. С. Ярошенко ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : КНЕУ, 2014. 519 с.

187. Цивільне процесуальне право України (у схемах і таблицях) : [навч. посіб.] / Ю. В. Навроцька, О. Б. Верба-Сидор, У. Б. Воробель. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 388 с.

188. Цивільне процесуальне право України : [навч. посіб.] / [Бичкова С. С., Бобрик В. І., Ізарова І. О. та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. [2-ге вид., допов. і переробл.]. К. : Атіка, 2007. 404 с.

189. Цивільне процесуальне право України : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І. та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. К. : Атіка, 2009. 760 с.

190. Цивільний процес : [навч. посіб.] / [Андрушко А. В., Білоусов Ю. В., Стефанчук Р. О. та ін.] ; за ред. Ю. В. Білоусова. К. : Прецедент, 2006. 293 с.

191. Цивільний процес України : Академічний курс : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін.] ; за ред. С. Я. Фурси. К. : Вид. Фурса С. Я. : КНТ, 2009. 848 с.

192. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : станом на 22 черв. 2010 р. / за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубєвої. Київ : Алерта, 2010. 648 с.

193. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Офіційний вісник України. 2004. № 16. С. 11. Ст. 1088.

194. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, В. В. Васильченка, Н. Ю. Голубевої]. Х.: Одіссей, 2009. 952 с.
195. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Бичкова С. С., Білоусов Ю. В., Бірюков В. І. та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. [2-ге вид., допов. і переробл.]. К. : Атіка, 2010. 896 с.
196. Цивільний процесуальний кодекс УРСР від 11 вересня 1929 р. // Звід законів УРСР. 1929. № 25. Ст. 200.
197. Цивільний процесуальний кодекс УРСР від 18 липня 1963 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. 1963. № 30. Ст. 464.
198. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461.
199. Цюра Т. В. Суб'єкти доказування та оцінки доказів у цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Таїса Василівна Цюра. К., 2005. 17 с.
200. Цюра Т. В. Суб'єкти доказування та оцінки доказів у цивільному процесі [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Цюра Таїса Василівна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2004. 213 арк.
201. Чорний С. О., Антонюк О. І. Електронні докази в цивільному процесі: проблеми застосування на практиці // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. Том 1, № 10 (2018). С. 83–88.
202. Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : [моногр.]. К. : Алерта, 2016. 488 с.
203. Чурпіта Г. В. Правове регулювання інституту доказів і доказування у цивілістичних судочинствах: компаративістичний аспект / Г. В. Чурпіта // Криміналістичний вісник. 2014. № 1 (21). С. 38–44.

204. Чурпіта Г. В. Предмет доказування у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів, які розглядаються в порядку непозовного цивільного судочинства / Г. В. Чурпіта // Часопис Київського університету права. 2015. № 2. С. 184–188.

205. Чурпіта Г. Новели окремого провадження // Право України. 2018. № 10. С. 147–159.

206. Шкребець Д. В. Стадії процесу доказування в цивільному процесі України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Шкребець Дмитро Васильович ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2014. 16 с.

207. Штефан А. Висновок експерта у цивільному судочинстві // Теорія і практика інтелектуальної власності. 2018. № 2. С. 16–28.

208. Штефан А. Допустимість доказів у цивільному судочинстві // Теорія і практика інтелектуальної власності. 2016. № 2. С. 69–77.

209. Штефан А. С. Поняття судового доказування в цивільному процесі / А. С. Штефан // Часопис академії адвокатури України. 2015. Т. 8. № 1 (26). С. 64–72.

210. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2005. 624 с.

211. Штефан М. Й. Цивільний процес : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / М. Й. Штефан. К. : Ін Юре, 1997. 608 с.

212. Штутін Я. Л. Лекції з радянського цивільного процесу. Київ: Вид-во Київського держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1954. 344 с.

213. Юдельсон К. С. Проблема доказывания в советском гражданском процессе. М. Госюриздат. 1951. 295 с.

214. Юдельсон К. С. Субъекты доказывания в советском гражданском процессе. Свердловск. Изд-во Сверлд. гос. ун-та. 1947. 236 с.

215. Юдельсон К. С. Судебные доказательства и практика их использования в советском гражданском процессе. М. Госюриздат. 1956. 251 с.

216. Юридические основания достоверности доказательств / Составил Н.А. Терновский / Под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. М.: Зерцало, 2011. 224 с.

217. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства. Ярославль, 1912 (извлечения) // Гражданский процесс. Хрестоматия: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. проф. М. К. Треушникова. М.: ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. 504 с.

218. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія та практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / М. М. Ясинок. О., 2011. 420 арк.

219. Charles Szladits. Guide to Foreign Legal Materials: French, German, Swiss. Published for the Parker School of Foreign and Comparative Law, Columbia University, by Oceana Publications. New York: Oceana Publications Inc. N.Y.; Sweet & Maxwell, Ltd., London, 1959. Vol. 1. 599 P.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кашперський Р. В. Предмет доказування у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів / Р. В. Кашперський, Т. Ц. Кашперська // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4 (97). С. 86–95.
2. Кашперський Р. В. Забезпечення доказів у справах окремого провадження // Право і суспільство. 2019. № 2. С. 58–63.
3. Кашперський Р. В. Докази в справах окремого провадження // Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 26–29.
4. Кашперский Р. В. Предмет доказывания по делам особого производства // Закон и жизнь. 2019. № 4–2. С. 80–83.
5. Кашперський Р. В. Еволюція правового регулювання інституту доказів і доказування у справах окремого провадження // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Право». 2019. № 37. С. 95–98.
6. Кашперський Р. В. Докази у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей / Р. В. Кашперський, С. С. Бичкова // Цивілістична процесуальна думка : наук.-практ. журнал. 2015. № 1. С. 19–23.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кашперський Р. В. Окремі питання доказування в справах про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей / Р. В. Кашперський, С. С. Бичкова // Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 4 грудня 2015 р.). Кіровоград : КОД, 2015. С. 88–91.

2. Кашперський Р. В. Предмет доказування у справах окремого провадження // Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти: тези VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, у рамках відзначення Всеукраїнського тижня права, присвяченого річниці проголошення Загальної декларації прав людини та Дню прав людини (Київ, 24 грудня 2015 р.). К., Національна академія внутрішніх справ. 2015. С. 192–193.

3. Кашперський Р. В. Вимоги до доказів у справах окремого провадження // Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Одеса, 28 лютого 2019 р.). Одеса, ОДУВС. С. 38–39.

4. Кашперський Р. В. Щодо забезпечення доказів у справах окремого провадження // Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О.Г. Мурашина)» : зб. матеріалів круг. столу (м. Київ, 21 берез. 2019 р.) / Редкол. : А. М. Завальний, Ю. В. Кривицький, Н. В. Лазнюк. Київ : НАВС, 2019. С. 50–54.

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

С. Д. Гусарєв

19.04.2019 року

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри цивільного права і процесу Національної академії
внутрішніх справ Кашперського Романа Вікторовича на тему
«Докази у справах окремого провадження» на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і
цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право в освітній
процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу організації та координації освітнього процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук Дубівки І. В., директора навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання кандидата юридичних наук Мотиля І. І., завідувача кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ доктора юридичних наук, професора Бичкової С. С., – склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ Кашперського Р. В. на тему «Докази у справах окремого провадження» впроваджені в освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Кашперського Р. В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, які запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право та цивільний процес», «Сучасні аспекти цивільного права та процесу», «Особливості розгляду окремих категорій цивільних спорів», при підготовці навчально-методичних і

дидактичних матеріалів з указаних дисциплін, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Праці, опубліковані за результатами проведеного Р. В. Кашперським дослідження, підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність під час використання, при підготовці та проведенні усіх видів занять.

Комісія:

Начальник відділу організації
та координації освітнього процесу
кандидат юридичних наук

I. В. Дубівка

Директор навчально-наукового інституту
заочного та дистанційного навчання
кандидат юридичних наук

I. I. Мотиль

Завідувач кафедри
цивільного права і процесу
доктор юридичних наук, професор

С. С. Бичкова

КИЇВСЬКИЙ АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД

03110, м. Київ, вул. Солом'янська, 2-а, тел./факс 284-15-77

10 травня 2019 року

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ
Кашперського Романа Вікторовича на тему:
«Докази у справах окремого провадження»
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право**

Ознайомившись з результатами дисертаційного дослідження аспіранта кафедри цивільного права і процесу Кашперського Романа Вікторовича на тему «Докази у справах окремого провадження», слід констатувати, що його результати можуть бути впроваджені у діяльність Київського апеляційного суду.

Результати дисертаційного дослідження, в тому числі, що опубліковані у наукових працях: 1) Кашперський Р.В. Предмет доказування у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів / Р.В. Кашперський, Т.Ц. Кашперська // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 86–95; 2) Кашперський Р.В. Докази в справах окремого провадження // *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 26–29. Кашперський Р.В. Предмет доказування по делам особого производства // *Закон и жизнь*. 2019. № 4–2. С. 80–83; 3) Кашперський Р.В. Докази у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей / Р.В. Кашперський, С.С. Бичкова // *Цивілістична процесуальна думка : наук.-практ. журнал*. 2015. № 1. С. 19–23), містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, які можуть бути використані під час розгляду справ, що перебувають у провадженні суду.

**Голова
Київського апеляційного суду**

Я.В. Головачов

